

Lönebildningsrapporten 2019

Konjunkturinstitutet är en statlig myndighet under Finansdepartementet. Vi gör prognoser som används som beslutsunderlag för den ekonomiska politiken i Sverige. Vi analyserar också den ekonomiska utvecklingen samt bedriver tillämpad forskning inom nationalekonomi.

I Konjunkturbarometern publicerar vi varje månad statistik över företagens och hushållens syn på den ekonomiska utvecklingen. Undersökningar liknande Konjunkturbarometern görs i alla EU-länder.

Rapporten **Konjunkturläget** är främst en prognos för svensk och internationell ekonomi, men innehåller också djupare analyser av aktuella makroekonomiska frågor. Konjunkturläget publiceras fyra gånger per år. **The Swedish Economy** är den engelska översättningen av delar av rapporten.

I **Lönebildningsrapporten** analyserar vi varje år de samhällsekonomiska förutsättningarna för lönebildningen.

Den årliga rapporten **Miljö, ekonomi och politik** är en översyn och analys av miljöpolitiken ur ett samhällsekonomiskt perspektiv.

Vi publicerar också resultat av utredningar, uppdrag och forskning i serierna **Specialstudier**, **Working paper**, **PM** och som remissvar.

Du kan ladda ner samtliga rapporter från vår webbplats, www.konj.se. Den senaste statistiken och prognoserna hittar du under www.konj.se/statistik.

Förord

Regeringen har gett Konjunkturinstitutet uppdraget att årligen utarbeta en rapport om de samhällsekonomiska förutsättningarna för lönebildningen (prop. 1999/2000:32, Lönebildning för full sysselsättning). Syftet med rapporten är att tillhandahålla ett kvalificerat faktaunderlag som ska underlätta för arbetsmarknadens parter och Medlingsinstitutet att uppnå samsyn kring de samhällsekonomiska förutsättningarna för lönebildning och löneförhandlingar.

Hösten 2019 startar en ny stor avtalsrörelse. Årets lönebildningsrapport ägnas åt att på olika sätt belysa förutsättningarna för den stundande avtalsrörelsen. Rapporten består av sex kapitel och en fördjupning som tillsammans på olika sätt analyserar läget inför avtalsrörelsen och förutsättningarna för lönebildningen.

Arbetet med årets rapport har letts av enhetschef Karolina Holmberg. I beräkningarna har inkommande statistik beaktats till och med den 3 oktober 2019.

Stockholm i oktober 2019

Urban Hansson Brusewitz
Generaldirektör

Innehåll

Sammanfattning.....	7
Utgångsläget för avtalsrörelsen.....	8
Lönsamheten i svenskt näringsliv	9
Makroekonomiska förutsättningar inför avtalsrörelsen 2020.....	11
Konsekvenser av en alternativ löneutveckling	12
Produktivitetsutvecklingen i Sverige	13
Vilken löneutveckling är förenlig med inflationsmålet?.....	15
Påverkas sjuksköterskors löner av konkurrens mellan arbetsställen?	16
Utgångsläget för avtalsrörelsen	19
Lönsamheten i svenskt näringsliv	27
Lönsamheten mätt som avkastningen på kapital.....	28
Utvecklingen av investeringarna och företagens egna omdömen.....	31
Vinstandelen – ett kompletterande mått på lönsamhet.....	33
Lönsamheten relativt omvärlden.....	35
Samlad bedömning av lönsamheten i näringslivet.....	40
Makroekonomiska förutsättningar inför avtalsrörelsen 2020.....	43
Utvecklingen i omvärlden 2019–2023	43
Utvecklingen i Sverige 2019–2023	47
Produktivitetsutvecklingen i Sverige.....	55
Möjliga förklaringar till nedväxlingen i produktivitetstillväxten.....	60
Produktivitetsutvecklingen framöver.....	65
Vilken arbetskostnadsutveckling är förenlig med inflationsmålet?	75
Räkneexempel med lägre produktivitetstillväxt	83
Räkneexempel med lägre produktivitetstillväxt och lägre exogena importpriser	84
Påverkas sjuksköterskors löner av konkurrens mellan arbetsställen?	93
Inledning	93
Empirisk analys	99
Slutsatser.....	102
RUTOR	
Krympande marknadsandel inte tecken på dålig konkurrenskraft	38
Viss ökning i den internationella löneökningstakten trots fortsatt svag produktivitetstillväxt	45
Arbetsmarknadens parter inflationsförväntningar ungefär i linje med inflationsmålet	50
Hög tillväxt i arbetade timmar har hållit uppe produktionstillväxten	57
Faktisk och potentiell produktivitetstillväxt	59
Trepartshandelns bidrag till produktivitetstillväxten	64
Olika perspektiv på den framtida teknologiska utvecklingen hos forskare och andra bedömare	71
Data för sjuksköterskelöner.....	100
FÖRDJUPNINGAR	
Makroekonomiska konsekvenser av alternativa löneutvecklingar	107

Sammanfattning

Hösten 2019 startar en ny stor avtalsrörelse. Årets lönebildningsrapport ägnas åt att på olika sätt belysa förutsättningarna för avtalsrörelsen. Svensk ekonomi befinner sig i en konjunkturavmattning och arbetslösheten har stigit kraftigt de senaste månaderna. Lönsamheten inom näringslivet är för närvarande nära en historisk genomsnittlig nivå. Inom industrin har lönsamheten varit på en god nivå de senaste åren men i takt med att exporttillväxten och industrikonjunkturen mattas av är det troligt att lönsamheten inom industrin sjunker.

Genom återhållsamma löneökningar kan parterna bidra till att hålla nere arbetslösheten. Men fortsatt dämpade löneökningar kan samtidigt göra att det även framöver krävs mycket låga räntor för att inflationsmålet ska nås. Konjunkturinstitutets beräkningar visar att en löneökningstakt på 3,5 procent på sikt är förenlig med att inflationsmålet nås. Beräkningarna bygger på ett antal förenklade antaganden. Hur produktiviteten utvecklas är avgörande för beräkningarna. Konjunkturinstitutets antagande är att produktivitetstillväxten i näringslivet på sikt uppgår till 1,8 procent. Utvecklingen de närmaste åren väntas dock bli lägre, både på grund av en svag underliggande trend och på grund av konjunkturreffekter. Om produktivitetstillväxten inom hela näringslivet på sikt blir lägre än 1,8 procent blir den löneökningstakt som på sikt är förenlig med 2 procents inflation också lägre i motsvarande grad. En annan väg för parterna att bidra till lägre arbetslöshet, än generellt låga löneökningar, är att verka för lägre lägstalöner. Det kan inte uteslutas att lägre lägstalöner pressar lönerna även för de som redan har jobb inom vissa branscher. Den risken måste dock vägas mot de ekonomiska och sociala kostnader som uppstår om lönebildningen försvårar sysselsättningsmöjligheterna för stora grupper på arbetsmarknaden.

Syftet med Konjunkturinstitutets lönebildningsrapporter är att redovisa de samhällsekonomiska förutsättningarna för lönebildningen och på så sätt utgöra ett underlag för parterna på arbetsmarknaden och för Medlingsinstitutet. Årets rapport består av sex kapitel och en fördjupning som tillsammans på olika sätt analyserar läget inför avtalsrörelsen och förutsättningarna för lönebildningen.

Utgångsläget för avtalsrörelsen

I det första kapitlet diskuteras utgångsläget för avtalsrörelsen. Under de senaste åren har löneökningarna varit överraskande låga givet det höga resursutnyttjandet på arbetsmarknaden (se diagram 1). En förklaring är troligen att löneökningarna de senaste åren varit dämpade i för Sverige viktiga konkurrentländer, vilket har bidragit till låga avtalade löneökningar även i Sverige.¹ När avtalsrörelsen nu åter startar sker det i ett annat ekonomiskt läge. Ekonomin har gått in i en avmattningsfas, tillväxten i sysselsättningen har bromsat in och arbetslösheten har stigit snabbt de senaste månaderna (se diagram 2).

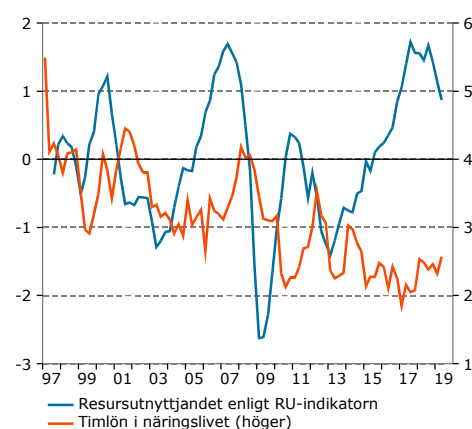
Konjunkturinstitutet har inte någon uppfattning om hur löner, vinster och sysselsättning bör utvecklas – vare sig på kort eller lång sikt. Det är upp till arbetsmarknadens parter att göra avvägningar utifrån deras preferenser och bedömning av ekonomin. Det rådande ramverket för lönebildningen, med industrins avtalade löneökningar som normgivande för andra branscher, ser ut att fortsätta att tillämpas i den nu annalkande avtalsrörelsen. Ändamålet med Industriavtalet är att ge en god reallöneutveckling som samtidigt stärker industrins konkurrenskraft. Särskilt arbetsgivarsidan brukar tolka det som att lönerna i industrin bör öka i takt med lönerna i de viktigaste konkurrentländerna. Upplägget har mött en del kritik, bland annat för att det kan resultera i en löneökningstakt som är för låg i förhållande till Riksbankens inflationsmål.²

På lång sikt är det rimligt att utgå från att inflationsmålet nås och att löneökningarna i Sverige, via avtal eller löneglidning, anpassas sig till den nominella ökningstakt som är förenlig med inflationsmålet. Men på kort sikt kan exempelvis, såsom förefaller ha varit fallet under senare år, en svagare konjunktur i konkurrentländerna leda till att löneökningarna blir lägre än så. Följden har blivit att sysselsättningen utvecklats lite starkare än den annars skulle ha gjort, men har samtidigt också bidragit till att räntorna varit låga under hela konjunkturuppgången. Om industrins parter i stället avtalar om löneökningar som utgår från det svenska inflationsmålet och det samtidigt innebär att löneökningarna blir högre än i konkurrentländerna, skulle det kunna påverka vinster och sysselsättning inom industrin negativt vid en oförändrad växelkurs.

En annan kritik som framförts mot Industriavtalet är att dess normgivande roll blivit för stark och att det medfört att samhällsekonomiskt önskvärda relativlöneförändringar inte kommer till stånd.³ Om inte relativlönerna tillåts reflektera utbuds- och efterfrågeförhållanden på olika kategorier av arbetskraft blir

Diagram 1 Resursutnyttjande och löneutveckling

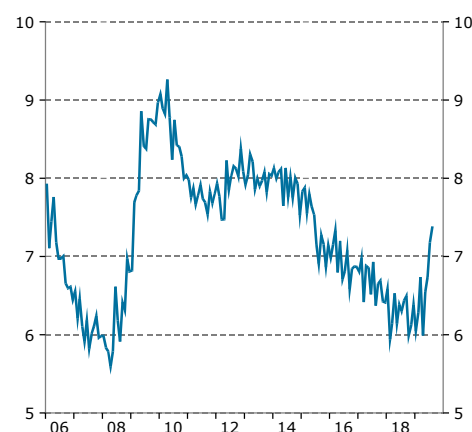
Normaliserade säsongsrensade kvartalsvärden respektive årlig procentuell förändring, kvartalsvärden

Källor: Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

Diagram 2 Arbetslöshet

Procent av arbetskraften, säsongsrensade månadsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

¹ Se Konjunkturinstitutet (2018) för en utförlig diskussion om andra möjliga förklaringar till den dämpade löneutvecklingen.

² Se bl.a. Gottfries (2019).

³ Se t.ex. Calmfors (2018).

följden att brist uppkommer på vissa delar av arbetsmarknaden medan arbetslöshet kan uppstå på andra delar av arbetsmarknaden.

Huruvida de relativlöneförändringar som sker är tillräckliga för att på sikt utjämna bristsituationer på arbetsmarknaden är svårt att veta. Bristen på arbetskraft förefaller ha varit särskilt hög inom den offentliga sektorn de senaste åren där också löneökningarna har varit högre. Oavsett om relativlöneförändringar sker inom ramen för avtal, genom löneglidning eller medelst politiska initiativ är det viktigt att dessa kan komma till stånd. Om Sverige under de kommande åren går in i en lågkonjunktur kan finanspolitiska satsningar för att hålla uppe sysselsättningen inom den kommunala sektorn göra att det är fortsatt motiverat att lönerna ökar snabbare inom delar av den offentliga sektorn än inom näringslivet. Det är då viktigt att en sådan utveckling inte leder till kompensatoriska krav från andra sektorer.

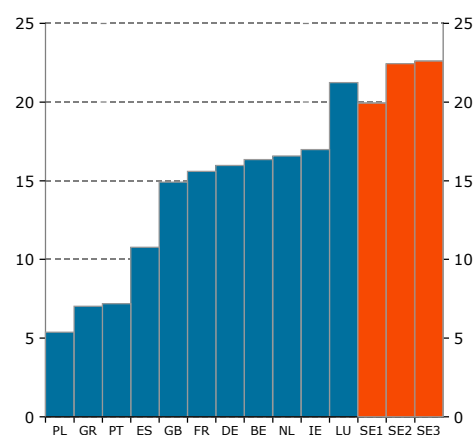
Parterna kan bidra till högre sysselsättning och lägre arbetslöshet genom att hålla tillbaka löneökningarna något. En annan väg för parterna att bidra till att öka sysselsättningen är att avtala om större differentiering av lägstalönerna för jobb med lägre kvalifikationskrav så att nya grupper kan få arbete. De kollektivavtalade lägstalönerna i Sverige är internationellt sett höga och bindande för en stor del av arbetsmarknaden, vilket sannolikt håller nere efterfrågan på arbetskraft med låga formella kvalifikationer (se diagram 3). Jämförelsevis hög flyktinginvandring under många år har samtidigt inneburit en kraftig ökning av antalet personer med låga kvalifikationer. I ett scenario där påtagligt fler personer med låga kvalifikationer får arbete finns dock en risk att lönerna pressas även för andra som redan har ett jobb. Lägre lägstalöner kan leda till att arbetskraft med en produktivitet som inte motsvarar den tidigare lägstalönen till viss del ersätter anställda som tjänar strax över den tidigare lägstalönen. Följden kan bli lägre inkomster för dessa personer, genom arbetslöshet eller svagare löneutveckling. Riskerna med lägre lägstalöner i form av ökad lönespridning måste dock vägas mot de ekonomiska och sociala kostnader som uppstår om lönebildningen försvårar sysselsättningsmöjligheterna för stora grupper på arbetsmarknaden.

Lönsamheten i svenskt näringsliv

En viktig utgångspunkt för avtalsrörelsen är lönsamheten inom företagen. I det andra kapitlet redogörs för lönsamhetsläget inom det svenska näringslivet. Om lönsamheten är god skapar det allt annat lika högre utrymme för löneökningar än om lönsamheten är ansträngd. Ur samhällsekonomisk synvinkel är det önskvärt med en lönsamhetsnivå som motiverar företagen att investera och skapa sysselsättning.

Konjunkturinstitutets bedömning är att lönsamheten inom näringslivet har utvecklats relativt väl de senaste två decennierna.

Diagram 3 Nationella minimilöner 2019 i europeiska länder och kollektivavtalade lägstalöner i Sverige
Tusental kronor

Anm. SE1 avser kommunal: minst 19 år utan yrkesvana, SE2 avser hotell och restaurang: minst 20 år utan yrkesvana, SE3 avser detaljhandel: minst 20 år utan yrkesvana.
Källor: Eurostat och Konjunkturinstitutet.

Kapitalavkastningen i Sverige har visserligen sjunkit trendmässigt sedan början av 00-talet. Men det kan i huvudsak förklaras av lägre avkastningskrav på kapital till följd av lägre räntor och inte av försämrade lönsamhet (se diagram 4). Kapitalavkastningen i det svenska näringslivet har även sedan finanskrisen följt utvecklingen i konkurrentländerna.⁴ Vinstandelen i näringslivet har försämrats lite under den senaste högkonjunkturen, men befinner sig nära sitt historiska genomsnitt.

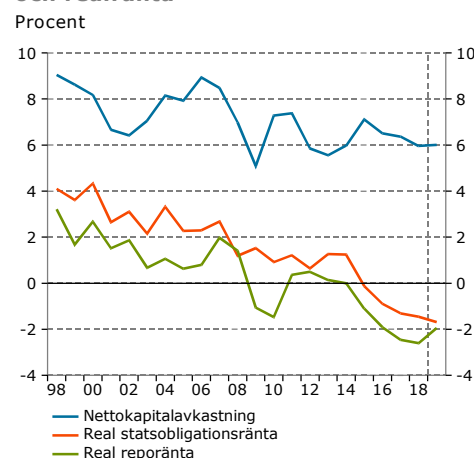
Det är främst inom industrin som lönsamheten verkar ha varit god de senaste åren. Inom industrin har nettokapitalavkastningen i förhållande till omvärlden utvecklats normalt under hela 00-talet. Även lönsamhetsomdömena har varit goda i ett historiskt perspektiv och har även varit i nivå med Tyskland under högkonjunkturen. Det är dock troligt att lönsamheten inom industrin har minskat något de senaste månaderna.

I tjänstesektorn har både lönsamhetsomdömena och kapitalavkastningen varit låga i förhållande till industrin de senaste åren. Det är ett annat mönster än under tidigare högkonjunkturer, då tjänstesektorn och industrin rört sig i takt med varandra (se diagram 5). Även jämfört med omvärlden har kapitalavkastningen i tjänstesektorn sjunkit något sedan 2015. En förklaring kan vara att kronförsvagning som pågått sedan 2014 har missgynnat tjänstebranscherna men gynnat industrin. Men det är även möjligt att det är en följd av en anpassning inom delar av tjänstesektorn till följd av ökad näthandel, enklare prisjämförelser och ökad internationell konkurrens.

Huruvida växelkursen kommer att stärkas framöver och försämrade lönsamheten för exportföretagen är svårt att sja om. Konjunkturinstitutets bedömning är att den nuvarande kronkursen är betydligt svagare än jämviktswäxelkursen. Prognosen är därför att växelkursen kommer att appreciera under de kommande åren. Men det kommer att ske långsamt, så att växelkursen vid slutet av 2023 återgått till samma nivå som i början av 2018. En sådan utveckling av växelkursen skulle sannolikt inte innebära någon dramatisk försämring av exportföretagens konkurrenskraft.

Ibland påstås att det faktum att Sverige tappat marknadsandelar på världsmarknaden är ett tecken på försämrade konkurrenskraft eller dålig lönsamhet i exportsektorn. Att marknadsandelen krymper är dock förväntat i takt med att länder som Kina och Indien ökar sin andel av världsekonomin. En krympande marknadsandel kan därför vara en indikation på att länder som tidigare varit underutvecklade växer ikapp de mer mogna ekonomierna. För att kunna säga något om kopplingen mellan marknadsandelsutvecklingen och konkurrenskraft är det nödvändigt att relatera den svenska exportutvecklingen till utvecklingen i andra mogna ekonomier. En sådan jämförelse visar att den

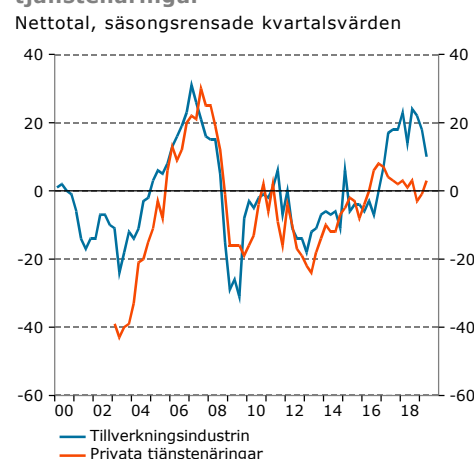
Diagram 4 Justerad kapitalavkastning och realränta

Anm. Nettodriftsöverskott som andel av realkapitalstocken i näringslivet samt 10-årig statsobligation respektive reporäntan minus samtida KPIF-inflation.

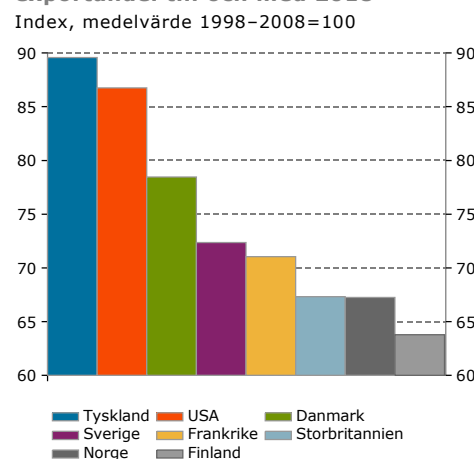
Källor: SCB, Riksbanken och Konjunkturinstitutet.

Diagram 5 Lönsamhetsomdöme i tillverkningsindustrin och privata tjänstenärings

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 6 Förändring av global exportandel till och med 2018

Anm. Ett värde på till exempel 70 i diagrammet betyder att det landets andel av den totala globala exporten minskat med 30 procent 2018 jämfört med medelvärdet för perioden 1998-2008.

Källor: OECD, Macrobond och Konjunkturinstitutet.

⁴ Den statistik (från Eurostat och SCB) som ligger till grund för dessa beräkningar sträcker sig bara till och med 2017.

svenska marknadsandelen under 00-talet har haft ungefär samma utveckling som andra mogna ekonomier (se diagram 6).

Makroekonomiska förutsättningar inför avtalsrörelsen 2020

Arbetsmarknadens parter sluter avtal som sträcker sig ett eller flera år framåt. Därför är såväl nuläget i ekonomin som den förväntade utvecklingen de närmaste åren av betydelse i avtalsrörelsen. I tredje kapitlet redogörs för Konjunkturinstitutets senaste prognos och scenario för utvecklingen i den svenska ekonomin de kommande tre åren. Prognosen redogjordes för i Konjunkturläget oktober 2019 och återges i tredje kapitlet i en kortfattad version.⁵ Särskilt fokus läggs på utvecklingen av arbetsmarknad och löner, såväl i Sverige som internationellt.

Efter en längre tids högkonjunktur är svensk ekonomi nu inne i en tydlig avmattningsfas (se diagram 7). Högkonjunkturen ebbar gradvis ut i år och konjunkturrell balans bedöms nås 2020.

Den goda investeringskonjunktur som kännetecknat världsekonomin de senaste åren har börjat klinga av samtidigt som förtroendet inom tillverkningsindustrin har sjunkit i många länder (se diagram 8). Tillväxten i den globala ekonomin växlar därför ner i år och nästa år. Den globala tillväxten påverkas av betydande orosmoln kring handelspolitik och fortsatt osäkerhet kring brexit. I Tyskland har industriproduktionen minskat tydligt under året. Arbetsmarknaden förblir god i år och nästa år i flera länder, men åren 2021 till 2023 väntas arbetslösheten stiga. Det senaste året har löneökningarna tilltagit något både i USA och inom euroområdet (se diagram 9). Inom euroområdet drivs löneutvecklingen i hög grad av tilltagande tysk lönetillväxt. Bilden av löneutvecklingen i Tyskland är dock splittrad; löneökningstakten inom den tyska tillverkningsindustrin förefaller ha sjunkit det senaste året.⁶

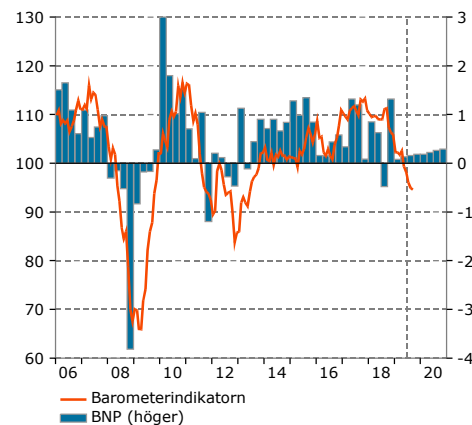
Svaga utfall och dämpade framtidsutsikter i den globala tillverkningsindustrin bidrar till att den svenska investeringskonjunkturen fortsätter att kylas av. Investeringarna i näringslivet faller på bred front både i år och nästa år, men ligger ändå kvar på relativt höga nivåer. Trots orosmolnen i omvärlden och en dystrare konjunkturbild hos viktiga handelspartners blir den svenska exporttillväxten relativt god sett till hela året. Men nästa år växlar exporttillväxten ner. Den svenska exportsektorn gynnas visserligen av den svaga kronan, men samtidigt slår den svaga investeringskonjunkturen i omvärlden hårt mot den svenska exportindustrin som i hög grad är inriktad mot insatsvaror och investeringsvaror.

⁵ Se Konjunkturinstitutet (2019).

⁶ Se rutan "Löneutvecklingen i Tyskland", Konjunkturinstitutet (2019), för en mer detaljerad beskrivning av den tyska löneutvecklingen under senare år.

Diagram 7 Barometerindikatorn och BNP

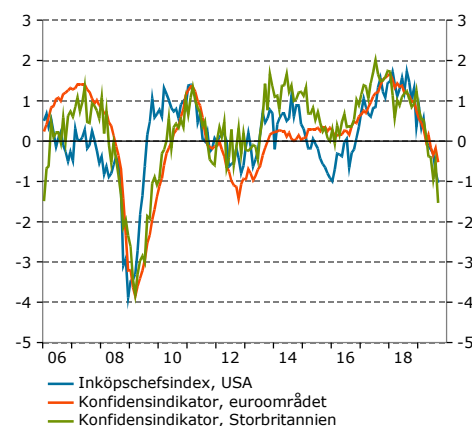
Index medelvärde=100, månadsvärden respektive procentuell förändring, säsongsrensade kvartalsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 8 Förtroendeindikatorer för tillverkningsindustrin

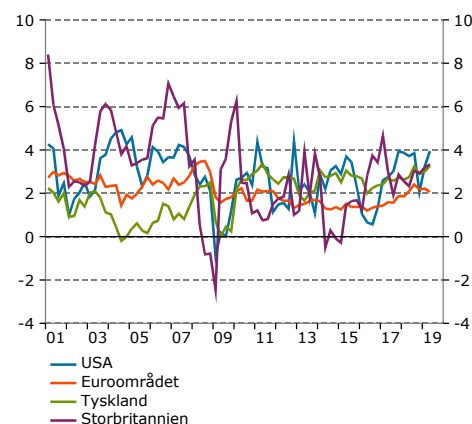
Standardiserade avvikelser från medelvärde, säsongsrensade månadsvärden

Källor: Institute for Supply Management, Europeiska kommissionen, Macrobond och Konjunkturinstitutet.

Diagram 9 Arbetskostnader i utvalda länder

Årlig procentuell förändring, kvartalsvärden

Källor: OECD och Macrobond.

Sysselsättningen har sjunkit sedan början av 2019 och arbetslösheten stiger i år och nästa år till strax över 7 procent (se diagram 10). Konjunkturinstitutet prognos är att lönetillväxten blir 2,6 procent såväl i år som nästa år, för att sedan stiga successivt till 2,9 procent 2023 i takt med att produktivitetstillväxten återhämtar sig lite. Till grund för löneprognosen ligger en bedömning att den pågående avmattningen på arbetsmarknaden och inbromsningen i tysk industri leder till att avtalsrörelsen 2020 hamnar ungefär i paritet med de avtalade löneökningarna 2017. Inflationen ligger under Riksbankens inflationsmål de närmaste åren, vilket gör att reporäntehöjningar skjuts på framtiden.

Risken för en sämre utveckling för såväl Sverige som omvärlden är större än risken för en bättre utveckling. Trots att tillväxten i världsekonomin förväntas bli dämpad de kommande åren riskerar inbromsningen att bli större än prognostiserat. En tydligare internationell inbromsning skulle bland annat resultera i en lägre efterfrågan på svensk export, som därigenom skulle dämpa tillväxten i Sverige ytterligare.

Konsekvenser av en alternativ löneutveckling

Prognosen för löneutvecklingen omfattas i likhet med andra prognoser av osäkerhet. I en fördjupning används Konjunkturinstitutets allmänjämviktsmodell SELMA för att analysera hur ekonomin påverkas av en lägre respektive högre löneökningstakt 2020–2023 än i Konjunkturinstitutets huvudscenario (se diagram 11). Dessutom analyseras hur ekonomin påverkas av att Riksbanken väntar ett år med att reagera på den högre löneökningstakten. Den underliggande orsaken till en annan löneutveckling än i huvudscenariot antas vara att parternas förhandlingsstyrka tillfälligt ändras.

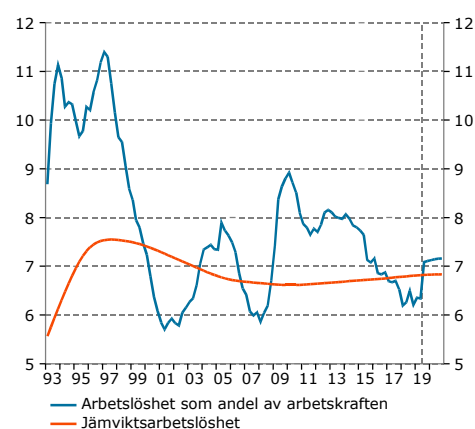
Om löneökningstakten blir lägre än i huvudscenariot ökar efterfrågan på arbetskraft och arbetade timmar och BNP ökar. Samtidigt blir inflationen lägre än i huvudscenariot eftersom företagens kostnader dämpas (se diagram 12 och diagram 13). Riksbanken sänker därför reporäntan, vilket ytterligare ökar tillväxten i BNP och antalet arbetade timmar. Ökningen i antalet arbetade timmar blir dock inte stor nog för att motverka den lägre löneökningstakten. Det gör att lönesumman sjunker och därmed till att skatteintäkterna på arbete minskar.

Utvecklingen blir den motsatta om löneökningarna i stället blir högre än i huvudscenariot, med lägre BNP och färre arbetade timmar men högre inflation.

Om Riksbanken väntar ett år med att reagera på den högre inflation som följer av de högre löneökningarna dämpas de negativa effekterna på BNP och arbetade timmar samtidigt som inflationstrycket ökar ytterligare. Scenariot ska inte tolkas som den mest troliga reaktionen från Riksbankens sida vid en högre

Diagram 10 Arbetslöshet

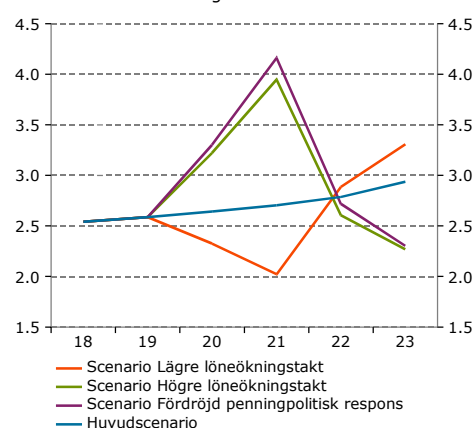
Procent av arbetskraften, säsongsrensade kvartalsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 11 Timlön i hela ekonomin

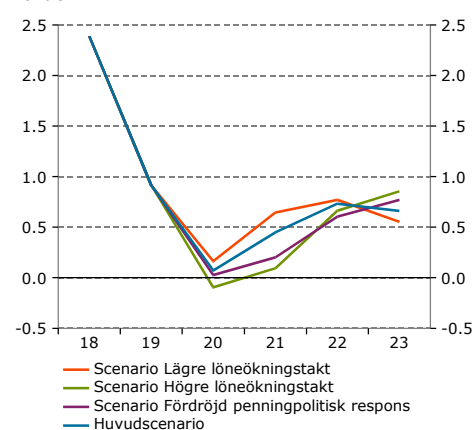
Procentuell förändring

Källor: Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

Diagram 12 Arbetade timmar i hela ekonomin

Procentuell förändring, kalenderkorrigerade värden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

löneökningstakt. Men eftersom inflationsmålet vid en omedelbar respons från Riksbanken inte når målet förrän 2022 är det inte heller en orimlig reaktion.

Produktivitetsutvecklingen i Sverige

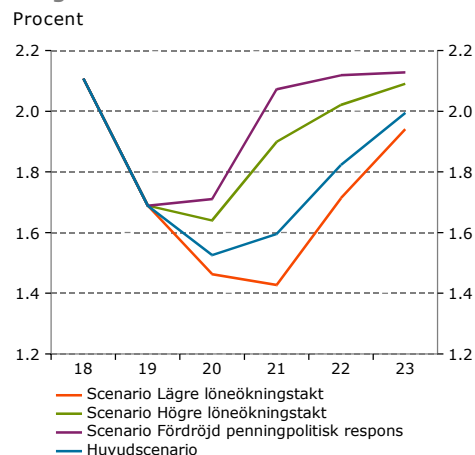
På lång sikt bestäms utrymmet för hur mycket producentreallönerna kan öka av hur snabbt produktiviteten ökar.⁷ Produktivitetstillväxten i Sverige har varit jämförelsevis låg sedan 2007, det vill säga sedan före finanskrisen. Trots de senaste årens högkonjunktur i Sverige, då produktivitetstillväxten initialt brukar ta fart, har produktivitetstillväxten förblivit lägre än före finanskrisen (se diagram 14). I det fjärde kapitlet i rapporten belyses det senaste decenniets svaga produktivitetstillväxt i Sverige. Fokus är på perioden 2011–2018, det vill säga åren efter det att de stora fluktuationerna i produktivitetstillväxten i samband med finanskrisen ebbat ut. I ljuset av den historiska utvecklingen diskuteras hur förutsättningarna för produktivitetstillväxten ser ut framöver.

Utvecklingen belyses dessutom ur ett internationellt perspektiv. Många länder i omvärlden har också haft en svag produktivitetstillväxt (se diagram 15). En långsammare teknologisk utveckling i världen är sannolikt den främsta orsaken till den låga produktivitetstillväxten globalt. Det finns dock ingen samsyn inom forskningen om varför den teknologiska utvecklingen har gett mindre produktivitetshöjningar det senaste decenniet. Därmed går också synen på den framtida produktivitetstillväxten isär. Vissa menar att dagens innovationer inte genererar samma produktivitetssökningar som tidigare innovationer och att det därför är orealistiskt att förvänta sig att produktivitetstillväxten framöver kommer att växla upp, åtminstone på kort sikt. Andra, som är mer optimistiska, hävdar att de teknologiska framstegen i dagsläget är stora men ännu inte syns i statistiken. De drivande faktorer som nämns är bland annat artificiell intelligens, robotar och sakernas internet, det vill säga att olika saker kopplas upp mot internet.

För svensk del förklarar en lägre produktivitetstillväxt inom branschen informations- och kommunikationsteknologi (IKT) en stor del av avmattningen i produktivitetstillväxten sedan början av 00-talet. Men även rensat för IKT-branschens bidrag har produktivitetstillväxten inom det svenska näringslivet varit svag sedan 2010.

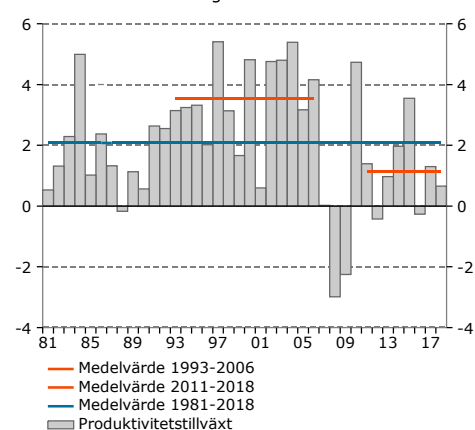
Den pågående struktumvandlingen med en minskande industrisektor och växande tjänstesektor har generellt bidragit till att dämpa produktivitetstillväxten i näringslivet något. Tjänstebanscher har historiskt sett haft en betydligt lägre produktivitetstillväxt än industrin. När tjänstebanscher växer har det

Diagram 13 KPIF-inflation

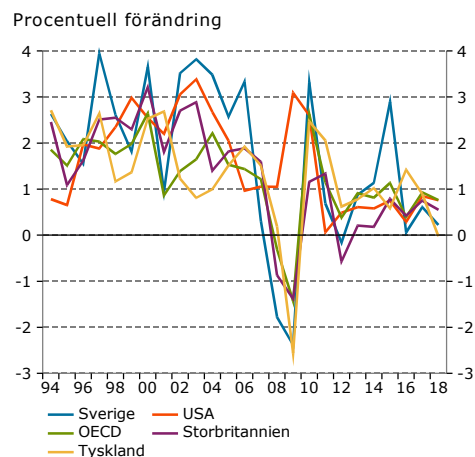
Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 14 Produktivitet i näringslivet
Procentuell förändring

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 15 Produktivitet i hela ekonomin
Procentuell förändring

Anm. Avser produktivitet per sysselsatt för OECD, för övriga länder per timme.

Källor: The Conference Board och Macrobond.

⁷ Med producentreallön avses den nominella lönen deflaterad med näringslivets förädlingsvärdesdeflator.

därför, allt annat lika, en dämpande effekt på produktivitetstillväxten i näringslivet i sin helhet.

Med hjälp av så kallad tillväxtbokföring kan produktivitetstillväxten delas upp i tre beståndsdelar: ökad insats av realkapital per arbetad timme (kapitalfördjupning), förändring i arbetskraftens kompetens och förmåga samt total faktorproduktivitet (TFP). TFP antas ofta spegla den långsiktiga teknologiska utvecklingen men är i praktiken en residual i beräkningarna och kommer därmed att även fånga upp både mätfel och konjunkturella fluktuationer i produktiviteten. För Sveriges del visar tillväxtbokföringen att en lägre tillväxt i TFP är den främsta förklaringen till att produktivitetstillväxten vuxit långsamt i näringslivet sedan 2011 (se diagram 16). Varför spridningen och användningen av ny teknologi tycks ha gått långsammare säger dock beräkningarna ingenting om. Men eftersom den teknologiska utvecklingen i Sverige i hög grad beror på utvecklingen av teknologin i omvärlden har troligen den långsammare tekniska utvecklingen i omvärlden spelat stor roll. I synnerhet i USA har den teknologiska utvecklingen mätt som total faktorproduktivitet, varit dämpad under senare år.

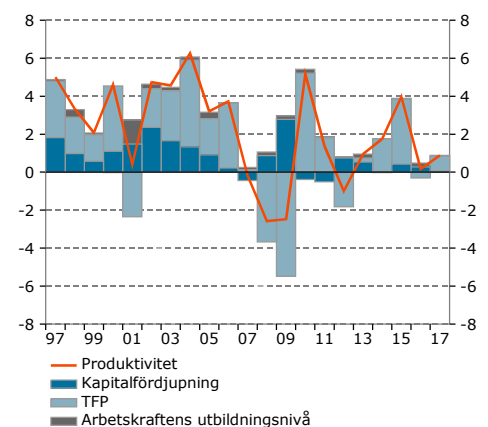
Den långsamma produktivitetstillväxten sedan 2011 beror också på att kapitalfördjupningen gått långsamt. Det kan bero på att den utdragna lågkonjunkturen hämmade investeringsviljan åren efter finanskrisen. Sedan 2015 har visserligen investeringarna ökat snabbare, men samtidigt har även antalet arbetade timmar ökat snabbt bland annat till följd av befolkningsökningen. Investeringarna har knappt hållit jämna steg med timmarna och mängden kapital per arbetad timme har därför stigit långsamt.

Arbetskraftens kompetens har också betydelse för produktivitetens utvecklingen. För att beakta detta kvalitetsjusteras antalet arbetade timmar i tillväxtbokföringen. Konjunkturinstitutet har beräknat en kvalitetskomponent för arbetade timmar utifrån utbildningsnivån hos de sysselsatta. Relativa löneskillnader mellan olika utbildningskategorier har använts för att approximeras skillnader i produktivitetnivå. Sedan 2011 har även produktivetsbidraget från arbetskraftens kompetens varit lägre än tidigare. Ökningen i den genomsnittliga utbildningsnivån har gått lite långsammare än tidigare. Det beror bland annat på att andelen utrikes födda, som i genomsnitt har en lägre utbildningsnivå än inrikes födda, har ökat som andel av de sysselsatta de senaste åren.

Konjunkturinstitutet bedömer att näringslivets produktivitetstillväxt på lång sikt blir 1,8 procent per år (se diagram 17). Det är något lägre än den genomsnittliga produktivitetstillväxten i näringslivet sedan 1980. Anledningen är att den strukturomvandling som skett i svensk ekonomi håller tillbaka produktivitetstillväxten. På kort sikt ser dock inte Konjunkturinstitutet förutsättningar för att produktivitetstillväxten ska nå upp till dessa nivåer. Från 2019 till 2023 är bedömningen att produktiviteten i näringslivet stiger med i genomsnitt 1,3 procent per år. Det är ändå något högre än perioden 2010–2018, vilket motiveras av att kapitalstocken ökar snabbare sedan ett par år tillbaka. Mängden

Diagram 16 Dekomponering av arbetsproduktiviteten i näringslivet

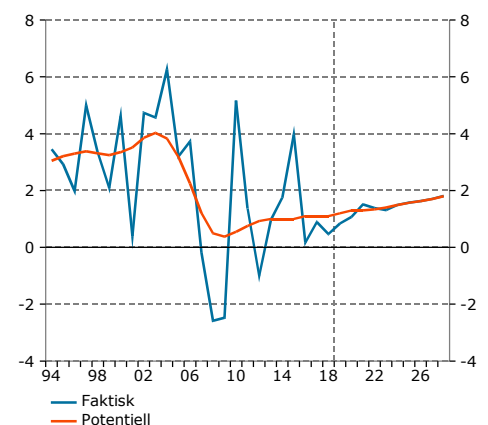
Procentuell utveckling respektive approximativt bidrag i procentenheter, kalenderkorrigerade värden

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 17 Faktisk och potentiell produktivitet i näringslivet

Procentuell förändring, kalenderkorrigerade värden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

kapital per sysselsatt i näringslivet ökar därför, vilket ger en positiv skjuts till produktivitetstillväxten. Det motverkar den negativa produktivitetseffekten av konjunkturavmattningen som nu sker.

Vilken löneutveckling är förenlig med inflationsmålet?

Syftet med det femte kapitlet är att ge parterna på arbetsmarknaden en indikation på vilken löneökningstakt som på sikt är förenlig med att inflationsmålet nås, givet olika förenklade antaganden. Beräkningarna ska varken ses som en prognos på, eller rekommendation för, den framtida faktiska löneutvecklingen.

Beräkningarna visar att en årlig ökningstakt i arbetskostnaden per timme på 3,5 procent är förenlig med en inflationstakt på 2 procent. Beräkningarna utgår från att i stort sett alla priser är kostnadsbestämda, att vinstandelen inom näringslivets olika branscher är konstant, och att relativprisförändringar inte leder till någon substitution inom vare sig produktionen eller i hushållens konsumtionskorg.

Hur produktiviteten utvecklas är avgörande för vilken arbetskostnadsutveckling som är förenlig med 2 procents inflation. I baskalkylen antas en produktivitetstillväxt i näringslivet på 1,8 procent per år, det vill säga i linje med den takt som Konjunkturinstitutet antar i scenarier på lång sikt. Konjunkturinstitutets prognos för de kommande tre åren är dock, som framgick ovan, lägre, 1,3 procent. Om denna lägre produktivitetstillväxt skulle gälla även på längre sikt beräknas en årlig ökningstakt i arbetskostnaden per timme på 3,0 procent vara förenlig med att inflationsmålet nås.

Ett annat centralt antagande i baskalkylen är att växelkursen jämnar ut relativa prisskillnader mellan länder och att importpriserna därför har samma prisutveckling som motsvarande inhemskt producerade produkter. I Konjunkturinstitutets prognos för de kommande åren antas att växelkursen stärks gradvis. Om växelkursen skulle stärkas med 0,5 procent per år och det håller nere importpriserna i motsvarande grad behöver lönerna stiga lite mer för att vara konsistenta med inflationsmålet. Vid den lägre produktivitetstillväxten på 1,3 procent är det då arbetskostnadsökningar på 3,3 procent som är i linje med inflationsmålet. En ännu lite högre arbetskostnadsutveckling krävs om beräkningarna tar hänsyn till att industrins priser inte är helt kostnadsbestämda utan att vinstandelen inom industrin pressas när växelkursen stärks. Det bör dock noteras att beräkningarna inte ger en fullständig bild över händelseutvecklingen i scenarierna med lägre importpriser. I verkligheten skulle en försämrad konkurrenssituation för industrin troligtvis leda till minskad export och minskad produktion och sysselsättning i branschen på sikt.

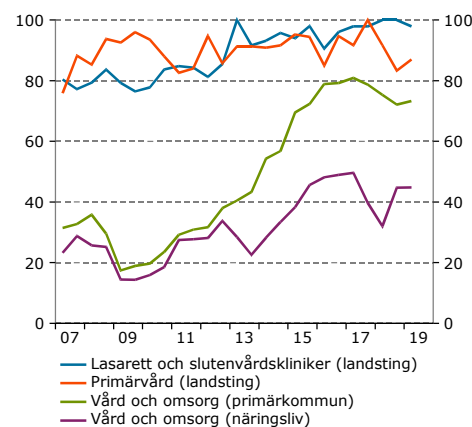
Påverkas sjuksköterskors löner av konkurrens mellan arbetsställen?

I det sista kapitlet studeras hur förändringar i koncentrationen av efterfrågan på sjuksköterskor har påverkat lönerna för sjuksköterskor i offentlig sektor mellan 1998 och 2016.

Det råder sedan länge brist på sjuksköterskor och annan kvalificerad vårdpersonal (se diagram 18). Den svenska lönebildningsmodellen har kritiserats för att förvärra bristen eftersom industriavtalets norm kan hindra lönenivån inom bristyrken i offentlig sektor att anpassa sig till efterfrågeläget. Antalet privata vårdgivare har ökat över tid och sjuksköterskor i många delar av landet har fått större möjligheter att välja bland olika arbetsgivare. Större konkurrens om arbetskraft mellan olika arbetsställen ökar sjuksköterskors förhandlingsstyrka och minskar möjligheterna för stora arbetsgivare att använda det inflytande detta kan ge i lönesättningen. Fler arbetsgivare kan därför leda till högre lönenivåer och med tiden ett ökat utbud av sjuksköterskor. Skillnaderna i konkurrens mellan arbetsställen är dock stora mellan olika län. I kapitlet studeras hur förändringar i koncentrationen av efterfrågan på sjuksköterskor har påverkat lönerna för sjuksköterskor i offentlig sektor 1998–2016. Resultaten visar att lönerna i viss mån anpassar sig till förändringar i konkurrens. En fördubbling av antalet arbetsgivare innebär 1–2 procent högre lönenivå för sjuksköterskor. Högre löner minskar dock inte på kort sikt bristen på sjuksköterskor i någon större utsträckning därför att nästan alla sjuksköterskeutbildade redan arbetar som sjuksköterskor. Men på längre sikt skulle en högre lönenivå kunna attrahera flera att utbilda sig till sjuksköterska.

Diagram 18 Brist på arbetskraft inom vården

Andel arbetsställen med rekryteringsproblem, procent, halvårsvärden

Källa: Arbetsförmedlingen.

Referenser

- Calmfors, L. (2018), ”Industrins lönenormering kan och bör reformeras”, 6F – fackförbund i samverkan med Katalys.
- Gottfries, N. (2019), ”Europanormen saknar relevans”, 6F – fackförbund i samverkan med Katalys.
- Konjunkturinstitutet (2018), *Lönebildningsrapporten*, 2018.
- Konjunkturinstitutet (2019), *Konjunkturläget*, oktober 2019.

Utgångsläget för avtalsrörelsen

Under de senaste åren har resursutnyttjandet på arbetsmarknaden varit högt. Med tanke på det har löneökningarna varit överraskande låga. Den annalkande avtalsrörelsen kommer att ske i ett läge då konjunkturen försvagas och arbetslösheten har börjat stiga. Parterna på arbetsmarknaden kan bidra till att dämpa uppgången i arbetslösheten genom att hålla tillbaka löneökningarna. Men om utrymmet för en mer expansiv penningpolitik är litet begränsas de positiva sysselsättningseffekterna samtidigt som det kan bli svårt för Riksbanken att nå inflationsmålet. Skulle industrins parter i stället avtala om löneökningar som utgår från det svenska inflationsmålet kan det innebära löneökningar som blir högre än i konkurrentländerna. Om växelkursen på kort sikt inte anpassar sig till detta kan vinster och sysselsättning inom industrin påverkas negativt. En annan väg för parterna att bidra till lägre arbetslöshet är att verka för lägre lägstalöner. Det kan inte uteslutas att lägre lägstalöner pressar lönerna även för de som redan har jobb inom vissa branscher. Den risken måste dock vägas mot de ekonomiska och sociala kostnader som uppstår om lönebildningen försvårar sysselsättingsmöjligheterna för stora grupper på arbetsmarknaden.

Våren 2020 löper merparten av de nu gällande kollektivavtalen ut. Förhandlingar för att nå nya avtal startar i höst och omfattar ca 2,8 miljoner arbetstagare.

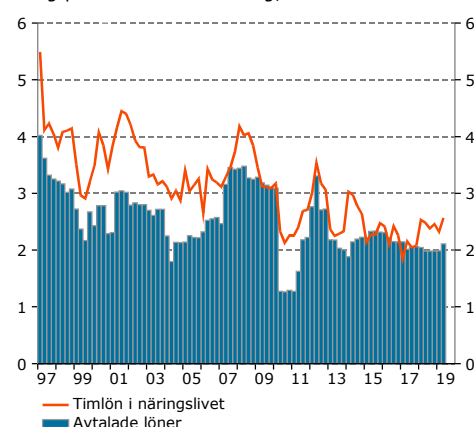
Den senaste avtalsrörelsen, som började hösten 2016, ledde till att treåriga avtal slöts våren 2017. Enligt det etablerade uppbygget var det parterna inom industrin som var först med att sluta avtal inom ramen för det så kallade Industriavtalet. Industriavtalet innebar genomsnittliga löneökningar inom industrin på knappt 2,1 procent per år, som sedan utgjorde riktmärke för övriga avtal. Utöver de avtalade löneökningarna har det skett en viss löneglidning, motsvarande drygt 0,3 procent per år. De totala löneökningarna har därmed uppgått till runt 2,5 procent per år de senaste tre åren (se diagram 19).

I ljuset av det höga resursutnyttjandet i ekonomin de senaste åren har löneökningarna varit överraskande låga (se diagram 20). Det förklaras delvis av att produktivitetstillväxten varit svag och, fram tills för ett par år sedan, av att inflationsförväntningarna varit låga. En annan förklaring är troligen att för Sverige viktiga konkurrentländer haft en svag löneutveckling bland annat till följd av ett svagare konjunkturellt läge än i Sverige.⁸

När avtalsrörelsen nu åter startar sker det i ett annat ekonomiskt läge. Ekonomin har gått in i en avmattningsfas. Sysselsättningstillväxten har bromsat in och de senaste månaderna har arbetslösheten stigit snabbt (se diagram 21). Inom samtliga

Diagram 19 Avtalade löneökningar och löneglidning i näringslivet

Årlig procentuell förändring, kvartalsvärden

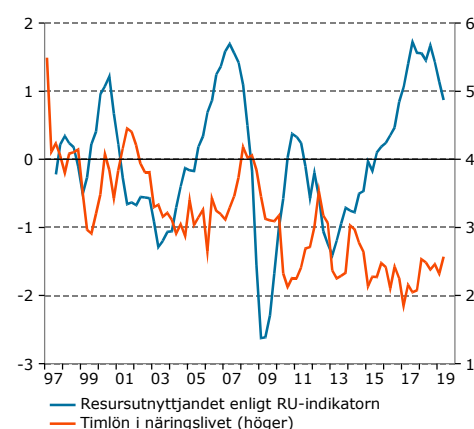

Anm. Skillnaden mellan totala timlönerna och avtalade lönen ger löneglidningen.

Källor: Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

Diagram 20 Resursutnyttjande och löneutveckling

Normaliserade säsongsrensade kvartalsvärden respektive årlig procentuell förändring, kvartalsvärden

Källor: Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

⁸ Se Konjunkturinstitutet (2018) för en utförlig diskussion om andra möjliga förklaringar till den dämpade löneutvecklingen i Sverige.

branscher inom näringslivet har bristen på arbetskraft minskat under senare tid. Detta talar för att löneökningarna framöver kan komma att bli fortsatt jämförelsevis låga. Det finns också indikationer på att löneökningarna inom industrin i det för Sverige viktiga konkurrentlandet Tyskland saktat in det senaste året.⁹ Samtidigt har produktivitetstillväxten tilltagit något inom näringslivet det senaste året. Inom den märkessättande industrin är lönsamheten, enligt företagens egna omdömen fortfarande god, även om den troligen minskat något de senaste månaderna.

UPP TILL PARTERNA ATT GÖRA OLIKA ÖVERVÄGANDEN

Konjunkturinstitutet har inte någon uppfattning om hur löner, vinster och sysselsättning bör utvecklas – vare sig på kort eller lång sikt. Det är upp till arbetsmarknadens parter att göra avvägningar utifrån deras preferenser och bedömning av ekonomin. Det rådande ramverket för lönebildningen, med industrins avtalade löneökningar som normgivande för andra branscher, ser ut att fortsätta att tillämpas i den nu annalkande avtalsrörelsen. Ändamålet med Industriavtalet är att ge en god reallöneutveckling som samtidigt stärker industrins konkurrenskraft. Särskilt arbetsgivarsidan brukar tolka det som att lönerna i industrin bör öka i takt med lönerna i de viktigaste konkurrentländerna. Någon ambition att internalisera externa effekter av avtalade industrilöneökningarna på arbetslöshet och arbetskraftsbrist i ekonomin i stort eller på inflationsmålet brukar inte uttryckas.¹⁰

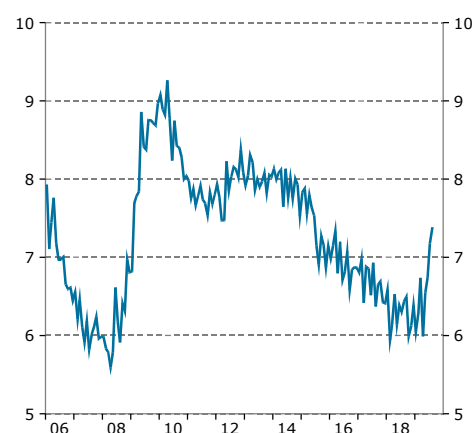
Detta upplägg, med ett riktmärke som är löneutvecklingen i Sveriges viktigaste konkurrentländer, kallas ibland för Europapenningen. Europapenningen har mött kritik för att den inte nödvändigtvis ger en för svenska förhållanden rimlig löneökningstakt och kan ge en löneökningstakt som är för låg i förhållande till Riksbankens inflationsmål.¹¹

På lång sikt är det rimligt att utgå från att inflationsmålet nås och att löneökningarna i Sverige, via avtal eller löneglidning, anpassar sig till den nominella ökningstakt som impliceras av inflationsmålet plus produktivitetstillväxten.

Men på kort sikt kan Europapenningen leda till löneökningar som är lägre än vad som motiveras av svenska förhållanden. Det kan till exempel ske, såsom alltså förefaller ha varit fallet under senare år, om konjunktureren är svagare i konkurrentländerna inom Europa. Det kan också mer varaktigt bli fallet om löneökningarna inom tillverkningsindustrin i konkurrentländerna på sikt skulle vara lägre än de svenska.¹²

Diagram 21 Arbetslöshet

Procent av arbetskraften, säsongsrensade månadsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

⁹ Se rutan "Löneutvecklingen i Tyskland", Konjunkturinstitutet (2019), för en mer detaljerad beskrivning av den tyska löneutvecklingen under senare år.

¹⁰ I Industriavtalet (2016) uttrycks i allmänna termer att "Utgångspunkten för förhandlingarna inom industrin är industrins villkor och förhållanden men hänsyn måste också tas till den svenska ekonomin i dess helhet."

¹¹ Se bl.a. Gottfries (2019).

¹² Inom euroområdet, Sveriges enskilt viktigaste handelsområde, tillämpas dock ett inflationsmål som ligger mycket nära det svenska. Det talar för att löneutvecklingen inom euroområdet på sikt, givet likartad produktivitetstillväxt, inte bör avvika särskilt mycket från vad som är motiverat utifrån svenska förhållanden.

Följden av de jämförelsevis låga löneökningar under senare år har blivit att sysselsättningen utvecklats lite starkare än den annars skulle ha gjort. Det har samtidigt bidragit till att Riksbankens styrränta hållits kvar på en exceptionell låg nivå under hela konjunkturuppgången. Den förda penningpolitiken har i sin tur bidragit till att växelkursen försvagats, vilket ytterligare gynnat industrin men försämrat lönsamheten för vissa inhemskt orienterade sektorer.

Om, å andra sidan, industrins parter avtalar om löneökningar som utgår från det svenska inflationsmålet och om det skulle innebära att löneökningarna blir högre än i konkurrentländerna, kan det påverka vinster och sysselsättning inom industrin negativt om växelkursen inte anpassar sig. På lång sikt bör dock skillnader i löne- och prisutvecklingen mellan länder balanseras av rörelser i nominella växelkurser.

KONJUNKTURINSTITUTETS BERÄKNINGAR AV STRUKTURELL ARBETSKOSTNAD – EN REFERENSRAM

Inom ramen för lönebildningsrapporterna beräknar Konjunkturinstitutet, med hjälp av en strukturell modell, vilken löneökningstakt som på sikt är förenlig med att inflationsmålet nås.¹³ Modellen baseras alltså på antagandet att konsumentpriserna på lång sikt ökar med 2 procent per år. Därutöver antas också att vinstandelarna i näringslivets olika branscher förblir oförändrade och att produktiviteten i näringslivet ökar i den takt som Konjunkturinstitutet bedömer vara den långsiktiga produktivitetstillväxten.

Denna beräknade strukturella löneökningstakt ska inte ses som vare sig en rekommendation eller en prognos för de närmaste åren. Det är en referensberäkning för vilken löneökningstakt som på sikt ger en ekonomisk utveckling där inflationsmålet nås och vinst- respektive arbetskostnadsandelarna i olika delar av näringslivet är konstanta.

VIKTIGT ATT RELATIVLÖNEFÖRÄNDRINGAR KAN SKE

En annan kritik som framförts mot Industriavtalet är att dess normgivande roll blivit för stark och att det medfört att samhällsekonomiskt önskvärda relativlöneförändringar inte kommer till stånd.¹⁴ Om inte relativlönerna tillåts reflektera utbuds- och efterfrågeförhållanden på olika kategorier av arbetskraft blir följden att brist uppkommer på vissa delar av arbetsmarknaden medan arbetslöshet kan uppstå på andra delar av arbetsmarknaden.

I Lönebildningsrapporten 2018 studerades denna fråga och det konstaterades då att fördelningen av löneökningar inom

¹³ Modellen tar hänsyn till skatter och sociala avgifter, dvs. arbetskostnadsökningar. I rapporten används uttrycket "modell för löneökningar" synonymt med "modell för arbetskostnader".

¹⁴ Se t.ex. Calmfors (2018).

näringslivet blivit mer sammanpressad.¹⁵ I branscher där arbetsgivarna upplevt stor brist på arbetskraft har dock koncentrationen av löneökningar kring industrimärket varit mindre, vilket tyder på att efterfrågan på arbetskraft har betydelse för löneutvecklingen.

Huruvida de relativlöneförändringar som sker är tillräckliga för att på sikt utjämna bristsituationer på arbetsmarknaden är svårt att veta. Bristen på arbetskraft förefaller ha varit särskilt hög inom den offentliga sektorn de senaste åren. Lönerna inom den offentliga sektorn har samtidigt ökat lite snabbare än inom näringslivet de senaste åren. För till exempel sjuksköterskor förbättrades relativlönerna med sammanlagt 6 procent mellan 2014 och 2018. För andra yrkesgrupper, såsom lärare och poliser, har i stället politiska initiativ med riktade lönesatsningar bidragit till relativlöneförbättringar.

Oavsett om relativlöneförändringar sker inom ramen för avtal, genom löneglidning eller genom politiska initiativ är det viktigt att dessa kan komma till stånd. Om Sverige under de kommande åren går in i en lågkonjunktur kan finanspolitiska satsningar för att hålla uppe sysselsättningen inom den kommunala sektorn göra att det fortsatt är motiverat att lönerna ökar snabbare inom delar av den offentliga sektorn än inom näringslivet. Det är då viktigt att en sådan utveckling inte leder till kompensatoriska krav från andra sektorer.

STÖRRE DIFFERENTIERING AV LÄGSTALÖNER KAN HJÄLPA GRUPPER MED LÅGA KVALIFIKATIONER ATT FÅ ARBETE

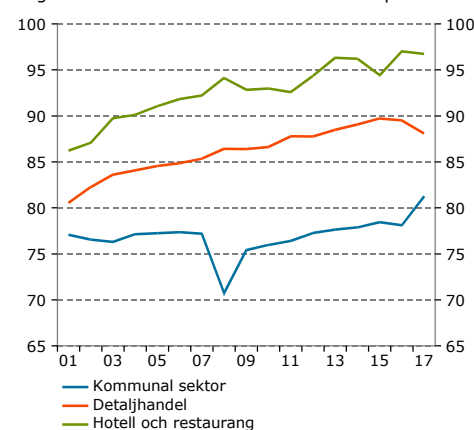
Generellt återhållsamma löneökningar leder normalt till att sysselsättningen ökar lite mer än den annars skulle göra och att arbetslösheten blir lite lägre. För att arbetslösheten ska bli varaktigt lägre måste dock parterna på arbetsmarknaden varaktigt ändra sitt beteende och löneökningarna måste bli lägre än tidigare vid varje givet läge på arbetsmarknaden.

En annan väg för parterna att bidra till lägre arbetslöshet är att verka för lägre lägstalöner. Forskningen ger stöd för att lägre lägstalöner har jämförelsevis små positiva effekter på den samlade sysselsättningen, men att effekterna kan vara större för svaga grupper.¹⁶

De kollektivavtalade lägstalönerna i Sverige är internationellt höga, omkring 20 000–22 000 kronor i månaden, och lönestrukturen generellt är sammanpressad. Inom detaljhandel, hotell och restaurang samt kommunal sektor har en stor andel av de anställda en lön som motsvarar lägstalönen (se diagram 22). Lägstalönen i förhållande till medianlönen har också ökat över tid i dessa branscher. I Storbritannien, Frankrike, Tyskland, Belgien, Nederländerna och Irland varierar de lagstadgade minimilönerna

Diagram 22 Lägstalönebett efter avtalsområde, arbetare

Lägstalön som andel av medianlönen i procent

Källor: SCB, Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

¹⁵ Se kapitlet "Industriavtalet och löneökningar", Konjunkturinstitutet (2018).

¹⁶ Se t.ex. Finanspolitiska rådet (2016).

mellan 15 000 och 17 000 kronor i månaden.¹⁷ Av de europeiska länderna som har en nationell minimilön är det endast Luxemburg som har en minimilön som ligger på ungefär samma nivå som de kollektivavtalade lägstralönerna i Sverige (se diagram 23).¹⁸

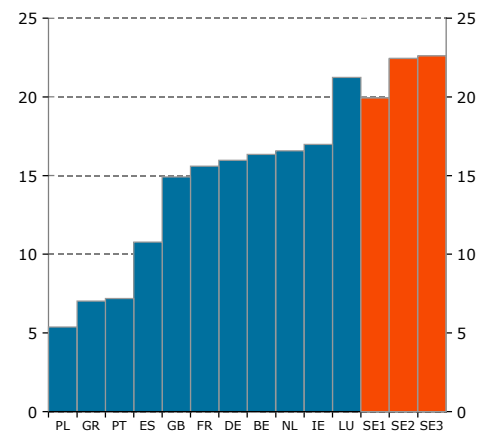
Ett högt löneläge i den nedre delen av lönefördelningen minskar sannolikt sysselsättningen bland grupper med låga kvalifikationer. Detta syns till exempel i att lågutbildade har betydligt lägre sysselsättningsgrad än personer med gymnasial utbildning, medan skillnaderna i lönenivån bland de som har ett arbete är små (se diagram 24). Det syns också i att Sverige har en internationellt sett mycket låg andel jobb med låga kvalifikationskrav (se diagram 25).

Stor flyktinginvandring under många år har inneburit en kraftig ökning av antalet personer med låga kvalifikationer som saknar både arbetsrelaterade nätverk och relevant arbetslivserfarenhet på den svenska arbetsmarknaden.¹⁹ Det behövs åtgärder på flera områden för att öka jobbchanserna för personer med låga kvalifikationer, exempelvis utbildning, lönesubventioner och andra arbetsmarknadspolitiska åtgärder. Men dessa insatser är troligen inte tillräckliga för att höja sysselsättningsgraden i alla grupper då dessa åtgärder har funnits länge och ändå är sysselsättningsgraden låg i vissa grupper. Arbetsmarknadens parter kan bidra till att öka sysselsättningen i dessa grupper genom att avtala om större differentiering av lägstralöner för jobb med lägre kvalifikationskrav så att nya grupper kan få arbete.²⁰

De som är sysselsatta i dag till de rådande lönerna har den kompetens och färdigheter som krävs på den svenska arbetsmarknaden. Det är alltså inte lönerna för de redan sysselsatta som behöver sänkas. I ett scenario där påtagligt fler personer med låga kvalifikationer får arbete finns dock en risk att lönerna pressas även för andra som redan har ett jobb. Lägre lägstralöner kan leda till att arbetskraft, med en produktivitet som inte motsvarade den tidigare lägstralönen, till viss del ersätter anställda som tjänar lika med och strax över den tidigare lägstralönen. Följden kan bli lägre inkomster för dessa personer. Detta kan ske genom ökad arbetslöshet, lägre antal arbetade timmar men även svagare löneutveckling.

Riskerna med lägre lägstralöner i form av ökad lönespridning måste dock vägas mot de ekonomiska och sociala kostnaderna som uppstår om lönebildningen försvårar sysselsättningsmöjligheterna för stora grupper på arbetsmarknaden. Bristande

Diagram 23 Nationella minimilöner 2019 i europeiska länder och kollektivavtalade lägstralöner i Sverige
Tusental kronor

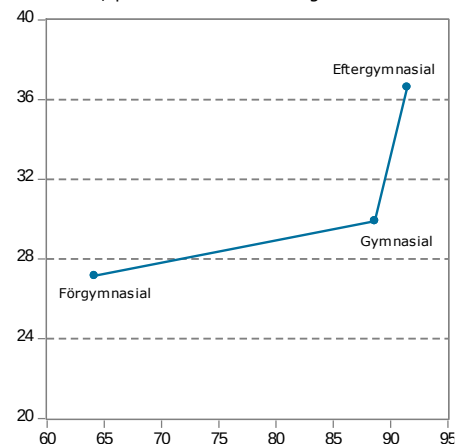

Anm. SE1 avser kommunal, minst 19 år utan yrkesvana. SE2 avser hotell och restaurang, minst 20 år utan yrkesvana. SE3 avser detaljhandel, minst 20 år utan yrkesvana.

Källor: Eurostat och Konjunkturinstitutet.

Diagram 24 Lön och sysselsättningsgrad för olika utbildningsnivåer 2017, totalt

Medianlön, tusental kronor per månad före skatt respektive sysselsättningsgrad i åldersgruppen 30–54 år, procent av befolkningen

Anm. Vertikal axel avser medianlön och horisontell axel avser sysselsättningsgrad.
Källa: SCB.

¹⁷ Omräknat till svenska kronor med den genomsnittliga eurokursen 2018.

¹⁸ Den belgiska minimilönen är lägre än den svenska, dock har lågavlönade, definierade som de som tjänar vid den 10:e percentilen i lönefördelningen, en högre andel av medianlönen i Belgien jämfört med Sverige. Detta kan till viss del förklaras av att minimilönen är högre i Sverige vilket pressar samman lönestrukturen.

¹⁹ Se SCB (2019).

²⁰ Lägre lägstralöner har också föreslagits av andra bedömare, se exempelvis Arbetsmarknadsekonomiska rådet (2016, 2017), Finanspolitiska rådet (2016, 2017), Konjunkturrådet (2017) och OECD (2017).

integration på arbetsmarknaden har långsiktigt stora negativa effekter. Att många personer med låga kvalifikationer inte har arbete bidrar också till ökade inkomstskillnader eftersom försörjningsstöd och andra bidrag till de som inte arbetar är låga relativt arbetsinkomster, även om lägstalönerna skulle vara något lägre för vissa grupper.

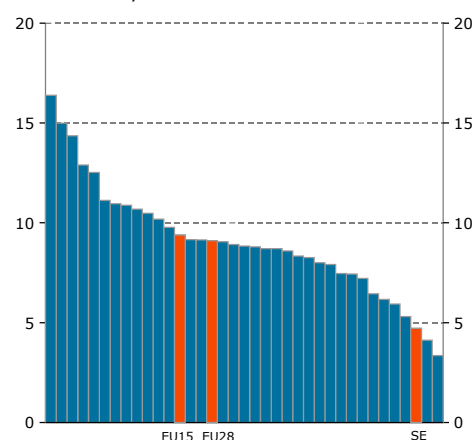
Om fler kommer i sysselsättning ökar skatteintäkterna, vilket skapar utrymme för att kompensera låginkomsttagare genom till exempel riktade skattesänkningar. En ökad differentiering av lägstalönerna skulle också kunna minska risken för att alla lågavlönade får lägre löner. Större differentiering av löner för olika arbetsuppgifter kan möjliggöra högre löner för de relativt sett mer kvalificerade sysselsatta. Det beror på att de lågkvalificerade arbetsuppgifterna kan vara ett komplement till befintliga jobb och öka produktiviteten hos dem som redan arbetar. I många kollektivavtal finns det redan särskilda löner för unga utan yrkeserfarenhet. Lägre lägstalöner för okvalificerade arbeten borde därför kunna införas inom ramen för kollektivavtalen genom att öka differentieringsgraden för grupper som saknar utbildning och erfarenhet. Om lägstalönen tillåts öka med ökad erfarenhet och kompetens skulle det också kunna vara ett sätt att undvika att vissa grupper fastnar permanent i jobb med låga löner.

Det är en stor fördel om lönedifferentieringen kan regleras inom kollektivavtalen i stället för att det införs en nationell minimilön, eftersom kollektivavtalade lägstalöner kan utformas så att de tar hänsyn till de olika branschspecifika förutsättningarna. Det kräver dock engagemang från både arbetstagar- och arbetsgivarorganisationerna.

Det är svårt att bedöma hur stora sysselsättningseffekter en större differentiering av lägstalönerna skulle ha. Men även om effekterna på den totala sysselsättningen inte skulle vara så stora har förändringar i nivån på lägstalönen sannolikt större betydelse för sysselsättningstillväxten i grupper med låga färdigheter.²¹ Det är också sannolikt att förändringen inte sker omedelbart utan gradvis under flera år, eftersom det tar tid för företagen att anpassa sitt beteende och produktionsteknologin.²²

Diagram 25 Andel arbetstillfällen utan krav på särskild yrkesutbildning 15–64 år, 2017

Procent av sysselsatta

Anm. Länderna i diagrammet är de 28 EU-länderna, EES-länderna Norge och Island, Schweiz, samt de fyra kandidatländerna Montenegro, Nordmakedonien, Serbien och Turkiet.

Källa: Eurostat.

²¹ Se exempelvis Konjunkturinstitutet (2014) för en översikt av studier om sysselsättningseffekter av minimilöner.

²² Se exempelvis Sorkin (2015) och Meer och West (2016).

Referenser

- Arbetsmarknadsekonomiska rådet (2016), *Arbetsmarknadsekonomisk rapport, Dags för större lönespridning?*
- Arbetsmarknadsekonomiska rådet (2017), *Arbetsmarknadsekonomisk rapport, Tudelningarna på arbetsmarknaden.*
- Calmfors, Lars (2018), ”Industrins lönenormering kan och bör reformeras”, *6F – fackförbund i samverkan med Katalys*.
- Finanspolitiska rådet (2016), *Svensk finanspolitik 2016*.
- Finanspolitiska rådet (2017), *Svensk finanspolitik 2017*.
- Gottfries, Nils (2019), ”Europanormen saknar relevans”, *6F – fackförbund i samverkan med Katalys*.
- Industriavtalet (2016), Industrins samarbetsavtal och förhandlingsavtal, 2016.
- Konjunkturrådet (2017), *Åtgärder för en inkluderande arbetsmarknad, Konjunkturrådets rapport*, SNS förlag.
- Konjunkturinstitutet (2014), *Lönebildningsrapporten*, 2014.
- Konjunkturinstitutet (2018), *Lönebildningsrapporten*, 2018
- Konjunkturinstitutet (2019), *Konjunkturläget*, oktober 2019.
- Meer, J. och J. West (2016), ”Effects of the Minimum Wage on Employment Dynamics”, *Journal of Human Resources*, vol. 51 (2), sid. 500–522.
- OECD (2017), *OECD Economic Surveys: Sweden 2017*, OECD Publishing, Paris.
- SCB (2019), ”Arbetsmarknadssituationen för flyktingar och flyktinganhöriga 2010–2018”, Statistiska meddelanden AM 110 SM 1901, Statistiska centralbyrån.
- Sorkin, I. (2015), ”Are There Long-Run Effects of the Minimum Wage?”, *Review of Economic Dynamics*, vol. 18 (2), sid. 306–333.

Lönsamheten i svenskt näringsliv

Lönsamheten inom näringslivet förefaller ha utvecklats relativt väl de senaste två decennierna. Sedan början av 00-talet har kapitalavkastningen i Sverige visserligen sjunkit trendmässigt. Men det förklaras i huvudsak av lägre avkastningskrav på kapital till följd av lägre räntor och inte av försämrade lönsamhet. Kapitalavkastningen i det svenska näringslivet har följt utvecklingen i konkurrentländerna de senaste åren. Inom tjänstesektorn har kapitalavkastningen sedan 2015 försämrats jämfört med industrin, bland annat som en följd av kronförsvagningen. Vinstandelen i näringslivet har försämrats lite sedan 2015, men befinner sig nära sitt historiska genomsnitt. Företagens egna omdömen i enkäter tyder på att lönsamheten varit på en tillfredsställande nivå de senaste åren, med det beror på att höga lönsamhetsomdömen inom industrin vägt upp svagare omdömen inom tjänstesektorn. Sammantaget verkar lönsamheten inom industrin i nuläget vara bättre än lönsamheten inom tjänstesektorn. Det är dock troligt att lönsamheten inom industrin minskar i samband med den pågående konjunkturavmattningen.

I detta kapitel analyseras utvecklingen av lönsamheten i det svenska näringslivet, både på branschnivå och över tid. I kapitlet analyseras också hur lönsamheten i Sverige har utvecklats i jämförelse med omvärlden. Kapitlet avslutas med en bedömning av lönsamhetsläget 2019.

VARFÖR ÄR LÖNSAMHET VIKTIG?

Den förväntade lönsamheten är avgörande för företagens produktions- och investeringsbeslut. Ur samhällsekonomisk synvinkel är det önskvärt med en lönsamhetsnivå som motiverar företagen att investera och skapa sysselsättning. Detta gäller för alla företag i Sverige, såväl de som verkar på den inhemska marknaden som för exportföretagen. Konsekvenserna av dålig lönsamhet, till följd av exempelvis höga kostnadsökningar, kan dock skilja sig åt mellan företag. För företag som är utsatta för hård internationell konkurrens, såsom företag inom industrin, kan följden bli minskade investeringar och därmed minskad sysselsättning. För företag som är mindre utsatta för internationell konkurrens, såsom inhemskt inriktade tjänsteföretag, borde det vara lättare att höja priserna och på så sätt återställa lönsamheten. Denna skillnad mellan industrin och andra sektorer anges ofta som ett argument för den svenska lönebildningsmodellen, där industrin sätter normen för löneökningstakten inom hela näringslivet.

I det följande studeras lönsamheten för näringslivet, både i sin helhet och specifikt för industrin.

Lönsamhetsalgebra

Bruttoöverskottet (eller bruttodriftöverskottet) är den del av förädlingsvärdet, (FV), som inte utgörs av löner och andra arbetskostnader (AK):

$$\text{Bruttoöverskott} = \text{FV} - \text{AK}$$

Bruttoöverskottet kan användas till att täcka finansieringskostnaden för kapitalstocken, oavsett om det sker med lånade medel eller eget kapital, samt kapitalförslitning och skatter. Den eventuella vinst som återstår efter avdrag för dessa kostnader tillfaller eller belastar ägarna:

$$\text{Bruttoöverskott} = \text{Användarkostnad} + \text{vinst}$$

Vinsten kan vara antingen positiv eller negativ. Vinsten i denna ekvation motsvarar inte begreppet vinst som det används i vardagligt tal, då begreppet i vardagligt tal även inkluderar ersättningen för eget kapital (som ingår i användarkostnaden för kapital i denna uppställning). Med vinst menas här ersättning till kapitalägarna utöver (det riskjusterade) kapitalavkastningskravet i ekonomin som helhet.

Nettoöverskottet är bruttoöverskottet minus kapitalförslitningen (KF):

$$\text{Nettoöverskott} = \text{FV} - \text{AK} - \text{KF}$$

Nettoöverskottet delat med kapitalstocken ger nettokapitalavkastningen (r):

$$r = \frac{\text{FV} - \text{AK} - \text{KF}}{\text{K}}$$

Anta att kapitalstocken förslits i en konstant förslitningstakt (d):

$$\text{KF} = dK$$

Under det antagandet är bruttoöverskottet lika med nettokapitalavkastningen plus förslitningstakten gånger kapitalstocken:

$$\text{Bruttoöverskott} = (r + d)K = rK + dK$$

Bruttovinstandelen är bruttoöverskottet delat på förädlingsvärdet:

$$\text{Bruttovinstandel} = r \frac{K}{\text{FV}} + d \frac{K}{\text{FV}}$$

Detta visar att bruttovinstandelen beror både på nettokapitalavkastningen, kapitalkvoten (K/FV) och kapitalförslitningstakten. En oförändrad bruttovinstandel kan vara förenligt med en lägre nettokapitalavkastning om denna motverkas av en tillräckligt stor ökning av kapitalkvoten eller kapitalförslitningen.

Nettovinstandelen är lika med bruttovinstandelen minus kapitalförslitningsandelen:

$$\text{Nettovinstandel} = r \frac{K}{\text{FV}}$$

Detta visar att netto- och bruttovinstandelarna i nivå påverkas lika mycket av förändringar i r. Däremot har förändringar i kapitalkvoten, K/FV, olika effekter på netto- och bruttovinstandelen, då förändringar i kapitalkvoten även skiftar kapitalförslitningsandelen, $d \frac{K}{\text{FV}}$. När kapitalkvoten skiftar blir effekten på bruttovinstandelen av den anledningen större än effekten på nettovinstandelen.

Lönsamheten mätt som avkastningen på kapital

Ett vanligt sätt att mäta lönsamhet är som avkastningen på kapital. Kapitalavkastningen kan mätas som driftöverskottet i förhållande till realkapitalstocken värderad till återanskaffningsvärdet (i löpande priser), före eller efter kapitalförslitning. Från ett teoretiskt perspektiv är nettokapitalavkastningen det mest relevanta lönsamhetsmåttet. Ett problem med måttet är dock att det kan vara statistiskt svårt att mäta både kapitalstocken och kapitalförslitningen, särskilt vad avser företagens immateriella tillgångar. Det finns därför anledning att även studera andra mått på lönsamhet, såsom företagens egna omdömen och utvecklingen av vinstandelen (se kommande avsnitt).

Om utgångspunkten är att lönsamhetsnivån bör vara tillräckligt hög för att motivera företagen till att investera, bör kapitalavkastningen ställas i relation till avkastningskravet. Om den förväntade kapitalavkastningen för en investering i Sverige är lägre än för motsvarande investering i ett annat land, med hänsyn tagen till risken, kommer företagen att investera i utlandet i stället för i Sverige. Eftersom villkoret gäller för alla öppna ekonomier kan man tala om ett internationellt avkastningskrav.

Avkastningskravet för ekonomin som helhet kan definieras som summan av den riskfria räntan och en riskpremie. Riskpremien kan skilja sig åt mellan olika branscher (eller länder) och är en funktion av branschens (eller landets) risknivå. Den riskfria räntan approximeras med räntan på statsobligationer utgivna av länder med god betalningsförmåga.²³ Om den förväntade avkastningen från en investering understiger avkastningskravet är investeringen en olönsam affär.

ATT DEN RISKFRIA RÄNTAN HAR SJUNKIT ÄR EN INDIKATION PÅ LÄGRE AVKASTNINGSKRAV

Mellan 1998 och 2019 sjönk nettokapitalavkastningen i svenskt näringsliv med ungefär 3 procentenheter, från procent 9 till 6 procent (se diagram 26) Bruttokapitalavkastningen, det vill säga kapitalavkastningen före avdrag för kapitalförslitning, sjönk under samma period från knappt 17 procent till drygt 13 procent.²⁴ Men samtidigt som kapitalavkastningen har sjunkit har även den riskfria realräntan²⁵ fallit med knappt 6 procentenheter och är i nuläget negativ (se diagram 27). Det indikerar att även avkastningskravet har sjunkit. Det betyder att den lägre

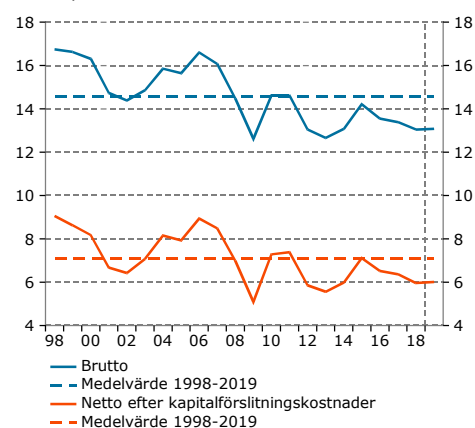
²³ För ett enskilt företag bestäms avkastningskravet av företagets genomsnittliga, vägda kapitalkostnad (företagets så kallade *weighted average cost of capital*, WACC), vilket ställs mot den förväntade avkastningen från en investering.

²⁴ Både kapitalavkastningen och vinstandelen för 2019 är prognos. I skrivandets stund finns dock redan första och andra kvartalet av nationalräkenskaperna i utfall. Det gör det osannolikt att de slutgiltiga årsvärdena kommer att skilja sig i någon högre grad från prognosen.

²⁵ Den historiska realräntan beräknas som den 10-åriga statsobligationsräntan justerad för inflation.

Diagram 26 Kapitalavkastning i näringslivet

Driftöverskott till faktorpris som andel av realkapitalstocken

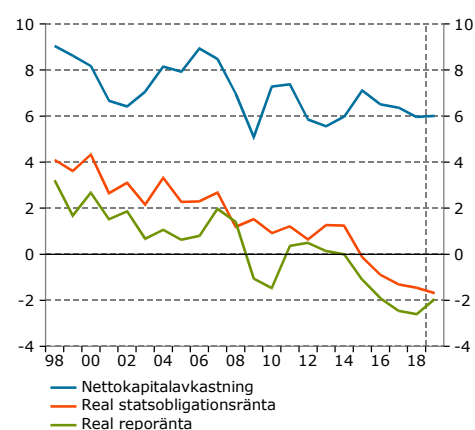

Anm. Näringslivet exkl. små och fritidshus justerat för egenföretagares arbetsinsats.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 27 Nettokapitalavkastning och realränta

Procent

Anm. Nettodriftsöverskott som andel av realkapitalstocken i näringslivet samt 10-årig statsobligation respektive reporäntan minus samtida KPIF-inflation.

Källor: SCB, Riksbanken och Konjunkturinstitutet.

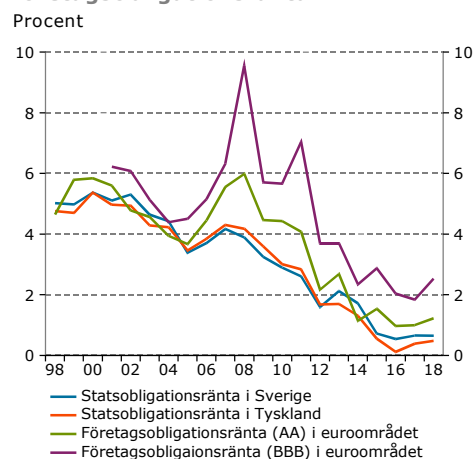
nettokapitalavkastningen skulle kunna förklaras av lägre avkastningskrav. Det talar för att lönsamheten inte har försämrats, utan om något har ökat.

Lägre riskfri ränta betyder dock inte nödvändigtvis lägre avkastningskrav. Det genomsnittliga risktagandet i näringslivet kan även ha ökat under samma period, till exempel till följd av allmänt ökat risktagande eller för att branscher med högre risk ökat sin andel av näringslivets förädlingsvärde. Vid oförändrad riskaptit borde då kapitalmarknaderna kräva högre avkastning i förhållande i den riskfria räntan (högre riskpremie). Utvecklingen av antalet konkurser tyder dock inte på att risktagandet generellt har ökat inom näringslivet.²⁶

En annan möjlig förklaring är att riskpremien har stigit på grund av att riskapiten på kapitalmarknaderna av en eller annan anledning har minskat. I sådant fall skulle man förvänta sig att skillnaden i avkastning mellan den riskfria statsobligationsräntan och de riskjusterade företagsobligationsräntorna har ökat. En sådan ökning verkar ha skett på obligationsmarknaden sedan före finanskrisen, åtminstone utomlands. Det är därför möjligt att en del av den ökade skillnaden mellan nettokapitalavkastningen och den reala statsobligationsräntan beror på lägre riskaptit (se diagram 28).²⁷

Även storföretagens kommunicerade avkastningsmål indikerar att avkastningskravet fallit. En kort genomgång i en tidigare Lönebildningsrapport visade att avkastningsmålet för sex svenska storföretag i genomsnitt sänkts.²⁸ Den utvecklingen har fortsatt. Jämfört med 2015 har avkastningsmålet sjunkit i fyra företag, förblivit oförändrat i ett och ökat i ett (se tabell 1).

Diagram 28 Statsobligationsränta och företagsobligationsränta

Anm. Företagsobligationsräntan avser avkastningen för företagsobligationer i euro värderad AA (lägre risk) och BBB (högre risk). Samtliga räntor är 10-åriga.

Källor: Macrobond och Konjunkturinstitutet.

²⁶ Enligt SCB:s statistik för över konkurser och offentliga ackord så drabbades i genomsnitt knappt 1700 anställda i månaden av konkurser mellan 2012 och augusti 2019. Detta är nästan exakt samma som medelvärde för hela perioden 1998–2019.

²⁷ En ytterligare möjlighet är dock att de senaste årens irreguljära penningpolitik tryckt ner statsobligationsräntan under dess jämviktsnivå och att kapitalmarknaderna inte helt fullt tar in den nuvarande räntenivån i sina kalkyler. Det kan även vara så att SCB underskattar kapitalförslitningen eller kapitalstocken och att nettokapitalavkastningen därmed överskattas.

²⁸ Se Konjunkturinstitutet (2015).

Tabell 1 Avkastningsmål på sysselsatt kapital (brutto)

För några stora företag med verksamhet i Sverige, procent

Företag	Mål 2019	Mål 2015	Äldre mål
ABB	15–20	Ca 15	>20
Alfa-Laval	20	20	25
Sandvik	17	25	25
Skanska	10	10–15	15–18
SKF	16	20	24
Vattenfall	8	9	11

Anm. Tidpunkten för kommunikationen av de olika målen varierar från 2007 till 2019, och den exakta formuleringen varierar mellan bolagen. Enbart bolag som har kommunicerat mål för avkastningen på totalt/sysselsatt kapital i samband med *Lönebildningsrapporten* 2015 ingår i tabellen. Flertalet bolag som har avkastningsmål på eget kapital, eller andra mål som rörelsemarginal, tillväxt, har inte inkluderats.

Källor: Företagens webbplatser, årsredovisningar och presentationsmaterial.

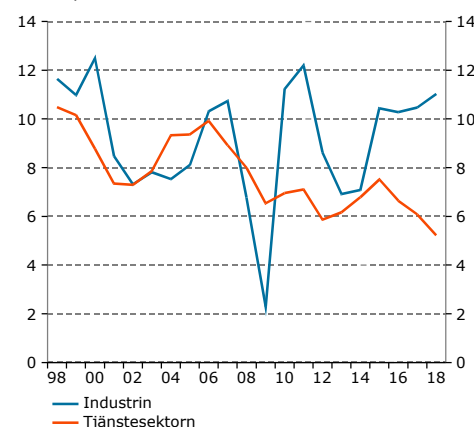
DEN SJUNKANDE KAPITALAVKASTNINGEN FÖRKLARAS INTE AV FÖRÄNDRINGAR I BRANSCHSAMMANSÄTTNINGEN

Historiskt sett har tjänstesektorn haft en något lägre kapitalavkastning än industrin, även om den nuvarande skillnaden är ovanligt stor (se diagram 29). Skillnader i kapitalavkastning mellan industrin och tjänstesektorn innebär att förändringar i sammansättningen av näringslivet kan få betydande effekter på kapitalavkastningen i näringslivet som helhet.

Konjunkturinstitutet har vid fler tillfällen analyserat vinstandelens och arbetskostnadsandelens utveckling i termer av inombranscheffekter och sammansättningseffekter.²⁹ En sådan analys av nettokapitalavkastningen visar att större delen av nedgången för perioden 1998–2017 förklaras av så kallade inombranscheffekter, det vill säga att kapitalavkastningen har sjunkit inom en eller alla branscher. Endast en mindre del den sjunkande nettokapitalavkastningen i näringslivet som helhet förklaras av att branscher med låg nettokapitalavkastning har ökat som andel av den totala kapitalstocken. Sedan finanskrisen verkar däremot sammansättningseffekter ha varit av större betydelse. För 2008–2017 förklaras ungefär 40 procent av den sjunkande kapitalavkastningen av att branscher med låg nettokapitalavkastning ökat som andel av näringslivets kapitalstock.

Diagram 29 Justerad nettokapitalavkastning i industrin och tjänstesektorn

Driftöverskott till faktorpris som andel av realkapitalstocken

Anm. Båda sektorerna är justerade för egenföretagares arbetsinsats. Tjänstesektorn exkl. små och fritidshus.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

²⁹ Se Konjunkturinstitutet (2018) för senaste gången detta gjordes och en närmare beskrivning av metoden.

Tabell 2 Branschsammanställningseffekter på justerade nettokapitalavkastningens utveckling i näringslivet exklusive små- och fritidshus

Förändring i procentenheter under hela perioden

	Total förändring	Varav inom branscher	Varav sammansättningseffekt
1998–2008	-2,2	-2,2	0,0
2008–2017	-0,7	-0,4	-0,3
1998–2017	-2,9	-2,4	-0,5

Anm. Driftöverskottet till faktorpris. Eftersom kapitalavkastningarna är branschvis justerade skiljer sig totalen något från den justerade kapitalavkastningen som beräknas med hjälp av genomsnittliga timarbetskostnaden i hela näringslivet. Sammansättningseffekterna är inte summerbara över tid. Se även förklaringsrutan i Lönebildningsrapporten 2018, sid. 81.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Kapitalavkastningen har sjunkit de senaste 20 åren. Analysen i detta avsnitt visar att det främst beror på att avkastningskravet sjunkit till följd av lägre realräntor. En bidragande faktor sedan finanskrisen har dock även varit att branscher med låg kapitalavkastning ökat som andel av näringslivet. Effekten på kapitalavkastningen av dessa branschförändringar har sannolikt förstärkts av att kapitalavkastningen i tjänstebanscher försvagats relativt industrin de senaste åren.

Utvecklingen av investeringarna och företagens egna omdömen

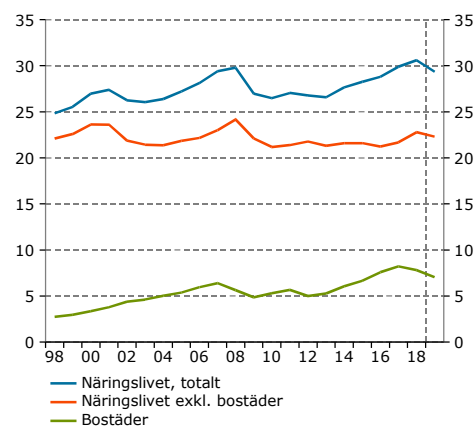
Företag investerar endast om de förväntar sig att investeringen kommer att vara lönsam i så mening att avkastningen når upp till avkastningskravet. Ett indirekt sätt att utvärdera om lönsamheten i näringslivet har varit ett hinder för investeringar är att undersöka den faktiska utvecklingen av investeringarna.

INVESTERINGSANDELEN I NÄRINGSLIVET EXKLUSIVE BOSTÄDER HAR UTVECKLATS LITE SVAGT DENNA HÖGKONJUNKTUR

Investeringsandelen i näringslivet exklusive bostäder har legat stabilt kring 22–23 procent av näringslivets förädlingsvärde sedan slutet av 1990-talet, med toppar i samband med högkonjunkturen i början av 00-talet och även före finanskrisen (se diagram 30). Även den högkonjunktur som pågått sedan andra halvåret 2015 och från hösten 2019 har resulterat i en viss ökning av investeringar (som andel av förädlingsvärdet) i näringslivet exklusive bostäder, men en mindre sådan än vid den förra högkonjunkturen. Inklusive bostadsinvesteringar har investeringsandelen ökat mer än under de senaste två konjunkturtopparna. Det kan förklaras av att bostadsinvesteringarna har haft större betydelse under denna högkonjunktur, jämfört med de föregående två. Jämfört med högkonjunkturen före finanskrisen

Diagram 30 Fasta bruttoinvesteringar

Procent av förädlingsvärdet till faktorpris i näringslivet

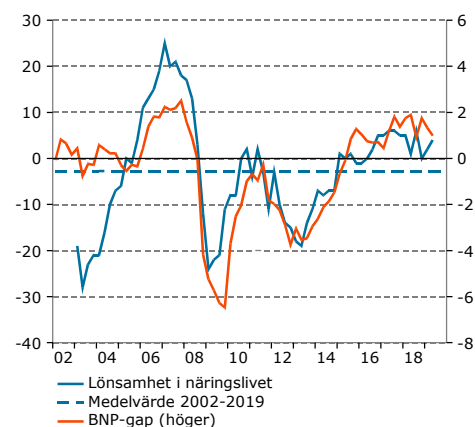

Anm. Bostadsinvesteringarna anges som andel av förädlingsvärdet i näringslivet.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 31 Lönsamhetsomdöme och resursutnyttjande

Nettotal, säsongsrensade kvartalsvärden respektive procent av potentiell BNP, kvartalsvärden

Källa: Konjunkturinstitutet.

har resursutnyttjandet den senaste högkonjunkturen också varit lägre. Sammantaget tyder det att på investeringarna som helhet inte har varit ovanligt svaga.

FÖRHÅLLANDEVIS GOD LÖNSAMHET ENLIGT FÖRETAGEN MEN SÄMRE ÄN UNDER TIDIGARE HÖGKONJUNKTURER

En annan indikator på lönsamhetsläget är företagens svar i Konjunkturbarometern. Sedan 2016 har bedömningen av lönsamhetsläget i Konjunkturbarometern sammantaget varit positiv. Det betyder att fler företag har svarat att lönsamheten är god än som har svarat att den är dålig. Jämfört med högkonjunkturen 2006–2008 var dock lönsamhetsläget svagare under konjunkturtoppen 2016–2018. Sedan 2018 har lönsamhetsomdömena försvagats något. Lönsamhetsomdömena är dock fortfarande överlag positiva och befinner sig över det historiska medelvärdet (se diagram 31).

TJÄNSTESEKTORN MINDRE NÖJDA MED LÖNSAMHETEN ÄN INDUSTRIEN

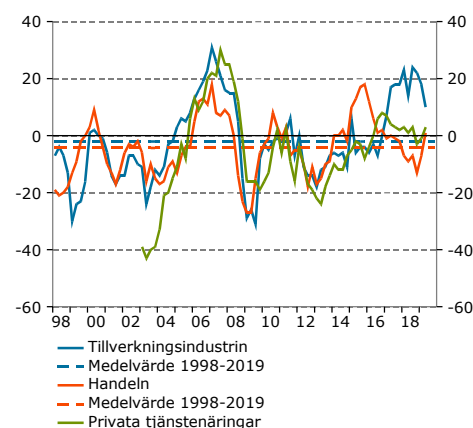
Tidigare har lönsamhetsomdömena i tjänstesektorn och industrin tenderat att samvariera. Under de senaste åren är det dock främst industrin som har varit nöjda med lönsamheten.³⁰ Lönsamhetsomdömena inom handeln och de privata tjänstenärarna har däremot varit jämförelsevis låga sedan 2016, särskilt för handeln (se diagram 32).

En viktig förklaring är sannolikt att industrin gynnats av de senaste årens kraftiga kronförsvagning (se diagram 33), samtidigt som handeln har missgynnats. Men ökad näthandel, enklare prisjämförelser och ökad internationell konkurrens kan också vara förklaringar till att lönsamhetsomdömena i handeln och andra delar av tjänstesektorn varit låga i förhållande till industrin under denna högkonjunktur. Även tjänsteexporterande företag bör ha gynnats av en svagare krona, men eftersom exportandelen i tjänstesektorn sammantaget fortfarande är betydligt lägre än inom industrin är genomslaget inte lika stort. Skillnaden mellan sektorer syns även i de sektorsvisa nettokapitalavkastningarna. Från 2014 till 2018 ökade kapitalavkastningen inom industrin från drygt 7 till 11 procent, medan kapitalavkastningen inom tjänstesektorn totalt (inklusive handeln) sjönk från knappt 7 till drygt 5 procent under samma period (se diagram 29).

Att lönsamheten i industrin har varit god de senaste åren syns även i industrins omdömen om konkurrenssituationen på världsmarknaden, som i huvudsak har förbättrats sedan 2016 (se diagram 34).

Diagram 32 Lönsamhetsomdöme

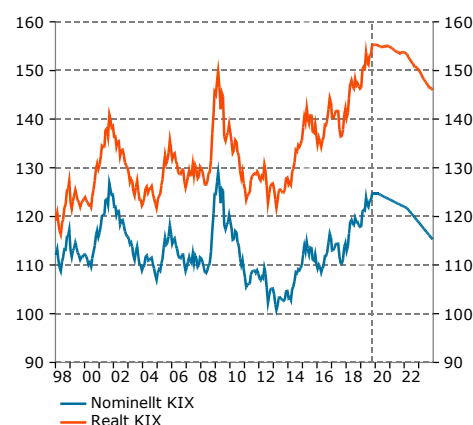
Nettotal, säsongsrensade kvartalsvärden

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 33 Kronans effektiva växelkurs (KIX)

Index 1992-11-18=100, månadsvärden

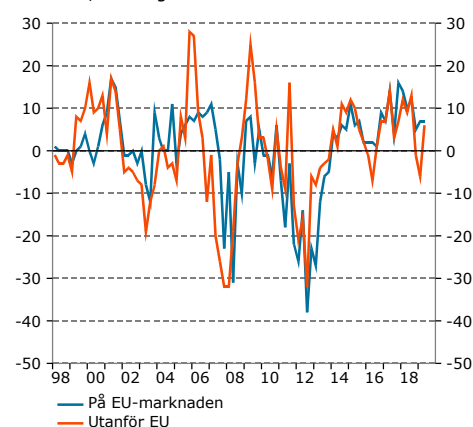

Anm. KIX är ett handelsvägt index baserat på valutor från samtliga OECD-länder samt Kina, Indien, Brasilien och Ryssland. Högre index motsvarar en svagare krona.

Källor: Riksbanken, Macrobond och Konjunkturinstitutet.

Diagram 34 Förändring av tillverkningsindustrins konkurrenssituation

Nettotal, säsongsrensade kvartalsvärden

Anm. Frågan avser om konkurrenssituationen under de senaste tre månaderna har förbättrats, försämrats eller är oförändrad.

Källa: Konjunkturinstitutet.

³⁰ Egentligen tillverkningsindustrin, då Konjunkturbarometern inte omfattar gruvnäringen.

RISK ATT LÖNSAMHETEN I INDUSTRIEN FÖRSÄMRAS FRAMÖVER

Lönsamhetsomdömena inom handeln förbättrades andra kvartalet 2019 och befinner sig nu över sitt historiska medelvärde. Inom industrin har däremot lönsamhetsomdömena försämrats under året, även om omdömena fortfarande befinner sig en bra bit över det historiska medelvärdet. Konjunktoren har dock försvagats 2019 och det är sannolikt att lönsamheten minskat inom industrin den senaste tiden. Det är troligt att lönsamhetsomdömena inom industrin fortsätter att falla under andra halvåret 2019 i takt med att exporttillväxten och industrikonjunktoren mattas av.

Vinstandelen – ett kompletterande mått på lönsamhet

Andra mått som ofta används för att analysera lönsamhet är arbetskostnadsandelen respektive vinstandelen. Arbetskostnadsandelen visar hur stor del av det förädlingsvärde som skapas i näringslivet som går till arbetskostnader. Den återstående delen kallas vinstandel eller bruttovinstandel och ska utöver kapitalavkastningen även täcka kapitalförslitning samt bolagsskatt. Bruttovinstandelen säger något om hur förädlingsvärdet fördelas mellan kapitalägare och arbetstagare, vilket bland annat kan vara relevant ur ett fördelningsperspektiv. En fördel med bruttovinstandelen som mått på lönsamhet jämfört med kapitalavkastningen är att det kan vara enklare att mäta förädlingsvärdet jämfört med kapitalstocken och kapitalförslitningen. En nackdel är att bruttovinstandelen påverkas av fler faktorer än lönsamhetsutvecklingen. Om kapitalavkastningen sjunker kan exempelvis vinstandelen stiga på grund av att kapitalkvoten ökar. Vinstandelen påverkas även av förändringar i produktionstekniken (se marginalrutan ”Hur borde vinstandelen utvecklas när kapitalavkastningen faller?”). Det gör vinstandelens utveckling svårtolkad. En annan nackdel är att vinstandelen inkluderar kapitalförslitningskostnader, vilket inte utgör vinst eller kapitalersättning i egentlig mening. Därför analyseras även vinstandelen exklusive kapitalförslitningskostnader (nettovinstandelen) nedan.

BRUTTOVINSTANDELEN VAR 2018 NÄRA SITT HISTORISKA GENOMSnitt, MEN NETTOVINSTANDELEN HAR SJUNKIT ÖVER TID

Ett vanligt antagande inom nationalekonomisk teori är att bruttovinstandelen tenderar att vara ungefär konstant över tid oavsett hur kapitalavkastningen utvecklas, vilket härrör från att vinstandelen för många utvecklade ekonomier historiskt varit stabil under långa tidsperioder (se marginalrutan ”Hur borde vinstandelen utvecklas när kapitalavkastningen faller?”). Den

Hur borde vinstandelen utvecklas när kapitalavkastningen faller?

Hur bruttovinstandelen utvecklas när kapitalavkastningen faller beror på näringslivets produktionsmekanism eller *produktionsfunktion*. Allt annat lika borde en lägre kapitalavkastning ge lägre vinstandel. Men om kapitalavkastningen sjunker på grund av lägre avkastningskrav, innebär det att fler investeringar ur företagets perspektiv blir lönsamma. Företagen ökar då sin kapitalstock och kapitalkvoten (det vill säga värdet på kapitalstocken delat med förädlingsvärdet) i näringslivet stiger. Det motverkar nedgången i vinstandelen, genom att kapitalförslitningskostnaderna stiger och mängden kapital som kräver avkastning ökar (även om avkastningen per enhet har sjunkit).

I teoretiska modeller antar man ofta att produktionsfunktionen är av formen Cobb-Douglas. Med en sådan produktionsteknologi är substitutionselasticiteten mellan produktionsfaktorerna kapital och arbetskraft 1. Det innebär att en nedgång i relativpriset av en produktionsfaktor helt motverkas av förändringar i produktionsfaktorernas relativa kvantiteter. Om till exempel priset på kapital faller ökar företagen kapitalintensiteten (i förhållande till arbetskraften) i sådan grad så att vinstandelen förblir oförändrad.

I produktionsfunktioner med konstant substitutionselasticitet där substitutionselasticiteten är högre än 1 kommer däremot ett lägre relativpris på kapital att resultera i en stigande vinstandel, medan den resulterar i sjunkande andel om elasticiteten är mindre än 1.

Analysen i detta kapitel visar att vinstandelen, korrigerad för branschsammanställningseffekter, trendmässigt har stigit trots att kapitalavkastningen har fallit. Det talar för att Cobb-Douglas produktionsfunktion inte är ett representativt antagande för det svenska näringslivet och att substitutionselasticiteten mellan arbete och kapital är större än 1. En alternativ förklaring är att produktionsteknologin över tid har förändrats, så att den optimala kvoten arbete/kapital har skiftat, oavsett om substitutionselasticiteten är över eller under 1.

nuvarande nivån på bruttovinstandelen ger visst stöd åt det. I nuläget är bruttovinstandelen endast marginellt lägre än det historiska genomsnittet sedan 1998 (se diagram 35). Jämfört med nivån 1998 har dock bruttovinstandelen sjunkit något, men inte lika mycket som kapitalavkastningen.³¹ Som förväntat verkar en viktig kanal ha varit att en stigande kapitalkvot motverkat nedgången i kapitalavkastning (se diagram 36).

Sedan 2015 har bruttovinstandelen minskat. Jämfört med de två senaste konjunkturuppgångarna är det en svag utveckling ur ett cykliskt perspektiv, något som sannolikt hänger samman med att även produktivitetens utvecklingen har varit svag under denna högkonjunktur (se diagram 37).

Nettovinstandelen, det vill säga vinstandelen efter avdrag för kapitalförslitningskostnader, visar däremot på en tydlig nedgång med en minskning på över 3 procentenheter sedan 1998. Den befinner sig även ungefär en procentenhet under det historiska genomsnittet. Att brutto- och nettovinstandelarna inte har utvecklats proportionerligt beror på den ökande kapitalförslitningsandelen. Ökad kapitalförslitning gör, allt annat lika, att nettovinstandelen faller relativt bruttovinstandelen (se marginalrutan "Lönsamhetsalgebra").

Det finns stora skillnader mellan branscher beträffande proportionen mellan kapital och arbetskraft i produktionen. En strukturomvandling som till exempel leder till att kapitalintensiv industri ersätts av personalintensiva tjänster kan därför förväntas leda till att vinstandelen i näringslivet som helhet minskar. Precis som för kapitalavkastningen i föregående avsnitt redovisas nedan en analys av vinstandelens utveckling i termer av inombranscheffekter och sammansättningseffekter för perioden 1998–2017.

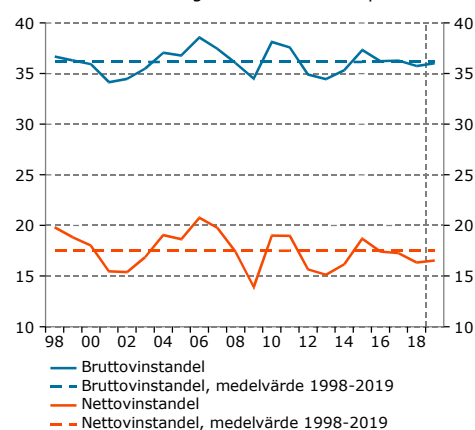
FÖRÄNDRINGAR I BRANCHSAMMÄTTNINGEN ÄR EN VIKTIG FÖRKLARING TILL ATT VINSTANDELEN SJUNKIT

Sedan 1998 har bruttovinstandelen inom branscher stigit. Den uppgången har dock mer än till fullo motverkats av sammansättningsförändringar. Det beror på att branscher med låg vinstandel, som till exempel vård, utbildning och företagstjänster, under hela perioden trendmässigt har ökat sin andel av förädlingsvärdet i näringslivet. Till följd av denna sammansättningseffekt så har bruttovinstandelen i hela näringslivet sjunkit något trots att den i genomsnitt har stigit inom varje enskild bransch.

För nettovinstandelen finns samma negativa sammansättningseffekt på grund av strukturomvandlingen mot mer arbetsintensiva branscher. Men även inombranscheffekten har varit negativ för nettovinstandelen (se tabell 3). Det tyder på att den positiva inombranscheffekten för bruttovinstandelen beror på att företagen investerat i mer kapital, vilket gett en högre kapitalkvot och ökad kapitalförslitning, och inte på att nettovinsterna

Diagram 35 Vinstandel i näringslivet exkl. små- och fritidshus

Procent av förädlingsvärdet till faktorpris

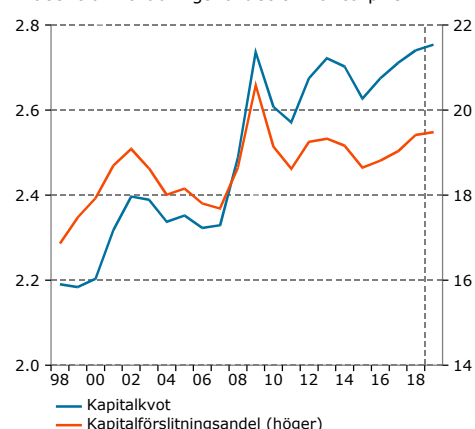

Anm. Data har justerats för egenföretagares arbetsinsats.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 36 Kapitalkvot och kapitalförslitningsandel

Procent av förädlingsvärdet till faktorpris

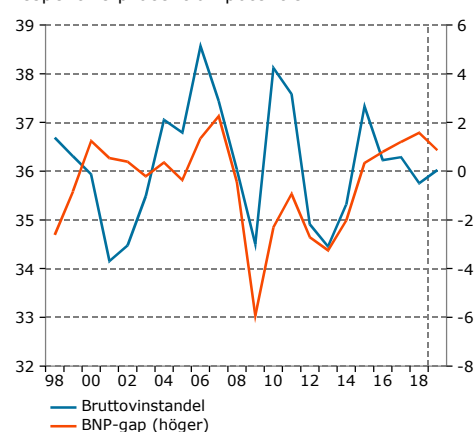

Anm. Näringslivet exkl. små- och fritidshus.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 37 Bruttovinstandel i näringslivet och BNP-gap

Procent av förädlingsvärdet till faktorpris respektive procent av potentiell BNP

Anm. Näringslivet exkl. små- och fritidshus justerat för egenföretagares arbetsinsats.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

³¹ Den är även något lägre än medelvärdet sedan 1993.

har ökat. Nettovinstandelen har tvärtom sjunkit, både i näringslivet som helhet och inom de enskilda branscherna i genomsnitt.

Tabell 3 Branschsammanställningseffekter på justerade vinstandelens utveckling i näringslivet exklusive små- och fritidshus

Förändring i procentenheter under hela perioden

	Total förändring	Varav inom branscher	Varav sammansättningseffekt
Bruttovinstandelen			
1998–2008	-0,9	0,8	-1,7
2008–2017	0,2	1,7	-1,5
1998–2017	-0,7	2,7	-3,4
Nettovinstandelen			
1998–2008	-2,7	-1,7	-1,0
2008–2017	-0,2	0,4	-0,6
1998–2017	-2,9	-0,9	-2,0

Anm. Vinstandelar till faktorpris. Eftersom vinstandelarna är branschvis justerade skiljer sig totalen något från den justerade vinstandelen som beräknas med hjälp av genomsnittliga timarbetskostnaden i hela näringslivet. Sammansättningseffekterna är inte summerbara över tid. Se även förklaringsrutan i *Lönebildningsrapporten* 2018, sid. 81.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

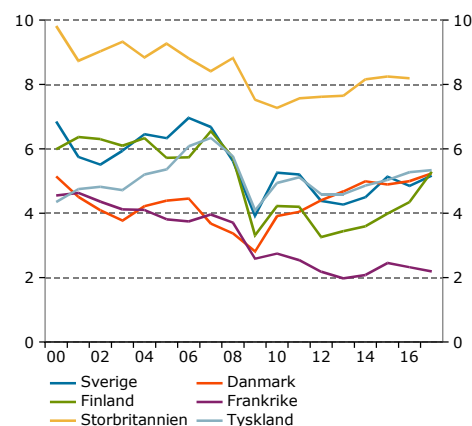
Analysen i detta avsnitt har visat att bruttovinstandelen för näringslivet befinner sig nära – men under – sitt historiska genomsnitt. I ett konjunkturrellt perspektiv har den dock utvecklats lite svagt under den senaste högkonjunkturen. Analysen visar även att det förenklade antagandet om konstanta bruttovinstandelar över tid inte verkar stämma på branschnivå. Exklusive branschsammanställningseffekter har bruttovinstandelarna haft en uppåtgående tendens. Det betyder dock inte att kapitalägarnas andel av kakan ökat i egentlig mening. Nettovinstandelen har sjunkit, både i näringslivet som helhet och på branschnivå.

Lönsamheten relativt omvärlden

Hittills har fokus varit på lönsamheten över tid i svenska företag. Men för att det ska vara attraktivt att förlägga produktion och investera i Sverige måste kapitalavkastningen i företagen även vara i paritet med avkastningen i omvärlden, åtminstone på sikt. Det är därför av intresse att studera lönsamheten i Sverige jämfört med lönsamheten i våra konkurrentländer. Det gäller inte minst för den internationellt konkurrensutsatta sektorn som i lägre grad kan föra över sina kostnadsökningar till konsumenterna.

Från Eurostat finns statistik över hur den justerade nettokapitalavkastningen har utvecklats i några för Sverige viktiga handelspartner. En komplikation är dock att den statistiken i flera avseenden skiljer sig från den svenska statistik som har

Diagram 38 Nettokapitalavkastning i näringslivet i några europeiska länder
Driftöverskott till faktorpris som andel av realkapitalstocken i procent

Anm. Exklusive offentlig förvaltning, utbildning samt vård och omsorg. Justerad för egenföretagares arbetsinsats.

Källor: Eurostat, Macrobond, SCB och Konjunkturinstitutet.

presenterats i föregående avsnitt.³² En ytterligare komplikation är att Eurostats statistik för Sverige i skrivande stund bara sträcker sig fram till 2016 och ännu inte inkluderar det senaste årsutfallet för nationalräkenskaperna. Tidsserierna för Sverige har av den anledningen skrivits fram till 2017 med statistik från SCB.

Nettokapitalavkastningen i Sverige ligger enligt denna statistik på en genomsnittlig nivå och verkar ha förändrats ungefär i linje med omvärlden sedan början av 00-talet. En måttlig nedgång i kapitalavkastningen sedan finanskrisen är ett allmänt mönster (se diagram 38).

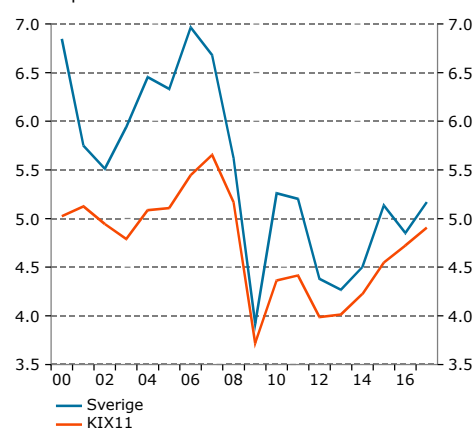
Ett annat mönster som framträder är förvånansvärt stora nivåskillnader mellan likartade ekonomier. Skillnaderna kan delvis bero på skillnader i branschstrukturen men kan även vara en följd av att det finns mätsvårigheter med kapitalstocken och kapitalförslitningen. En bidragande förklaring kan även vara att multinationella företag redovisar kapitalinkomster där det är förmanligast. Det är därför lämpligt att främst titta på förändringar snarare än nivåskillnader samt att i möjligaste mån jämföra länder med liknande branschstruktur, alternativt jämföra enskilda sektorer, vilket görs nedan.

En ytterligare försvårande omständighet vid jämförelser av lönsamheten mellan olika länder är den utveckling som skett mot alltmer globala värdekedjor. Med globala värdekedjor menas att de olika stegen i värdekedjan sker på olika platser i världen. Det innebär att ett företag kan förlägga forskning och utveckling i ett land, produktion i ett annat och montering i ett tredje. Till följd av detta är länder alltmer specialiserade på olika steg i värdekedjan och inte bara på olika branscher.³³ Det gör att det inte är självklart att lönsamhetsnivån bör vara ungefär densamma i samma sektor i olika länder. Även detta är ett argument för att främst att titta på kapitalavkastningens förändring snarare än dess nivå.

Diagram 40 visar nettokapitalavkastningen i Sverige jämfört med ett sammanvägt index av 11 europeiska länder (KIX11 i diagrammet).³⁴ Jämfört med denna grupp av länder har Sveriges relativa nettokapitalavkastning trendmässigt sjunkit något under 00-talet. Från 2012 fram tills 2017 verkar dock utvecklingen av kapitalavkastningen i omvärlden och i Sverige följa varandra ganska väl.

Diagram 40 Nettokapitalavkastning i näringslivet

Driftöverskott till faktorpris i procent av realkapitalstocken

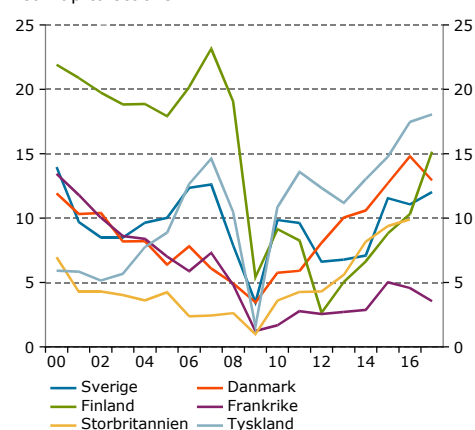

Anm. Exklusive offentlig förvaltning, utbildning samt vård och omsorg. Justerad för egenföretagares arbetsinsats.

Källor: Eurostat, Macrobond, SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 39 Nettokapitalavkastning i tillverkningsindustrin

Driftöverskott till faktorpris i procent av realkapitalstocken

Anm. Justerad för egenföretagares arbetsinsats. Källor: Eurostat, Macrobond, SCB och Konjunkturinstitutet.

³² Den viktigaste skillnaden är att små- och fritidshus ingår i näringslivet medan offentlig sektor har en bredare definition och inkluderar hela vård- och utbildningssektorn, vilket innebär att t.ex. friskolor exkluderas från näringslivet. Dessutom räknas löneskatter till produktionsskatter och inte till arbetskostnader.

³³ Se Timmer m.fl. (2013).

³⁴ Omvärlden är viktad efter hur mycket den handlar med Sverige. KIX11 består av Österrike, Belgien, Tjeckien, Tyskland, Danmark, Finland, Frankrike, Italien, Luxemburg, Nederländerna och Slovakien. Samtliga länder i KIX-indexet som det finns data för har inkluderats. På grund av begränsningar i data för kapitalstockarna sträcker sig jämförelsen endast fram till 2017.

NETTOKAPITALAVKASTNINGEN INOM INDUSTRIEN ÄR I PARITET MED KONKURRENTLÄNDERNA

Nettokapitalavkastningen inom tillverkningsindustrin i Sverige och i de europeiska jämförelseländerna har legat på ungefär samma nivå sedan början av 00-talet.³⁵ Både i svensk industri och i industrisektorerna i omvärlden sjönk kapitalavkastningen kraftigt under finanskrisen men har återhämtat sig sedan dess och var 2017 på samma nivå som före krisen (se diagram 39 och diagram 41).

På europeisk eller internationell nivå finns det ingen jämförbar indikator motsvarande lönsamhetsomdömena i Konjunkturbarometern. För Tysklands del finns dock en mätning av lönsamhetsläget i industrin motsvarande den i Sverige.³⁶ Den visar att lönsamhetsomdömena var lägre i Sverige än i Tyskland under åren efter finanskrisen. Sedan 2016 har dock lönsamhetsomdömena i svensk industri förbättrats i förhållande till tyska industri. Åren 2017–2018 var lönsamhetsomdömena i de två ländernas industrisektorer ungefär i nivå med varandra. Sedan slutet av 2018 har lönsamhetsomdömena i Tyskland minskat snabbt och den självrapporterade lönsamheten är nu högre i Sverige för första gången sedan 2010 (se diagram 42).

NETTOKAPITALAVKASTNINGEN INOM TJÄNSTESEKTORN HAR FÖRSÄMRATS NÅGOT RELATIVT OMVÄRLDEN SEDAN 2015

Nettokapitalavkastningen inom tjänstesektorn var i genomsnitt något högre i Sverige än i konkurrentländerna under början av 00-talet. I samband med finanskrisen sjönk dock kapitalavkastningen mer i Sverige än i omvärlden, för att därefter återhämta sig relativt omvärlden. Mellan 2015–2017 har tjänstesektorns nettokapitalavkastning åter försämrats, både i absolut nivå och jämfört med konkurrentländerna. Det kan vara en indikation på att lönsamheten i svensk tjänstesektor är något mer pressad än i konkurrentländerna (se diagram 43).

DEN RELATIVA NETTOVINSTANDELEN ÄR OFÖRÄNDRAD

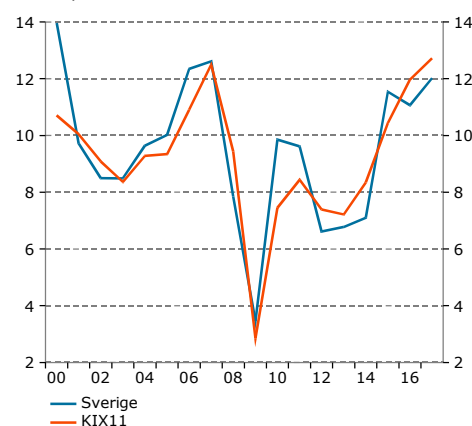
Jämfört med jämförelsegruppen av europeiska länder har bruttovinstandelen i Sverige varit relativt oförändrad de senaste tio åren (se diagram 44). Även nettovinstandelen, som inte påverkas av förändringar i kapitalförslitningsandelen, har utvecklats ungefär som i omvärlden (se diagram 45). Det är en indikation på att lönsamhetsläget i svenskt näringsliv inte försämrats i förhållande till omvärlden.

³⁵ För att öka jämförbarheten mellan länder, samt rensa för effekten av svängningar i världsmarknadspriserna för råvaror, så avser industrin i den internationella jämförelsen endast tillverkningsindustrin (industrin exklusive utvinning av mineral och råolja).

³⁶ Respondenterna i både Konjunkturbarometern och den tyska undersökningen får svara på om lönsamheten i företaget för tillfället är god, tillfredställande eller dålig.

Diagram 41 Nettokapitalavkastning i tillverkningsindustrin

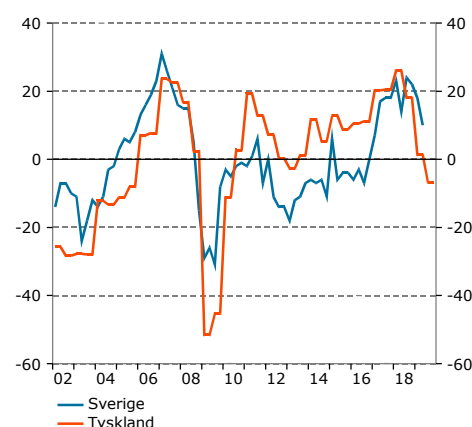
Driftöverskott till faktorpris i procent av realkapitalstocken

Anm. Justerad för egenföretagares arbetsinsats.
Källor: Eurostat, Macrobond, SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 42 Lönsamhetsomdöme i tillverkningsindustrin

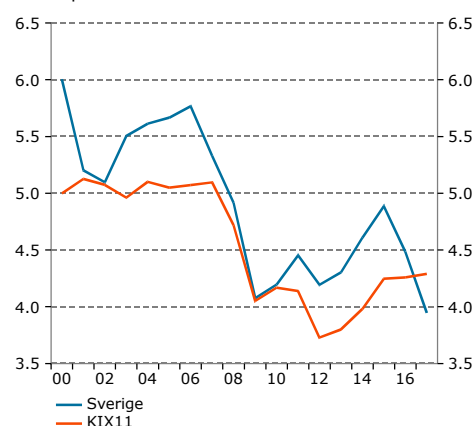
Netttotal

Anm. Halvårsvärden för Tyskland och kvartalsvärden för Sverige.
Källor: IFO och Konjunkturinstitutet.

Diagram 43 Nettokapitalavkastning i tjänstesektorn

Driftöverskott till faktorpris som andel av realkapitalstocken

Anm. Justerad för egenföretagares arbetsinsats. Tjänstesektorn enligt Eurostat-statistik inkluderar inte vård- och utbildning i privat regi.
Källor: Eurostat, Macrobond, SCB och Konjunkturinstitutet.

I tillverkningsindustrin har en viss försämring av den relativa bruttovinstandelen inträffat under samma period. Försämringen har skett trots att bruttovinstandelen i svensk industri har stigit. Nettovinstandelen i industrin har dock under samma period utvecklats ungefär som KIX11-länderna. Det tyder på att vad som inträffat inte är en försvagning av industrins konkurrenskraft, utan snarare förändringar av kapitalförslitningsandelen i utlandet eller Sverige (se diagram 46 och diagram 47). En del av försämringen verkar vara kopplad till att Ericsson 2015 klassificerades om från ett industriföretag till ett tjänsteföretag.³⁷ En sådan tolkning är i linje med den bild som ges av den goda kapitalavkastningen och lönsamhetsomdömena i sektorn.

Även marknadsandelsutvecklingen och bytesbalansen talar för att exportsektorn fortfarande är konkurrenskraftig. Exportsektorn har förvisso tappat marknadsandelar, men det beror i första hand på högre tillväxttakt i länder som tidigare varit underutvecklade (se diagram 48). I förhållande till andra mogna ekonomier så har utvecklingen varit ganska typisk och Sverige har fortfarande ett betydande överskott i bytesbalansen (se rutan ”Krympande marknadsandel inte tecken på dålig konkurrenskraft” och diagram 49).

LÖNSAMHETEN I NÄRINGSLIVET HAR UTVECKLATS UNGEFÄR SOM I OMVÄRLDEN

Den internationella jämförelsen visar att nettokapitalavkastningen och vinstandelarna i näringslivet som helhet och i industrin fram till och med 2017 har utvecklats ungefär i takt med omvärlden. Lönsamhetsomdömena i industrin var 2017–2018 i nivå med Tyskland och har sedan dess varit högre i Sverige, främst till följd av snabbt fallande lönsamhetsomdömen i Tyskland. Den svenska marknadsandelsutvecklingen tyder inte heller på att Sverige har tappat konkurrenskraft. Sammantaget tyder det på att lönsamheten i Sverige är på en normal nivå jämfört med omvärlden.

Krympande marknadsandel inte tecken på dålig konkurrenskraft

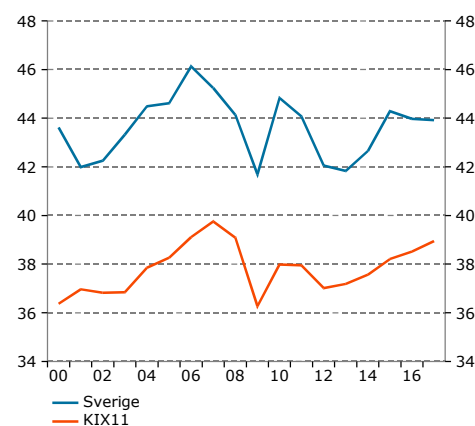
Sedan mitten av 1990-talet har den svenska marknadsandelen på exportmarknaden minskat med ca –0,6 procent per år (se diagram 48). Ibland påstås att en krympande svensk marknadsandel är ett tecken på försämrade konkurrenskraft eller dålig lönsamhet i exportsektorn.³⁸ Den svenska marknadsandelsutvecklingen definieras av Konjunkturinstitutet

³⁷ SCB har sedan september 2019 reviderat nationalräkenskaperna bakåt för att korrigera för detta. I skrivande stund har dock Eurostat ännu inte hunnit ta in den revideringen.

³⁸ Se till exempel Svenskt Näringsliv (2018).

Diagram 44 Bruttovinstandel i näringslivet

Procent av förädlingsvärdet till faktorpris

Anm. Justerad för egenföretagares arbetsinsats. Källor: Eurostat, Macrobond, SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 45 Nettovinstandel i näringslivet

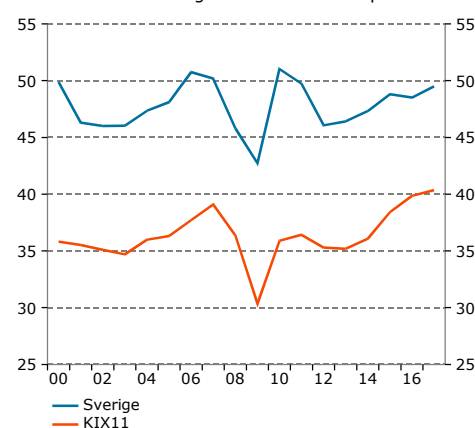
Procent av förädlingsvärdet till faktorpris

Anm. Justerad för egenföretagares arbetsinsats. Källor: Eurostat, Macrobond, SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 46 Bruttovinstandel i tillverkningsindustrin

Procent av förädlingsvärdet till faktorpris

Anm. Justerad för egenföretagares arbetsinsats. Källor: Eurostat, Macrobond, SCB och Konjunkturinstitutet.

som exporttillväxten delat på exportmarknadstillväxten.³⁹ Att marknadsandelen krymper är dock förväntat i takt med att länder som Kina, Indien och de forna kommuniststaterna i Östeuropa ökar sin andel av världsekonomin. En krympande marknadsandel är därför inte nödvändigtvis ett tecken på försämrade konkurrenskraft, utan kan även vara en indikation på att länder som tidigare varit underutvecklade växer ikapp de mer mogna ekonomierna.

För att kunna säga något om kopplingen mellan marknadsandelsutvecklingen och konkurrenskraft är det nödvändigt att relatera den svenska exportutvecklingen till utvecklingen i andra mogna ekonomier. En sådan jämförelse, med medelvärdet för åren 1998–2008 som bas, visar att den svenska marknadsandelen (här mätt som andel av total export i världen) under 00-talet har haft ungefär samma utveckling som i andra mogna ekonomier. Storbritannien, Finland och Frankrike har alla tappat något större andelar än Sverige, medan Tyskland, Danmark och USA har tappat mindre. Sverige förefaller därmed varken vara bäst eller sämst i klassen (se diagram 50).

Bytesbalansen är ett mått på ett lands finansiella nettosparande gentemot omvärlden och samvarierar i hög grad med nettoexporten (se diagram 49).⁴⁰ En nedgång i bytesbalansen innebär troligen en minskande marknadsandel. Under perioden 1998–2008 hade Sverige den mest positiva bytesbalansen i jämförelsegruppen exklusive Norge.⁴¹ Sedan dess har bytesbalansen krympt. I Tyskland och även Danmark har däremot bytesbalansen i stället ökat till rekordnivåer under samma period.

En underliggande orsak till att Sverige har tappat marknadsandelar relativt Danmark och Tyskland är således att det finansiella sparandet minskat i Sverige (främst hos företag), samtidigt som sparandet har ökat i Danmark och Tyskland (se diagram 51).⁴² Sveriges har dock fortfarande ett överskott i bytesbalansen som 2019 väntas motsvara över 4 procent av BNP, vilket tyder på att den internationella konkurrenskraften är fortsatt god (se diagram 49).

³⁹ Exportmarknadstillväxten avser den samlade importefterfrågan i de 32 länder som är Sveriges viktigaste handelspartners, med respektive land viktad efter dess andel i svensk varuexport.

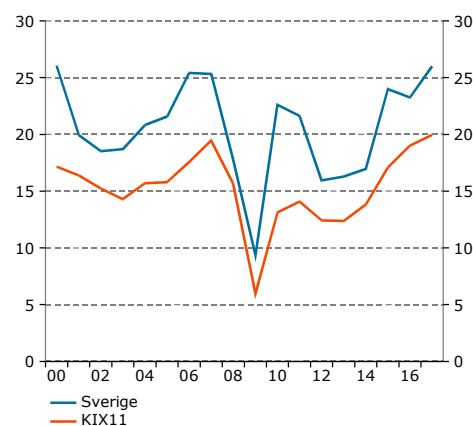
⁴⁰ Bytesbalansen påverkas även av nettot av faktorinkomster och transfereringar till utlandet. Se till exempel Konjunkturinstitutet (2011) för en närmare beskrivning av förhållandet mellan bytesbalansen och sparandet vis-a-vis omvärlden.

⁴¹ Att den norska bytesbalansen fluktuerar så mycket beror på svängningarna i oljepriset.

⁴² Siffrorna från OECD avser bytesbalansen enligt betalningsbalansen (BoP), vilken skiljer sig något från bytesbalansen enligt nationalräkenskaperna (NR). Det beror bland annat på de avstämningar som görs i NR, skillnader i statistikällor samt olika principer för hur utrikeshandeln värderas i NR och BoP.

Diagram 47 Nettovinstandel i tillverkningsindustrin

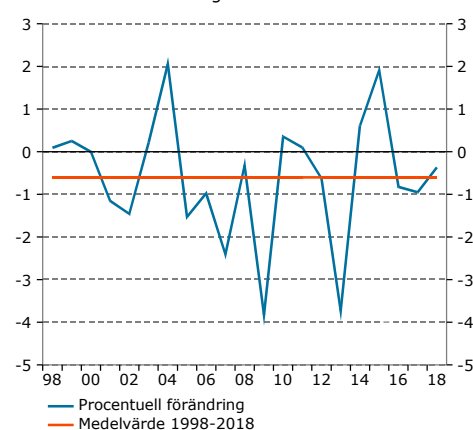
Procent av förädlingsvärdet till faktorpris

Anm. Justerad för egenföretagares arbetsinsats. Källor: Eurostat, Macrobond, SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 48 Marknadsandel

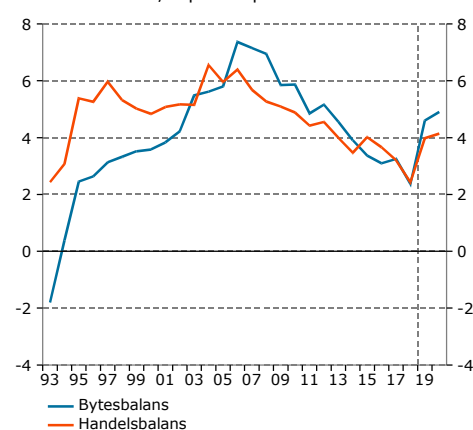
Procentuell förändring

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 49 Bytesbalans och handelsbalans

Procent av BNP, löpande priser

Anm. Bytesbalansen enligt nationalräkenskaperna (NR).

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Samlad bedömning av lönsamheten i näringslivet

Kapitalavkastningen i Sverige har sjunkit trendmässigt sedan mitten av 1990-talet. Samtidigt har realräntan blivit lägre vilket, allt annat lika, indikerar att den sjunkande kapitalavkastningen beror på att kapitalkostnaden och avkastningskravet har minskat. Vinstandelen har sjunkit lite sedan 2015, men ligger nära sitt historiska genomsnitt.

Den internationella jämförelsen visar att nettokapitalavkastningen i svenskt näringsliv försämrades något under början av 00-talet, men att den har utvecklats ungefär proportionerligt mot omvärlden sedan 2012 (fram till 2017). Det är en indikation på att lönsamheten och konkurrenskraften inte har försämrats i förhållande till våra konkurrentländer utan att den sjunkande kapitalavkastningen i stället hänger samman med sjunkande avkastningskrav. De senaste åren har dock lönsamhetsomdömena varit svagare än under föregående konjunkturtoppar.

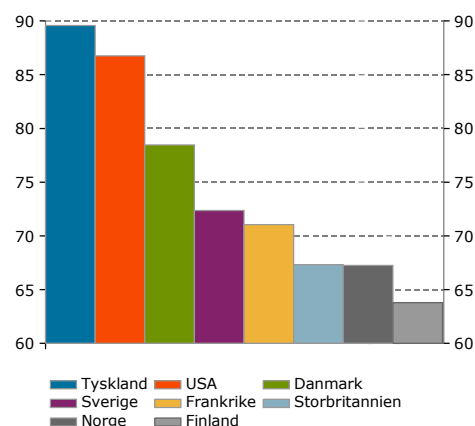
Inom industrin har nettokapitalavkastningen i förhållande till industrisektorerna i omvärlden utvecklats normalt under hela 00-talet. Även lönsamhetsomdömena har varit goda, både jämfört med tidigare högkonjunkturer och jämfört med lönsamhetsomdömena i Tyskland. Under första och särskilt andra kvartalet 2019 sjönk dock lönsamhetsomdömena, även om omdömena fortfarande befinner sig en bra bit över det historiska medelvärdet. Det är dock sannolikt att lönsamheten minskat inom industrin den senaste tiden eftersom konjunkturen har försvagats under 2019.

I tjänstesektorn har både lönsamhetsomdömena och kapitalavkastning varit låga i förhållande till industrin de senaste åren (även om lönsamhetsomdömet i handeln ökade ganska kraftigt andra kvartalet 2019). Det är ett annat mönster än under tidigare högkonjunkturer, då tjänstesektorn och industrin rört sig i takt med varandra. Även jämfört med omvärlden har kapitalavkastningen i tjänstesektorn sjunkit något sedan 2015. En förklaring kan vara att den kronförsvagning som har pågått sedan 2014 har missgynnat tjänstebranscherna men gynnat industrin. Men det är även möjligt att det är en följd av en anpassning mot delar av tjänstesektorn till följd av ökad näthandel, enklare prisjämförelser och ökad internationell konkurrens.

Huruvida växelkursen kommer att stärkas framöver och försämrar lönsamheten för exportföretagen är svårt att sja om. Konjunkturinstitutets bedömning är att den nuvarande kronkursen är betydligt svagare än jämviktswäxelkursen. Prognosen för växelkursen är därför att den kommer att appreciera under de kommande åren. Men det kommer att ske långsamt, så vid slutet av 2023 har växelkursen återgått till samma nivå som i början av 2018 (se diagram 33). En sådan utvecklingen av växelkursen skulle sannolikt inte innebära någon dramatisk försämring av exportföretagens konkurrenskraft.

Diagram 50 Förändring av global exportandel till och med 2018

Index, medelvärde 1998–2008=100

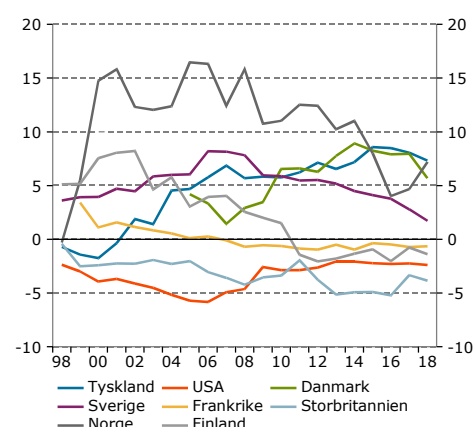

Anm. Ett värde på exempelvis 70 betyder att landets andel av den totala globala exporten minskat med 30 procent 2018 jämfört med medelvärdet för perioden 1998–2008.

Källor: OECD, Macrobond och Konjunkturinstitutet.

Diagram 51 Bytesbalans

Procent av BNP

Anm. Se fotnot 42.

Källor: OECD, Macrobond och Konjunkturinstitutet.

Sammantaget bedömer Konjunkturinstitutet att lönsamheten i näringslivet för närvarande är nära en historisk genomsnittlig nivå. Under de senaste åren har den dock varit lite lägre än under tidigare högkonjunkturer. I tjänstebranscherna har den varit lite nedtryckt de senaste åren. Inom industrin har lönsamheten däremot varit på en god nivå, men sannolikt har lönsamheten inom industrin minskat något den senaste tiden.

Referenser

Konjunkturinstitutet (2011), *Konjunkturläget*, mars 2011.

Konjunkturinstitutet (2015), *Lönebildningsrapporten*, 2015.

Konjunkturinstitutet (2018), *Lönebildningsrapporten*, 2018.

Svenskt Näringsliv (2018), *Den svenska konkurrenskraftens utvecklingen över tid jämfört med andra länder*, Lönens inverkan på Sveriges internationella konkurrenskraft #2, Svenskt Näringsliv.

Timmer, M., B. Los, R. Stehrer och J de Vries, G. (2013), "Fragmentation, Incomes and Jobs. An analysis of European competitiveness", *Economic Policy*, Vol. 28.

Makroekonomiska förutsättningar inför avtalsrörelsen 2020

Den svenska ekonomin är inne i en tydlig avmattningsfas. Högkonjunkturen ebbar gradvis ut i år och konjunkturen blir balanserad nästa år. Internationella handelskonflikter och oklarheten kring brexit tynger den globala ekonomin, vilket drabbar den svenska exportnäringen. Samtidigt är investeringskonjunkturen på väg att vika i Sverige. Arbetsmarknaden har svalnat och sysselsättningstillväxten väntas bli modest framöver. Arbetslösheten stiger således i år och nästa år och blir 7,1 procent 2020. Konjunkturinstitutet bedömer att lönetillväxten blir 2,6 procent såväl i år som nästa år för att sedan stiga successivt till 2,9 procent 2023. Inflationen ligger under Riksbankens inflationsmål de närmaste åren, vilket gör att reporäntehöjningar skjuts på framtiden.

Detta kapitel baseras på Konjunkturinstitutets senaste prognos och scenario för den ekonomiska utvecklingen i omvärlden och i Sverige till och med 2023.⁴³ I kapitlet presenteras även Konjunkturinstitutets prognos för vad lönetillväxten blir givet den makroekonomiska utvecklingen, arbetsmarknadens nuvarande funktionsätt och hur lönebildningen har fungerat historiskt. Inkommen statistik till och med den 3 oktober har beaktats i prognosen.

Utvecklingen i omvärlden 2019–2023

OSÄKERHET PRÄGLAR DEN GLOBALA EKONOMIN

Den goda investeringskonjunktur som kännetecknat den globala ekonomin de senaste åren har börjat klinga av samtidigt som förtroendet inom tillverkningsindustrin har sjunkit på bred front. Tillväxten i den globala ekonomin växlar därför ner i år och nästa år (se diagram 52). Oklarheterna om spelreglerna för den internationella varuhandeln tynger näringslivets investeringar och i förlängningen den globala industriproduktionen. Detta bidrar till att den globala BNP-tillväxten bromsar in till ca 3 procent i år och nästa, vilket är klart under det historiska genomsnittet sedan 1996 på 3,5 procent per år. Arbetsmarknaden förblir dock god i flera viktiga länder i år och nästa år.

Åren 2021–2023 fortsätter den globala tillväxten att vara relativt låg, till stor del till följd av en lägre investeringstillväxt. Arbetslösheten stiger då gradvis i flera länder, men från historiskt sett låga nivåer. Konjunkturavmattningen gör att den amerikanska centralbanken, Federal Reserve, avvaktar med att höja sin

Vad skiljer scenario från prognos?

I detta kapitel beskrivs Konjunkturinstitutets senaste prognos och det efterföljande scenariot för den makroekonomiska utvecklingen framöver. Prognosen och scenariot är integrerade, men det ska betonas att delarna skiljer sig åt på flera viktiga punkter.

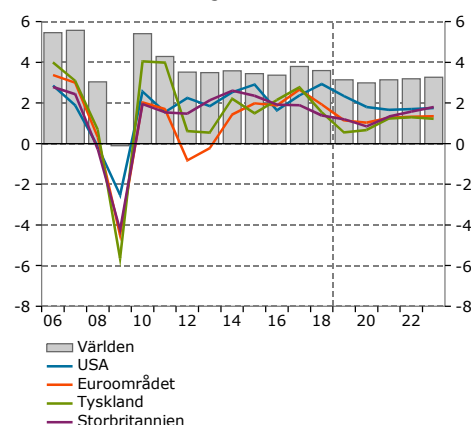
Prognos är Konjunkturinstitutets bedömning av den mest troliga utvecklingen av svensk ekonomi och omvärldsekonomin de allra närmaste åren, i nuläget till och med 2020.

Scenariot som tar vid där prognosen slutar är en konsistent beskrivning av utvecklingen de följande tre åren. På denna tidshorisont är prognosförmågan vanligen begränsad. Scenariot baseras på att inga nya störningar drabbar ekonomin, som därmed strävar mot konjunkturrell balans. När konjunkturrell balans uppnåtts är BNP-tillväxten utbudsbestämd och följer i huvudsak av hur produktivitetstillväxten och utbudet av arbetskraft utvecklas.

Scenariot för svensk ekonomi bygger dessutom på följande specifika antaganden:

- Finanspolitiken anpassas så att över-skottsmålet uppfylls på sikt. Penningpolitiken bedrivs så att inflationsmålet nås på sikt, dvs. KPIF ökar på sikt med 2 procent i årstakt.
- Offentlig konsumtion och offentliga investeringar utvecklas i linje med det demografiskt betingade behovet. Det innebär bland annat oförändrad personalitet i offentligt finansierade verksamheter och en standardhöjning ungefär i linje med historiskt mönster.

Diagram 52 BNP i valda länder
Procentuell förändring

Källor: IMF, OECD, Macrobond och Konjunkturinstitutet.

⁴³ Kapitlet grundar sig på Konjunkturinstitutets senaste prognos, se Konjunkturinstitutet (2019b).

styrränta till 2022 (se diagram 53). ECB fortsätter med sina låga räntor. Refiräntan är oförändrad under hela scenarioperioden medan eonia börjar stiga långsamt i slutet av perioden.

Tabell 4 Ekonomin i omvärlden

Procentuell förändring respektive procent

	Prognos			Scenario		
	2018	2019	2020	2021	2022	2023
BNP i världen	3,6	3,1	3,0	3,1	3,2	3,3
BNP i USA	2,9	2,3	1,8	1,7	1,7	1,7
BNP i euroområdet	1,9	1,1	1,0	1,3	1,3	1,3
BNP i Tyskland	1,5	0,5	0,7	1,2	1,3	1,2
BNP i Storbritannien	1,4	1,2	0,8	1,3	1,6	1,8
KPI i USA	2,4	1,9	2,2	2,3	2,3	2,3
HIKP i euroområdet	1,8	1,2	1,3	1,6	1,8	1,9
Styrränta i USA ^{1,2}	2,50	1,75	1,75	1,75	2,00	2,00
Styrränta i euroområdet ^{1,3}	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Styrränta, KIX-vägd ^{1,4}	0,10	0,00	-0,02	-0,03	0,12	0,30

¹ I slutet av året. ² Avser den övre gränsen i Federal Reserves styrräntespann. ³ Avser refiräntan. ⁴ Avser ett genomsnitt av dagslåneräntan eonia för euroområdet samt styrräntor i USA, Norge, Storbritannien, Danmark och Japan.

Anm. BNP-siffrorna avser den kalenderkorrigerade utvecklingen uttryckt i fasta priser. Aggregaten beräknas med hjälp av tidsvarierande köpkraftsjusterade BNP-vikter från IMF.

Källor: IMF, OECD, Macrobond och Konjunkturinstitutet.

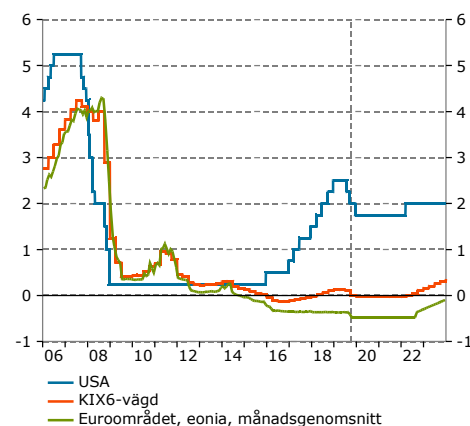
FORTSATT STARK ARBETSMARKNAD I USA

Tillväxten i den amerikanska ekonomin har varit hög under 2018 och inledningen på 2019 men sjunker i år och nästa år (se tabell 4). Arbetslösheten har sjunkit till de lägsta nivåerna sedan början av 00-talet och är i nuläget under 4 procent (se diagram 54). Den fallande arbetslösheten har bidragit till en tilltagande löneökningstakt (se rutan "Viss ökning i den internationella löneutvecklingen trots fortsatt svag produktivitetstillväxt"), vilket i sin tur har bidragit till stigande inflation under 2019 (se diagram 55). Inflationen är dock något lägre än centralbankens inflationsmål. Mot slutet av 2020 väntas inflationen nå Federal Reserves mål, till följd av en fortsatt stark arbetsmarknad och även genom att de tullar som USA infört på import från Kina då börjar synas i konsumentpriserna.⁴⁴ Konjunkturinstitutets prognos utgår från att de redan aviserade tullhöjningarna av Kinas export till USA blir av, men att en lösning nås därefter.

⁴⁴ Se rutan "USA inför ytterligare tullar på varor från Kina", Konjunkturinstitutet (2019b).

Diagram 53 Styrräntor

Procent, dags- respektive månadsvärden

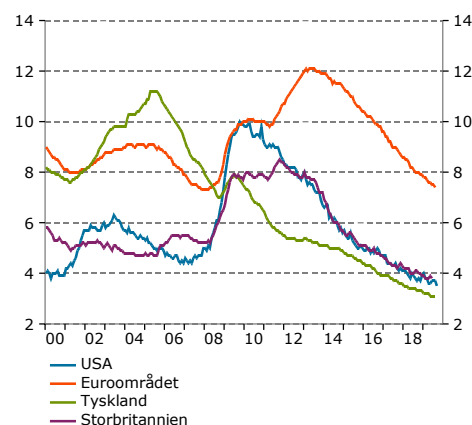

Anm. Styrräntan i USA avser den övre gränsen i Federal Reserves styrräntespann.

Källor: Bank of England, Bank of Japan, ECB, Federal Reserve, Norges Bank, Macrobond och Konjunkturinstitutet.

Diagram 54 Arbetslöshet

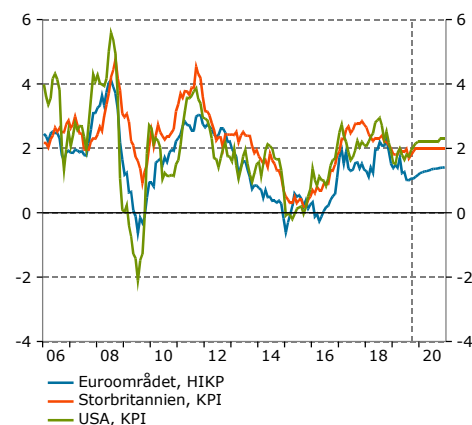
Procent av arbetskraften, säsongsrensade månadsvärden

Källa: Macrobond.

Diagram 55 Konsumentpriser

Årlig procentuell förändring, månadsvärden

Källor: Eurostat, Office for National Statistics, Bureau of Labor Statistics, Macrobond och Konjunkturinstitutet.

Viss ökning i den internationella löneökningstakten trots fortsatt svag produktivitetstillväxt

I Lönebildningsrapporten 2018 konstaterades att den dämpade inhemska löneutvecklingen under senare år inte är ett isolerat, svenskt fenomen. Lönerna har även utvecklats svagt i flera andra avancerade ekonomier, i synnerhet under åren efter finanskrisens utbrott 2008.⁴⁵ En viktig förklaring till detta är att produktivitetstillväxten generellt sett varit svag, men även att inflationsförväntningarna varit dämpade under en tid.⁴⁶ Lägre inflationsförväntningar kan bidra till att dämpa de nominella lönekraven.

I samband med att finanskrisen bröt ut blev löneökningarna påtagligt lägre än tidigare i flera av Sveriges viktigaste handelsländer, såsom USA, Storbritannien, Tyskland och euroområdet i stort (se diagram 56 och diagram 57). Under åren efter finanskrisen har lönetillväxten återhämtats något men har, med undantag av Tyskland, varierat runt lägre nivåer än före krisen.⁴⁷ Jämfört med åren innan finanskrisen har löneökningarna växlat ned med omkring 1 procentenhet i USA. För Storbritanniens del låg den genomsnittliga lönetillväxten på drygt 4,5 procent per år 2001–2007 men har sedan 2011 varit i genomsnitt 2 procent per år.

Inom euroområdet har löneökningstakten tilltagit på senare år, vilket främst beror på att den tyska lönetillväxten tilltagit (se diagram 57).⁴⁸ Lönerna har även utvecklats något snabbare i Spanien och Italien, medan den franska lönetillväxten varit måttlig sedan 2013.

Hur produktivitetstillväxten utvecklas är viktigt för löneutvecklingen. Produktivitetstillväxten föll tydligt i samband med finanskrisens utbrott i samtliga länder i jämförelsen (se diagram 58 och diagram 59). Under senare år skiljer sig förloppet dock åt mellan länderna. Jämfört med åren innan krisen har den genomsnittliga amerikanska produktivitetstillväxten per år förvisso halverats sedan 2011, men sedan 2016 har produktivitetstillväxten tilltagit något och i synnerhet under 2018. Sedan 2016 har även inflationsförväntningarna tilltagit i USA och har legat en bit över 2 procent (se diagram 60). Den stigande produktivitetstillväxten och högre inflationsförväntningar kan troligen,

⁴⁵ Se kapitlet "Löner i ett internationellt perspektiv", Konjunkturinstitutet (2018), för en mer utförlig redogörelse för olika internationella trender som har varit centrala för löneutvecklingen efter finanskrisen.

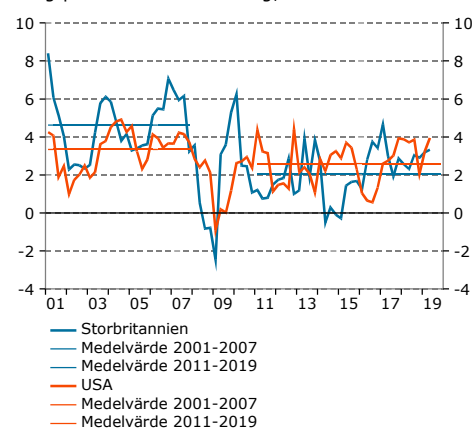
⁴⁶ Se kapitlet "Produktivitetsutvecklingen i Sverige" för en belysning av den svaga produktivitetstillväxten i Sverige och vilka faktorer som kan ha orsakat den.

⁴⁷ Under åren 2003–2005 genomgick den tyska arbetsmarknaden en rad stora reformer i syfte att effektivisera den tyska arbetsmarknaden. Det finns vissa empiriska belägg för att reformerna även påverkade löneutvecklingen, se rutan "Den tyska löneutvecklingen har påverkats av arbetsmarknadsreformer 2003–2005", Konjunkturinstitutet (2018).

⁴⁸ Se rutan "Löneutvecklingen i Tyskland", Konjunkturinstitutet (2019b), för en nyansering av de avtalade och faktiska löneökningarna i Tyskland.

Diagram 56 Arbetskostnader i Storbritannien och USA

Årlig procentuell förändring, kvartalsvärden

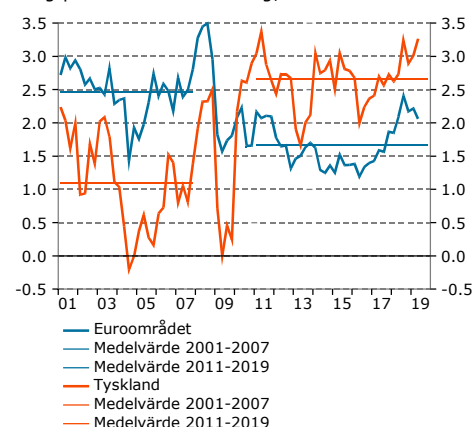

Anm. Avser arbetskostnader per anställd exklusive löneskatter.

Källor: OECD och Macrobond.

Diagram 57 Arbetskostnader i Euroområdet och Tyskland

Årlig procentuell förändring, kvartalsvärden

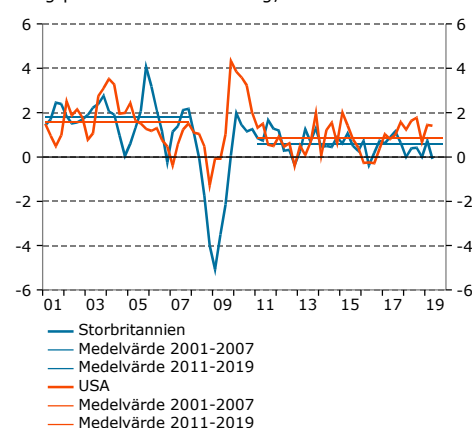

Anm. Avser arbetskostnader per anställd exklusive löneskatter.

Källor: OECD och Macrobond.

Diagram 58 Produktivitet i Storbritannien och USA

Årlig procentuell förändring, kvartalsvärden

Källor: OECD och Macrobond.

i kombination med en stark arbetsmarknad, delvis förklara uppgången i den amerikanska löneökningstakten.

I Storbritannien har den genomsnittliga produktivitetstillväxten halverats mellan åren före och efter finanskrisen. Produktivitetstillväxten har varit måttlig sedan 2017 och i princip obefintlig under 2018. Trots detta har alltså löneökningstakten tilltagit något den senaste tiden. Detta förklaras troligen främst av den goda arbetsmarknaden där arbetslösheten i nuläget ligger under 4 procent. Även i Storbritannien har inflationsförväntningarna stigit och legat en bit över Bank of Englands mål om 2 procents KPI-inflation (se diagram 60).

Även i euroområdet har produktiviteten förblivit svag, i synnerhet till följd av en svag utveckling i Tyskland och Italien (se diagram 59). Det första kvartalet 2019 var produktivitetstillväxten till och med negativ i Tyskland. Inflationsförväntningarna i euroområdet steg mellan 2016 och 2018 men har i år legat något lägre än centralbankens mål om en inflation nära, men strax under, 2 procent (se diagram 60). Tillsammans med den gynnsamma utvecklingen på arbetsmarknaden har de högre inflationsförväntningarna sedan 2016 varit positiva för lönetillväxten, även om den dämpade produktivitetstillväxten troligen hämmat löneökningarna något.

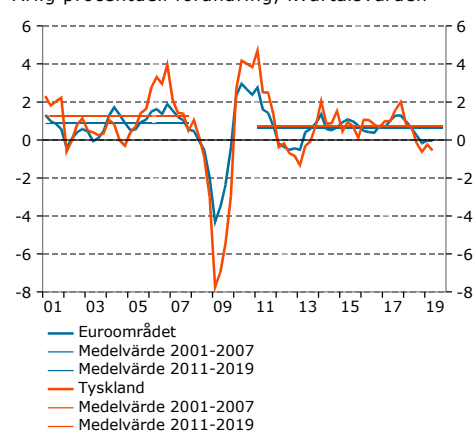
OSÄKRA UTSIKTER FÖR TYSKLAND TYNGER EUROOMRÅDET

Den ekonomiska utvecklingen i euroområdet mattades av under 2018 och har fortsatt att utvecklas svagt under första halvåret 2019 (se diagram 61). Tyskland är en av världens största exportnationer och en stor del av exporten rör insatsvaror som används i industriproduktionen. Med fallande global industriproduktion och handelsoro som påverkat den globala industriproduktionen negativt, har produktionen minskat tydligt i Tyskland under året. Detta avspeglas också i minskad handel, både mellan länderna inom EU och mellan EU-länder och resten av världen. BNP-tillväxten i euroområdet väntas förbli svag i år och nästa år (se tabell 4). Utsikterna tyngs av både handelskonflikten mellan USA och Kina och det brittiska EU-utträdet, brexit. Utöver detta finns en oro att USA inför tullar på fordonsexport från EU.

Trots konjunkturavmattningen har arbetslösheten i euroområdet fortsatt att sjunka (se diagram 54). Nivån på arbetslösheten skiljer sig dock åt betydligt inom euroområdet. Den tyska arbetslösheten är omkring 3 procent, medan arbetslösheten i flera andra euroländer är närmare 10 procent eller högre. Den höga nivån på arbetslösheten i några större euroländer har bidragit till att hålla tillbaka löneutvecklingen (se rutan "Viss ökning i den internationella löneökningstakten trots fortsatt svag produktivitetstillväxt"). Detta har även bidragit till att kärninflationen har haft svårt att varaktigt nå över 1 procent. ECB har därför

Diagram 59 Produktivitet i Euroområdet och Tyskland

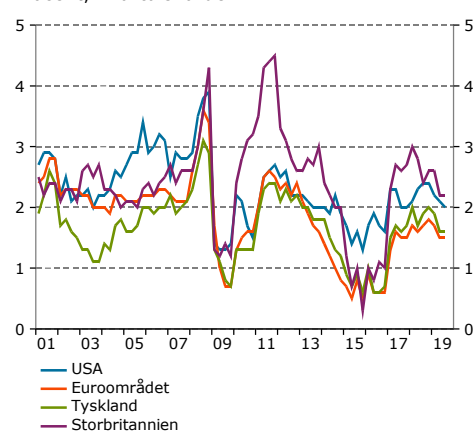
Årlig procentuell förändring, kvartalsvärden

Källor: OECD och Macrobond.

Diagram 60 Inflationsförväntningar på ett års sikt i utvalda länder

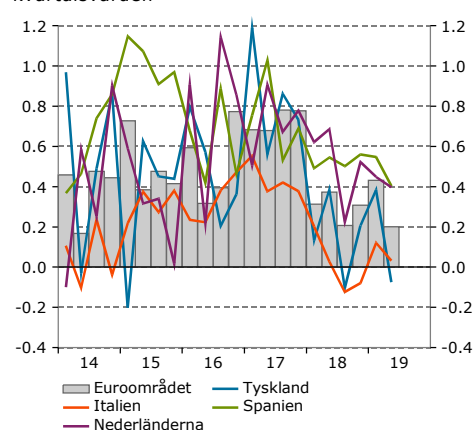
Procent, kvartalsvärden

Källor: IFO och Macrobond.

Diagram 61 BNP-tillväxt i euroområdet

Procentuell förändring, säsongrensade kvartalsvärden

Källor: Eurostat, Macrobond och Konjunkturinstitutet.

meddelat att räntorna kommer att hållas låga till dess att inflationen stabiliserar sig närmare inflationsmålet.

Euroområdet BNP-tillväxt återhämtas något 2021–2023 när osäkerheten kring handelspolitiken bedöms ha mildrats. BNP växer dock långsammare än det historiska genomsnittet.

DÄMPAD UTVECKLING I STORBRITANNIEN

I Storbritannien har tillväxten generellt sett varit blygsam sedan brexitomröstningen 2016. Trots stor osäkerhet kring EU-utträdet har emellertid arbetsmarknaden utvecklats väl, och arbetslösheten är på den lägsta nivån sedan början 00-talet (se diagram 54). Under de närmaste åren väntas arbetslösheten vara fortsatt låg och lönerna utvecklas i ungefär samma takt som de senaste åren.

Den brittiska ekonomin fortsätter att växa i en låg takt 2019 och 2020, för att sedan återhämta sig fram till 2023 (se tabell 4). Tillväxtprognosen för i år och nästa år är dock betingade på en ordnad brexit.⁴⁹ Från och med 2021 bygger prognosen på att ett utträde blivit av, vilket möjliggör en snabbare tillväxt då osäkerheten om vad som ska hända har hållit tillbaka tillväxten under senare år.

OSÄKERHET I PROGNOSEN FÖR OMVÄRLDEN

Omvärldsprognosen har sedan en tid tillbaka behäftats med en betydande riskbild. Under året har en del av riskbilden materialiserats, till exempel i form av nya aviserade tulltaxor i handelskriget mellan USA och Kina. Trots det är risken för en snabbare avmattning i den globala ekonomin större än möjligheten att den utvecklas starkare än prognostiserat, bland annat beroende på att handelskonflikten kan förvärras, exempelvis genom att USA:s hot att införa tullar även för varor från andra länder kan förverkligas, och att Storbritannien kan lämna EU utan ett avtal.

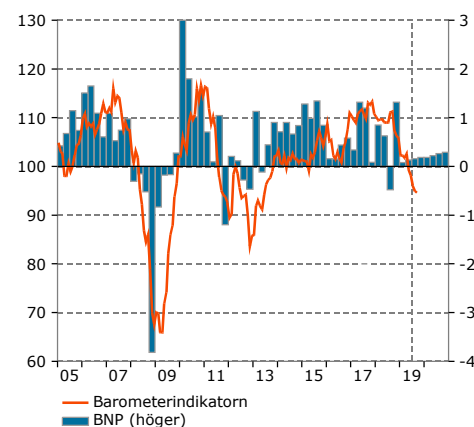
Utvecklingen i Sverige 2019–2023

Efter en jämförelsevis hög tillväxt under slutet av förra året har BNP knappt ökat hittills i år (se diagram 62). Bostadsinvesteringar och offentlig konsumtion, som stod för stora bidrag till BNP-tillväxten under konjunkturuppgången, ger ett negativt respektive ett ringa tillväxtbidrag 2019 och 2020. Dessutom påverkar den svagare internationella konjunkturen den svenska BNP-tillväxten. Inbromsningen syns även på arbetsmarknaden, där arbetslösheten under året stigit snabbt.

Investeringarna i näringslivet faller på bred front både i år och nästa år, men trots detta ligger de kvar på relativt höga nivåer. Under 2021–2023 är investeringstillväxten fortfarande låg

Diagram 62 Barometerindikatorn och BNP

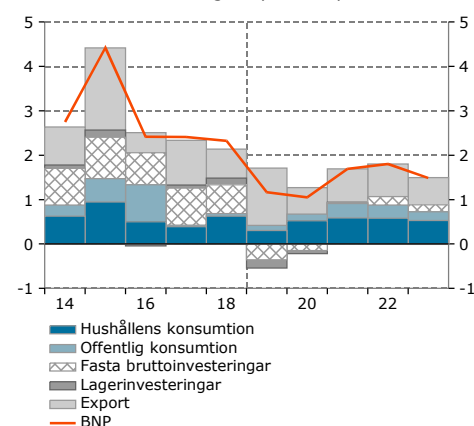
Index medelvärde=100, månadsvärden respektive procentuell förändring, säsongrensade kvartalsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 63 Importjusterat bidrag till BNP-tillväxten

Procentuell förändring respektive procentenheter

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

⁴⁹ Se rutan "Stor osäkerhet inför Storbritanniens utträde ur EU", Konjunkturinstitutet (2019b).

och bidraget till BNP-tillväxten är därför blygsamt. Utvecklingen står i kontrast till de senaste årens investeringsdrivna konjunkturuppgång (se diagram 63).

Den svenska exportsektorn gynnas av den svaga kronan, men samtidigt slår den svaga investeringskonjunkturen i omvärlden mot den svenska exportindustrin som i hög grad är inriktad mot insatsvaror och investeringsvaror. Efter en tillfälligt stark exportuppgång det tredje kvartalet i år dämpas åter exporttillväxten. Det innebär att tillväxten i svensk export blir betydligt lägre än tillväxten i importen i de länder Sverige exporterar till, den så kallade marknadstillväxten, nästa år och exporten ger då ett relativt litet bidrag till BNP-tillväxten i ett historiskt perspektiv (se diagram 63).

Åren 2021–2023 bedöms den svenska exporten växa långsamt i ett historiskt perspektiv (se diagram 64). Den dämpade BNP-tillväxten för Sveriges viktigaste handelspartners gör att efterfrågan på svensk export då växer långsammare än tidigare. Trots detta står exporten för det största enskilda bidraget till svensk BNP-tillväxt 2021–2023.

Sammantaget blir BNP-tillväxten 1,2 procent i år och 1,1 procent nästa år, vilket är betydligt lägre än tillväxten i fjol. Konjunkturinstitutet bedömer därför att det så kallade BNP-gapet, som är en indikator på resursutnyttjandet i ekonomin som helhet, blir något mindre i år och att konjunkturrell balans nås nästa år. Bedömningen stöds av Konjunkturinstitutets resursutnyttjandeindikator som har minskat de senaste kvartalerna (se diagram 65).⁵⁰

LÄGRE TILLVÄXT I SYSSELSÄTTNINGEN FRAMÖVER

Sysselsättningsstillväxten har varit god under flera år, och det är i synnerhet tjänstebranscherna som har bidragit till sysselsättningsstillväxten såväl under senare år som i ett längre perspektiv (se diagram 66). Samtidigt har den starka konjunkturen varit fördelaktig för sysselsättningen även bland varubranscherna, och sysselsättningsstillväxten inom industrin, som historiskt varit blygsam, var jämförelsevis hög 2017–2018 (se diagram 67). I år har däremot sysselsättningen minskat på bred front, i synnerhet inom industrin.

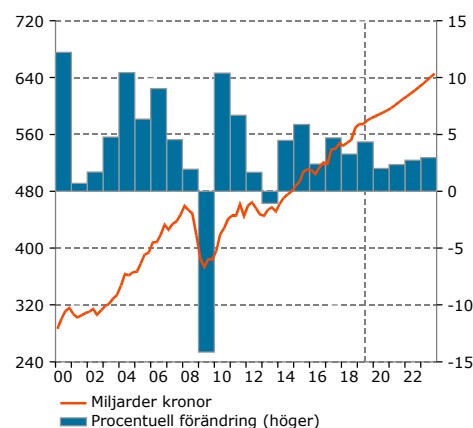
Den allmänna konjunkturavmattningen bidrar till att sysselsättningsstillväxten blir betydligt lägre i år och nästa år än vad den varit under de senaste åren (se diagram 66 och diagram 67). Bilden stöds av företagens anställningsplaner enligt Konjunkturbarometern.⁵¹ Planerna är tydligt negativa för tillverkningsindustrin, men har återhämtat sig något för bygg- och

⁵⁰ Konjunkturinstitutets resursutnyttjandeindikator baseras på en principalkomponentsanalys. För beskrivning av indikatorn se fördjupningen "En sammanfattande indikator för resursutnyttjandet i ekonomin", *Konjunkturläget*, juni 2016.

⁵¹ Om anställningsplanerna enligt Konjunkturbarometern är nära noll innebär detta att ungefär lika många företag svarar att de avser öka antalet anställda inom de närmaste tre månaderna som svarar att de avser minska på antalet anställda under samma tidperiod.

Diagram 64 Export

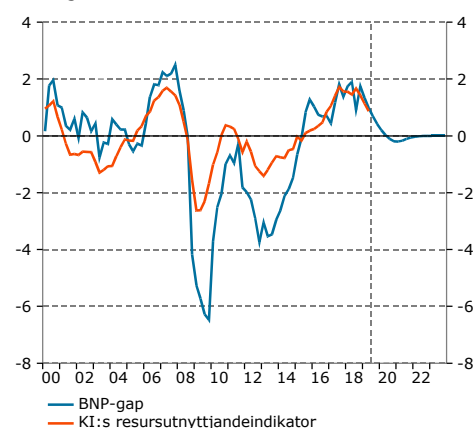
Miljarder kronor, säsongsrensade kvartalsvärden respektive procentuell förändring, kalenderkorrigerade årsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 65 BNP-gap och resursutnyttjandeindikator

Procent av potentiell BNP och normaliserade säsongsrensade kvartalsvärden

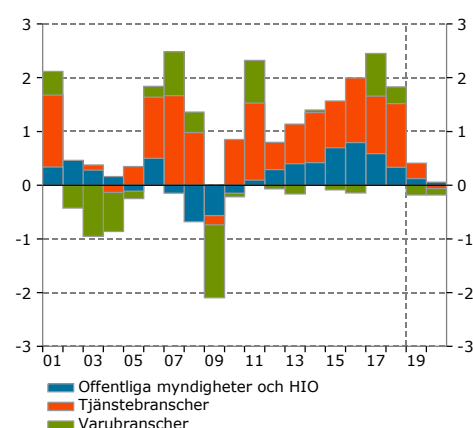

Anm. Se fotnot 50

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 66 Bidrag till sysselsättningsstillväxten

Procentenheter

Anm. HIO avser hushållens icke vinstdrivande organisationer.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

anläggningsverksamhet efter en period med negativa anställningsplaner. Anställningsplanerna är fortsatt positiva inom tjänsteföretagen, även om de minskat tydligt under året (se diagram 68).

Från och med 2021 ökar tillväxten i sysselsättningen åter något, och sysselsättningsgraden stiger därmed till 2023 (se diagram 69).

AVTAGANDE BRIST PÅ ARBETSKRAFT MEN FRÅN MYCKET HÖGA NIVÅER

Avmattningen på arbetsmarknaden framgår även av att bristen på arbetskraft har sjunkit under året efter att ha varit mycket hög. Bristen på arbetskraft har varit rekordhög inom bygg- och anläggningsverksamheter, i synnerhet under 2017, men har sedan dess kommit ner (se diagram 70). För tillverkningsindustrin har bristen varit bred, men den har varit särskilt stor för tekniska tjänstemän. Bristen på arbetskraft inom tillverkningsindustrin har dock minskat tydligt under året.

Även tjänstenäringsarna har upplevt stor brist på arbetskraft under senare år men för såväl de privata tjänstenäringsarna som för handeln har bristtalen minskat under 2019.

Inom offentlig sektor har bristen på arbetskraft varit påtaglig under flera år, i synnerhet under 2016 och 2017 (se diagram 71). Enligt Arbetsförmedlingen har bristtalen dock kommit ner de senaste åren, men betydande nivåskillnader mellan näringslivet och den offentliga sektorn kvarstår.⁵²

ARBETSLÖSHETEN STIGER

Arbetskraftsdeltagandet har ökat snabbt under flera år och är i nuläget mycket högt (se diagram 69). Det förklaras av att det i en högkonjunktur är normalt att fler söker sig till arbetsmarknaden, men också av att utrikes födda och äldre sökt sig till arbetskraften i större utsträckning som en följd av politiska reformer och andra strukturella förändringar.⁵³ Arbetskraftsdeltagandet bland utrikes födda har stigit under en längre tid och i nuläget ligger deltagandet på samma nivå som för inrikes födda. Utrikes födda har dock fortfarande en betydligt högre arbetslöshet som i nuläget är över 10 procentenheter högre än för inrikes födda (se diagram 73).

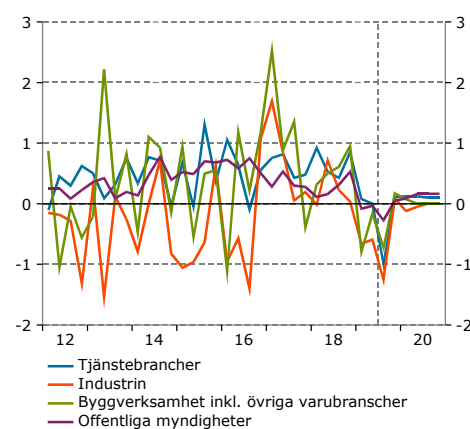
Som en följd av den starka sysselsättningstillväxten föll arbetslösheten trendmässigt från 2012 till och med 2018 (se diagram 72). Men i år har sysselsättningen minskat och arbetslösheten ökat, i synnerhet under de senaste månaderna. Eftersom sysselsättningen fortsätter att utvecklas svagt fortsätter arbetslösheten att stiga till 7,2 procent 2021. Därefter närmar sig

⁵² Arbetsförmedlingens statistik baseras på halvårskäter. Senaste observation är därför det första halvåret 2019. Uppdaterad statistik kommer att finnas i *Konjunkturläget*, december 2019.

⁵³ Se fördjupningen "Befolkningen och arbetskraften växer långsammare framöver", Konjunkturinstitutet (2019a).

Diagram 67 Sysselsättning i olika branscher

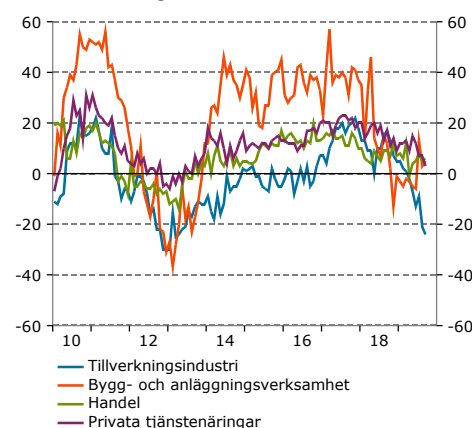
Procentuell förändring, säsongsrensade kvartalsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 68 Anställningsplaner

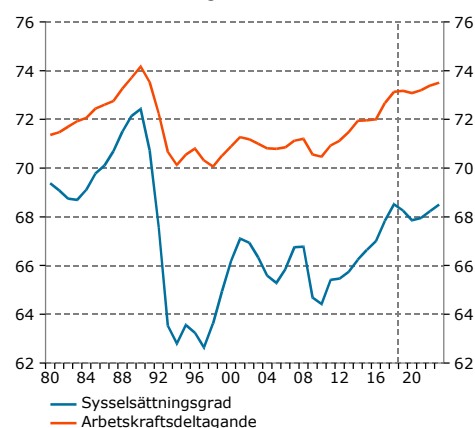
Nettotal, säsongsrensade månadsvärden

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 69 Sysselsättningsgrad och arbetskraftsdeltagande

Procent av befolkningen 15–74 år

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

arbetslösheten successivt sin jämviktsnivå 2023 på strax under 7 procent (se diagram 72).⁵⁴

FORTSATT DÄMPADE LÖNEÖKNINGAR I NÄRINGSLIVET

De senaste årens relativt låga arbetslöshet har inte gjort något större avtryck på löneökningarna i näringslivet. Det första halvåret i år har resursutnyttjandet på arbetsmarknaden minskat men lönerna i näringslivet har fortsatt att utvecklas i ungefär samma takt som i fjol. Löneökningarna inom offentlig sektor har de senaste åren, till följd av stora personalbehov och politiska initiativ, varit högre än i näringslivet. Under första halvåret i år har löneökningstakten i offentlig sektor gradvis växlat ner något, men har sammantaget varit fortsatt högre än i näringslivet.

Inom industrin och tjänstesektorn har löneökningstakten stigit något i år, medan det har motverkats av en nedväxling i byggsektorn. En viss återhämtning i bygglönerna gör att löneökningstakten i näringslivet stiger svagt till 2,6 procent i år.

Nästa år ska nya kollektivavtal slutas i ett läge då lönsamheten inom den lönenormerande industrin bedöms vara fortsatt relativt god, om än avtagande. Därtill väntas produktivitetstillväxten tillta något under 2020. Men trots detta gör avmattningen på arbetsmarknaden och en inbromsning i tysk industri att Konjunkturinstitutet i nuläget bedömer att avtalsrörelsen 2020 hamnar ungefär i paritet med de avtalade löneökningarna 2017. Nästa år väntas, bland annat mot denna bakgrund, löneökningstakten inom näringslivet ligga kvar på 2,6 procent. Fortsatta rekryteringsbehov i kombination med särskilda lönesatsningar gör att löneökningstakten förblir något högre inom offentlig sektor än i näringslivet.

Från och med nästa år bedöms resursutnyttjandet i ekonomin som helhet vara balanserat. Löneökningarna växlar upp något när produktivitetstillväxten tilltar och når 2,9 procent 2023 (se diagram 74 och tabell 5). Därmed blir ökningstakten i enhetsarbetskostnaden i näringslivet, det vill säga företagens arbetskostnader per producerad enhet, ungefär 1,4 procent i genomsnitt 2020 till 2023. Det är något lägre än vad som på lång sikt bedöms vara förenligt med Riksbankens inflationsmål.⁵⁵

Arbetsmarknadens parter inflationsförväntningar ungefär i linje med inflationsmålet

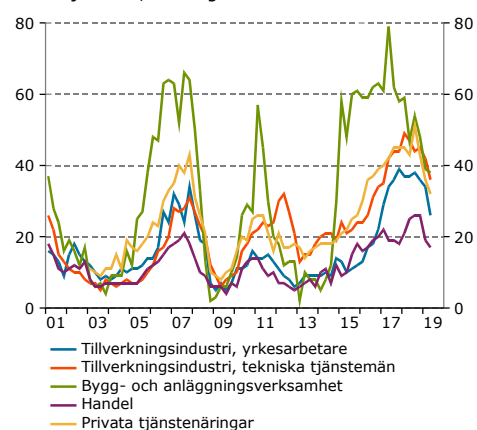
Arbetsmarknadens parter inflationsförväntningar är en viktig komponent i avtalsförhandlingarna och därmed för den nominella lönetillväxten. Under det senaste året har såväl den faktiska inflationen som parternas inflationsförväntningar legat relativt nära målet om 2 procents inflation,

⁵⁴ Se kapitlet "Jämviktsarbetslöshetens utveckling till och med 2030", Konjunkturinstitutet (2017), för en genomgång av Konjunkturinstitutets bedömning av jämviktsarbetslösheten.

⁵⁵ Se kapitlet "Vilken arbetskostnadsutveckling är förenlig med inflationsmålet?".

Diagram 70 Brist på arbetskraft i olika delar av näringslivet

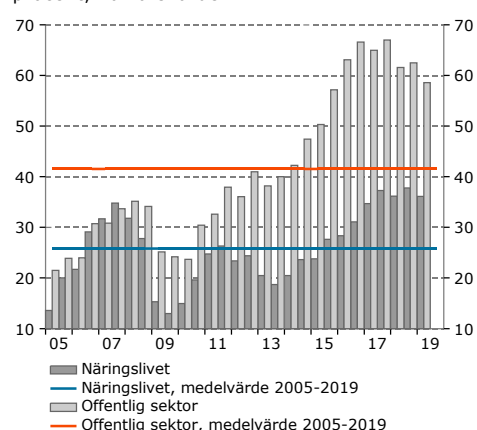
Andel ja-svar, säsongsrensade kvartalsvärden

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 71 Brist på arbetskraft

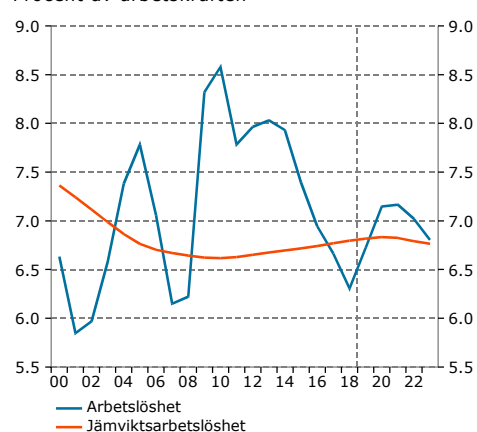
Andel arbetsställen med rekryteringsproblem, procent, halvårsvärden

Källa: Arbetsförmedlingen.

Diagram 72 Arbetslöshet och jämviktsarbetslöshet

Procent av arbetskraften

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

även om förväntningarna minskat något den senaste tiden (se diagram 75). Inför föregående avtalsrörelse låg inflationsförväntningarna i stället tydligt under inflationsmålet, i synnerhet på ett års sikt. Samtidigt hade reallönerna åren innan, i synnerhet 2012–2014, blivit betydligt högre än väntat. Trots ett fördelaktigt konjunkturläge bidrog detta troligen, i kombination med en låg produktivitetstillväxt, till att hålla tillbaka de avtalade löneökningarna i avtalsrörelsen 2017.⁵⁶

Trots högre inflationsförväntningar tycks parterna inte vänta sig någon nämnvärt högre löneökningstakt i dagsläget jämfört med föregående avtalsrörelse (se diagram 76). Jämfört med avtalsrörelsen 2007, det vill säga den sista avtalsrörelsen innan finanskrisen, är dock den förväntade löneökningstakten betydligt lägre (se diagram 76). I likhet med i dag låg inflationsförväntningarna då nära Riksbankens inflationsmål. Avtalsrörelsen 2007 resulterade i en årlig avtalad lönetillväxt om knappt 3,5 procent per år under en treårsperiod. När finanskrisen bröt ut föll dock inflationen gradvis under målet vilket resulterade i att reallönerna troligen blev högre än vad parterna räknat med. Om förväntningarna om löneökningar i ungefär oförändrad takt infrias, och om inflationen ligger kvar nära Riksbankens inflationsmål, kommer detta resultera i betydligt lägre reallöneökningar än avtalsrörelsen 2007 och även något lägre reallöneökningar än avtalsrörelsen 2017.

AVTAGANDE INFLATIONSTAKT UNDER LOPPET AV 2020

De senaste två åren har inflationen, mätt med KPIF, pendlat runt inflationsmålet på 2 procent. Även under inledningen av 2019 låg inflationen nära inflationsmålet, fastän energipriserna inte steg lika snabbt som tidigare. Men under sommaren sjönk KPIF-inflationen, senast till 1,3 procent i augusti.⁵⁷ Nedgången under sommaren kan till viss del förklaras av tillfälliga effekter.⁵⁸ Varuprisinflationen har tilltagit något under året men dämpas under nästa år, bland annat då effekten av kronförsvagningen klingar av. Tjänsteprisinflationen väntas däremot tillta nästa år. Men trots detta hålls inflationen nere, bland annat till följd av minskande konsumentpriser på el. En svagare konjunktur i omvärlden och en jämförelsevis svag ökningstakt i enhetsarbetskostnaderna bidrar till att inflationstrycket fortsätter att vara svagt även 2021. KPIF-inflationen närmar sig Riksbankens inflationsmål först 2022 (se diagram 78).

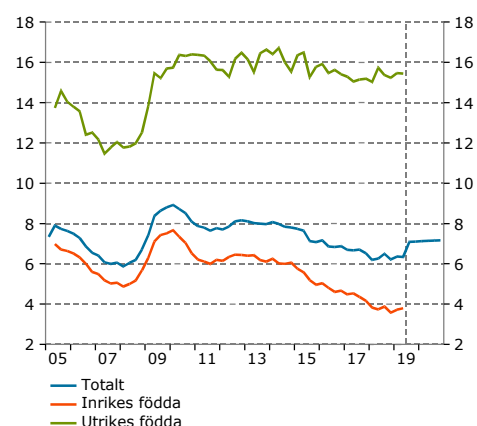
⁵⁶ Se kapitlet "Löner och konjunktur i Sverige", Konjunkturinstitutet (2018), för en empirisk genomgång av de mest centrala förklaringarna till den dämpade, svenska lönetillväxten de senaste åren.

⁵⁷ Utfallet för september 2019 har inte beaktats i prognosen.

⁵⁸ Se rutan "Effekten av ändrad metod för mätning av priset på tandvård", Konjunkturinstitutet (2019b).

Diagram 73 Arbetslöshet bland inrikes och utrikes födda

Procent av arbetskraften, säsongsrensade kvartalsvärden

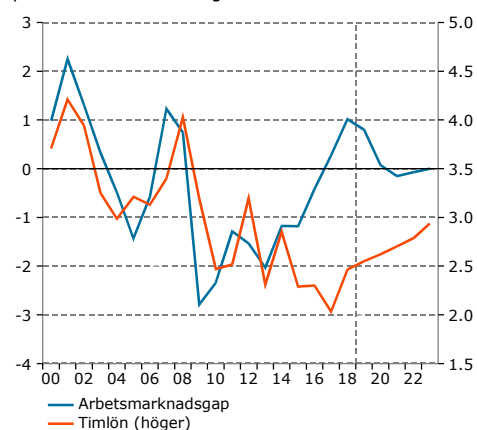

Anm. Konjunkturinstitutet gör inte prognoser uppdelat på utrikes och inrikes födda.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 74 Arbetsmarknadsgap och timlön i näringslivet

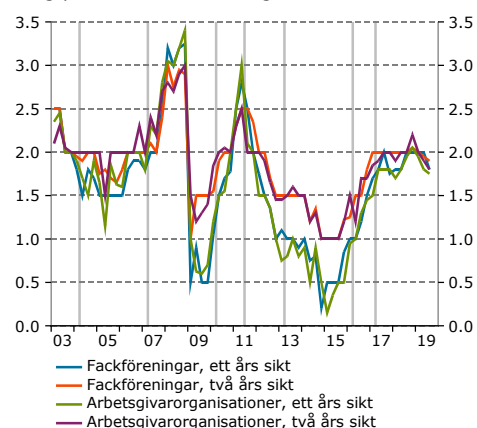
Procent av potentiellt arbetade timmar respektive procentuell förändring

Källor: Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

Diagram 75 Inflationsförväntningar (KPI)

Årlig procentuell förändring, kvartalsvärden

Anm. Vertikala linjer avser starttidpunkt för respektive avtalsrörelse, det vill säga när industrins normerande märke fastställts.

Källor: Prospera och Macrobond.

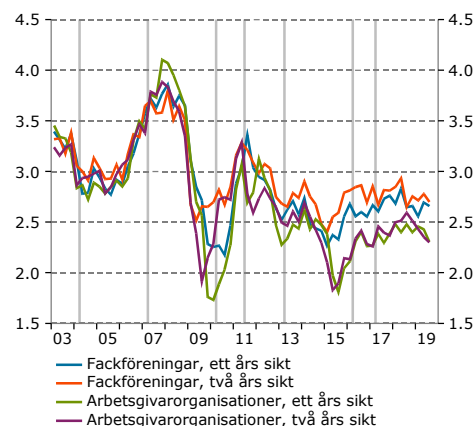
Konjunkturinstitutets prognos är att Riksbanken beslutar att höja reporäntan först i april 2022, vilket är betydligt senare än Riksbankens bedömning från september 2019 men i linje med marknadens förväntningar (se diagram 77). Därefter höjs reporäntan ytterligare en gång under 2023 och når således 0,25 mot slutet av scenarioåren.

OSÄKERHET I PROGNOSEN FÖR SVERIGE

Riskerna för den svenska ekonomin kommer framför allt från omvärlden och är i allt väsentligt nedåtrisker. Därutöver finns även inhemska osäkerhetsfaktorer. Den svenska ekonomin befinner sig sedan en tid tillbaka i en avmattningsfas. Det finns tydliga indikationer på att avmattningen fortsätter, bland annat har svenska konfidensindikatorer för tillverkningsindustrin fallit snabbt sedan en tid tillbaka. Men det finns en risk att styrkan i konjunkturavmattningen underskattas. Även den osäkra utvecklingen på bostadsmarknaden och hushållens fortsatt höga skuldsättning utgör inhemska orosmoln, i synnerhet om det skulle bli en lågkonjunktur med ytterligare stigande arbetslöshet. Sammantaget domineras således prognosen för den svenska utvecklingen av nedåtrisker. Bedömningen är därför att sannolikheten för en svagare utveckling än prognostiserat är större än sannolikheten för en starkare utveckling.

Diagram 76 Löneförväntningar

Årlig procentuell förändring, kvartalsvärden

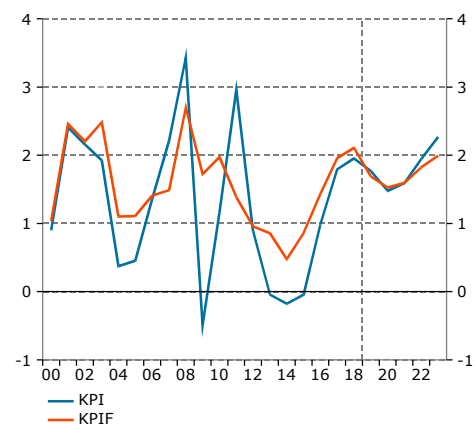

Anm. Vertikala linjer avser starttidpunkt för respektive avtalsrörelse, det vill säga när industrins normerande märke fastställts.

Källor: Prospera och Macrobond.

Diagram 78 Konsumentpriser

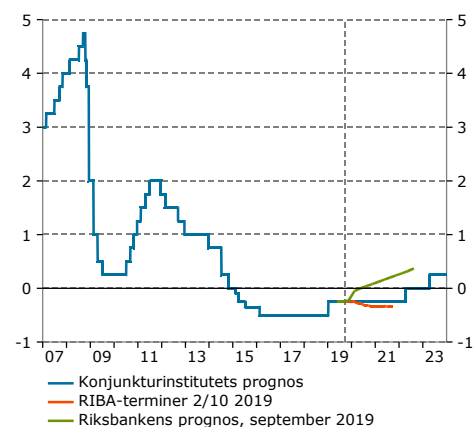
Procentuell förändring

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 77 Reporänta

Procent, dags- respektive kvartalsvärden

Anm. Riksbankens prognos avser kvartalsvärden.

Källor: Nasdaq OMX, Riksbanken, Macrobond och Konjunkturinstitutet.

Tabell 5 Nyckeltal för svensk ekonomi

Procentuell förändring om inget annat anges

	Prognos			Scenario		
	2018	2019	2020	2021	2022	2023
BNP till marknadspris	2,3	1,2	1,1	1,7	1,8	1,5
BNP per invånare	1,1	0,2	0,2	0,9	1,0	0,8
BNP, kalenderkorrigerad	2,4	1,2	0,8	1,6	1,8	1,7
BNP i världen	3,6	3,1	3,0	3,1	3,2	3,3
Bytesbalans ¹	2,4	4,6	4,9	5,1	5,0	4,8
Arbetade timmar ²	2,4	0,9	0,1	0,4	0,7	0,7
Sysselsättning	1,8	0,2	-0,1	0,6	0,8	0,8
Arbetslöshet ³	6,3	6,7	7,1	7,2	7,0	6,8
Arbetsmarknadsgap ⁴	1,0	0,8	0,1	-0,2	-0,1	0,0
BNP-gap ⁵	1,6	0,9	0,0	-0,1	0,0	0,0
Timlön ⁶	2,5	2,6	2,6	2,7	2,8	2,9
Arbetskostnad per timme ^{2,7}	2,8	2,9	2,4	2,7	2,8	2,9
Produktivitet, näringslivet ²	0,5	0,8	1,1	1,5	1,4	1,3
Enhetsarbetskostnad, näringslivet ²	2,7	2,1	1,4	1,2	1,4	1,6
KPI	2,0	1,8	1,5	1,6	1,9	2,3
KPIF	2,1	1,7	1,5	1,6	1,8	2,0
Reporänta ^{8,9}	-0,50	-0,25	-0,25	-0,25	0,00	0,25
Tioårig statsobligationsränta ⁸	0,7	0,0	0,1	0,5	1,0	1,4
Kronindex (KIX) ¹⁰	117,6	122,5	124,2	122,7	120,6	117,0
Offentligt finansiellt sparande ¹	0,8	0,4	-0,1	0,0	0,2	0,3
Strukturellt sparande ¹¹	-0,2	0,2	0,0	0,1	0,3	0,3
Maastrichtskuld ¹	38,8	35,3	35,1	34,5	33,9	33,3

¹ Procent av BNP. ² Kalenderkorrigerad. ³ Procent av arbetskraften. ⁴ Skillnaden mellan faktisk och potentiellt arbetade timmar uttryckt i procent av potentiellt arbetade timmar. ⁵ Skillnaden mellan faktisk och potentiell BNP uttryckt i procent av potentiell BNP. ⁶ Enligt konjunkturlönestatistiken. ⁷ Avser anställdas timmar. ⁸ Procent. ⁹ Vid årets slut. ¹⁰ Index 1992–11–18=100. ¹¹ Procent av potentiell BNP.

Källor: IMF, Medlingsinstitutet, Riksbanken, SCB och Konjunkturinstitutet.

Referenser

Konjunkturinstitutet (2016), *Lönebildningsrapporten*, 2016.

Konjunkturinstitutet (2017), *Lönebildningsrapporten*, 2017.

Konjunkturinstitutet (2018), *Lönebildningsrapporten*, 2018.

Konjunkturinstitutet (2019a), *Konjunkturläget*, juni 2019.

Konjunkturinstitutet (2019b), *Konjunkturläget*, oktober 2019.

Produktivitetsutvecklingen i Sverige

Produktivitetstillväxten i Sverige har varit jämförelsevis låg sedan 2007, det vill säga redan före finanskrisen. Trots de senaste årens högkonjunktur, då produktivitetstillväxten initialt brukar ta fart, har produktivitetstillväxten fortsatt att vara lägre än före finanskrisen. Många andra länder har också haft en historiskt svag produktivitetstillväxt det senaste dryga decenniet. En långsam implementering av ny teknologi i den globala ekonomin är troligen den främsta orsaken till den låga produktivitetstillväxten i såväl Sverige som i omvärlden. Även en långsammare kapitalfördjupning har bidragit till nedväxlingen i produktivitetstillväxten i Sverige. Det är till stor del inom branschen informations- och kommunikationsteknologi som produktivitetstillväxten har bromsat in. Konjunkturinstitutet bedömer att näringslivets produktivitetstillväxt på lång sikt blir 1,8 procent per år. Det är något lägre än produktivitetstillväxten i näringslivet sedan 1980. Anledningen är att den strukturomvandling som skett i svensk ekonomi håller tillbaka produktivitetstillväxten. Utvecklingen den närmaste tiden väntas dock bli långsammare. Det beror delvis på att Konjunkturinstitutet bedömer att ekonomin kommer att befinna sig i en konjunkturavmattning i år och nästa år och då är produktivitetstillväxten normalt svag. Men det beror också på att Konjunkturinstitutet tar intryck av att den underliggande produktivitetstillväxten varit så pass svag de senaste åren.

Kapitlet syftar till att belysa det senaste decenniets svaga produktivitetsutveckling i Sverige, resonera kring faktorer som kan ha orsakat den och redogöra för hur produktiviteten kan komma att utvecklas framöver. På grund av svårigheter att mäta produktivitetstillväxten i offentlig sektor analyseras huvudsakligen produktivitetsutvecklingen i näringslivet. Genom tillväxtbokföring analyseras vilka drivkrafter som kan ha orsakat den svaga produktivitetstillväxten i näringslivet. Fokus är på perioden 2011–2018, det vill säga åren efter det att de stora fluktuationerna i produktivitetstillväxten i samband med finanskrisen ebbat ut. Utvecklingen diskuteras också ur ett internationellt perspektiv. Slutligen redogörs för Konjunkturinstitutets prognoser för produktivitetstillväxten på kort och lång sikt och en jämförelse med andra bedömares prognoser redovisas.

Vad är produktivitet och varför är det viktigt?

Det vanligaste måttet på produktivitet är arbetsproduktiviteten, som definieras som förädlingsvärde i fast pris per arbetad timme. Förädlingsvärdet avser produktionen med avdrag för de varor och tjänster som har förbrukats som insats och är alltså det mervärde som har skapats. En högre produktivitet innebär att fler varor och tjänster kan produceras med samma mängd arbetade timmar.

Produktivitetstillväxten är en viktig beståndsdel för tillväxten i BNP per capita på längre sikt och därmed för hur det materiella välståndet i Sverige utvecklas. Andra faktorer som är viktiga för ett lands materiella välstånd är den demografiska utvecklingen, sysselsättningsgraden och bytesförhållandet. Utöver det vi producerar i Sverige tillkommer kapitalavkastning och arbetsinkomster till och från utlandet till det materiella välståndet, vilket fångas i bruttonationalinkomsten (BNI). Fokus i detta kapitel är dock produktiviteten.

Produktivitetstillväxten i Sverige och omvärlden

En grundläggande faktor för löneutvecklingen på lång sikt är hur företagens arbetsproduktivitet⁵⁹ utvecklas, det vill säga hur mycket som kan produceras med ett givet antal arbetade timmar. I Sverige såväl som i många andra länder har produktivitetstillväxten under de senaste dryga tio åren varit jämförelsevis låg (se diagram 79).

LÅG PRODUKTIVITETSTILLVÄXT I MÅNGA LÄNDER

Den internationella avmattningen i produktivitetstillväxten påbörjades redan före finanskrisens utbrott. I exempelvis USA minskade produktivitetstillväxten successivt från 2003. I OECD-länderna sammantaget har tillväxten gradvis blivit lägre sedan 2004. Nedgången accelererade sedan i många länder under finanskrisen.

I OECD-länderna sammantaget föll produktiviteten åren 2008–2009 och därefter steg den igen för att sedan växa långsamt. I Storbritannien var fallet ungefär lika stort som för OECD, men därefter har Storbritannien haft en ytterst svag produktivitetstillväxt. Tyskland hade en markant nedgång i produktivitetstillväxten 2009 följt av en hög produktivitetstillväxt 2010–2011 men sedan dess har Tyskland i likhet med de andra länderna haft måttliga produktivitetsökningar.

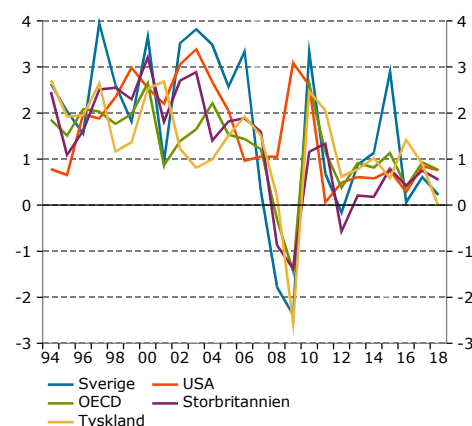
I USA bidrog högkonjunkturen före finanskrisen till att produktivitetstillväxten började avta redan 2005 då arbetade timmar växte snabbt (se diagram 80). När sedan finanskrisen bröt ut föll inte produktivitetstillväxten på samma sätt i USA som i de andra länderna i jämförelsen. Arbetsmarknaden anpassade sig och många företag minskade personalstyrkan snabbt när efterfrågan föll. Det ledde till att antalet arbetade timmar minskade kraftigt 2009 (se diagram 80). Arbetade timmar minskade mer än BNP, vilket medförde att produktivitetstillväxten inte föll som i de andra länderna. Dock har produktivitetstillväxten i USA, i likhet med de övriga länderna i jämförelsen, varit dämpad sedan 2011 (se diagram 79). Att många länder samtidigt har haft låg produktivitetstillväxt indikerar att det finns gemensamma förklaringsfaktorer till utvecklingen.

LÅNGVARIG SVACKA I PRODUKTIVITETSTILLVÄXTEN I SVERIGE

I Sverige var produktivitetstillväxten i det närmaste noll 2007 efter ett antal år av hög produktivitetstillväxt (se diagram 81). Antalet arbetade timmar ökade snabbt 2007 vilket dämpade produktivitetstillväxten (se diagram 82). Sverige hade då haft högkonjunktur under flera år och under senare delen av

Diagram 79 Produktivitet i hela ekonomin i olika länder

Procentuell förändring

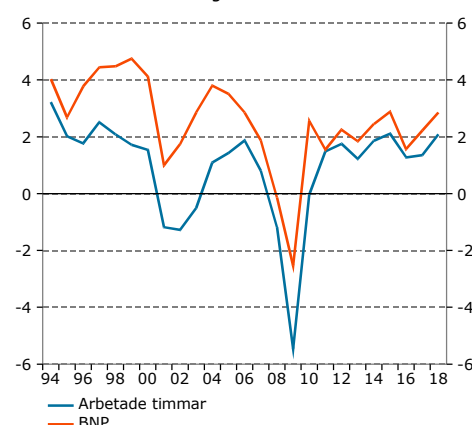

Anm. Avser produktivitet per sysselsatt för OECD, för övriga länder per timme.

Källor: The Conference Board och Macrobond.

Diagram 80 Arbetade timmar och BNP i USA

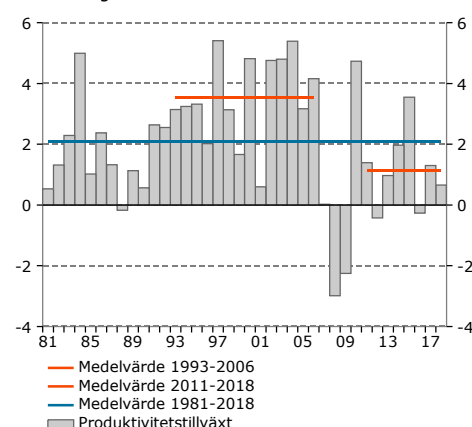
Procentuell förändring

Källor: The Conference Board och Macrobond.

Diagram 81 Produktivitet i näringslivet

Förädlingsvärde per timme, procentuell förändring

Källa: SCB.

⁵⁹ Produktivitet används genomgående som synonym till arbetsproduktivitet i detta kapitel.

högkonjunkturer brukar produktivitetstillväxten avta när personalstyrkan utökas och antalet sysselsatta och arbetade timmar ökar snabbt (se diagram 82). Dämpningen i produktivitetstillväxten var alltså till att börja med delvis konjunkturrellt betingad. I samband med krisen 2008–2009 föll sedan produktiviteten kraftigt och året därpå steg den till samma nivå som något år före finanskrisen (se diagram 83).⁶⁰ De stora svängningarna i samband med finanskrisen var till stor del en konjunkturrell effekt. Men därefter har produktivitetstillväxten varit ihållande låg. År 2015 utgör dock ett undantag då produktivitetstillväxten i näringslivet åter var hög.

Konjunkturinstitutets bedömning är att produktivitetstillväxten 2015 var hög både som en konsekvens av tillfälliga och konjunkturrella faktorer. Under 2015 ökade tjänsteexporten ovanligt mycket, vilket bland annat berodde på stora licensintäkter som höjde produktionen tillfälligt, men som inte påverkade arbetade timmar på motsvarande sätt.⁶¹ Produktivitetstillväxten var dock också hög inom delar av industrin, i synnerhet inom motorfordonsindustrin, vilket Konjunkturinstitutet bedömer var konjunkturrellt betingat.

I genomsnitt var produktivitetstillväxten i näringslivet 1,1 procent per år från 2011 till 2018 (se diagram 81). Det är lägre än det historiska genomsnittet från 1981 till 2018 på drygt 2 procent. Den ovanligt höga invandringen de senaste åren kan dock ha medfört att ha den uppmätta produktivitetsutvecklingen har underskattats något vissa år.⁶²

Hög tillväxt i arbetade timmar har hållit uppe produktivitetstillväxten

Produktivitetstillväxten är en viktig beståndsdel för tillväxten i produktionen på längre sikt (se marginalrutan ”Vad är produktivitet och varför är det viktigt?”). Historiskt sett, under perioden 1981–2006, är det produktivitetstillväxten som stått för det största bidraget till produktionsökningen i näringslivet (se diagram 84). Från 2010 till 2018 har i stället ökningen i antal arbetade timmar genererat ett något större bidrag till produktivitetstillväxten jämfört med ökningen i produktiviteten. Mönstret är särskilt tydligt de senaste tre

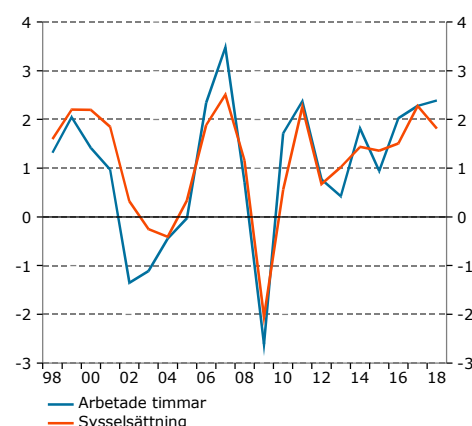
⁶⁰ Se även kapitlet ”Produktiviteten i Sverige”, Konjunkturinstitutet (2017b), och fördjupningen ”Produktivitetsutvecklingen i Sverige”, Konjunkturinstitutet (2015), för beskrivning av produktivitetsutvecklingen i samband med finanskrisen.

⁶¹ Licensintäkterna är troligen delvis en följd av att Ericsson AB det året nådde en förlikning i en patenttvist med det amerikanska teknikbolaget Apple, som gav Ericsson AB stora licensintäkter/royalties. Se pressmeddelande ”Ericsson and Apple sign global patent license agreement, settle litigation”, 21 december 2015, tillgängligt på [Ericsson.com](http://ericsson.com).

⁶² Enligt Konjunkturinstitutets beräkningar kan sysselsättningstillväxten i hela ekonomin och likaså tillväxten i arbetade timmar ha överskattats med några tiondelars procentenhet per år 2016–2017. År 2018 och 2019 beräknas sysselsättningstillväxten, om något, istället ha underskattats. Framöver bedöms effekten vara marginell. På motsvarande sätt kan produktiviteten i hela ekonomin ha underskattats. Se även rutan ”Nyanlända i AKU”, Konjunkturinstitutet (2017a), sidan 34.

Diagram 82 Arbetade timmar och sysselsättning

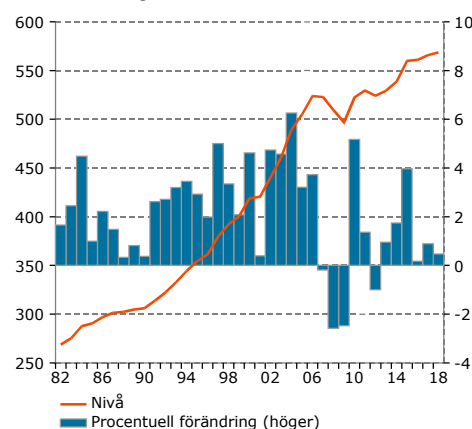
Procentuell förändring, kalenderkorrigerade värden

Källa: SCB.

Diagram 83 Produktivitet i näringslivet

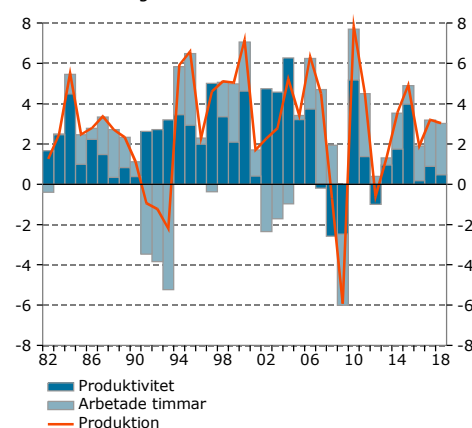
Förädlingsvärde per timme, fasta priser, kalenderkorrigerade värden

Källa: SCB.

Diagram 84 Produktion, arbetade timmar och produktivitet i näringslivet

Årlig procentuell förändring, fasta priser, baspris, kalenderkorrigerade värden

Källa: SCB.

åren då timmarna stått för nästan hela produktionstillväxten i näringslivet (se diagram 84).

Att timmarna har ökat jämförelsevis snabbt sedan krisen har sannolikt flera förklaringar. Den starka efterfrågan de senaste åren har medfört en hög efterfrågan på arbetskraft (se diagram 82). En snabbt växande befolkning har samtidigt gjort det möjligt att snabbt öka insatsen av arbetskraft i produktionen. Merparten av ökningen i arbetade timmar har skett i tjänstebranscherna, samtidigt som industrin lämnat negativa eller små positiva bidrag till ökningen i arbetade timmar i näringslivet sedan 2010 (se diagram 85). Det är delvis en följd av strukturuomvandlingen som skett i svensk ekonomi, det vill säga att allt mindre produktion sker inom industrin och allt mer produceras i tjänstebranscherna.

Tillväxten i arbetade timmar i tjänstebranscherna sedan 2010 har till stor del skett inom vård och utbildning och hotell och restaurang (se diagram 86). Ökningarna de senaste åren kan vara en följd av att många personer med lägre utbildningsnivå har kommit till Sverige och att en del har blivit sysselsatta inom dessa branscher.⁶³ Enligt Arbetsförmedlingen gick 4 av 10 nya jobb inom tjänstebranscherna 2018 till utrikes födda och hela sysselsättningsökningen inom välfärdstjänsterna utbildning, vård och omsorg 2018 avsåg utrikes födda.⁶⁴ Men även inom branscherna företagstjänster⁶⁵, fritid och service samt i informations- och kommunikationstjänsteföretagen har arbetade timmar ökat relativt snabbt.

Svag produktivitetstillväxt under konjunkturåterhämtningen

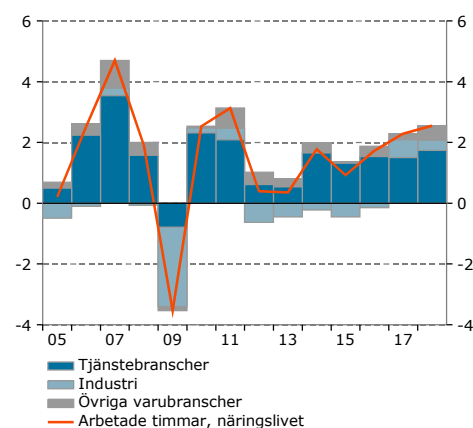
År 2011–2014 var produktivitetstillväxten i näringslivet låg i Sverige (se diagram 81). Resursutnyttjandet inom företagen var då lägre än normalt. Sedan 2014 har produktionen i näringslivet vuxit något snabbare än historiskt normal takt (se diagram 84). Efterfrågan i näringslivet har successivt stigit från 2014 till 2017 (se diagram 87). Resursutnyttjandet inom företagen har också ökat och varit högre än normalt sedan 2015. En indikation på det är Arbetsförmedlingens statistik över andelen arbetsställen som högst kan öka produktionen med 10 procent utan att nyanställa och som sedan 2015 legat på nivåer över det historiska genomsnittet (se diagram 88). Även kapacitetsutnyttjandet i industrin har varit högre än normalt sedan slutet av 2016 (se diagram 89).

⁶³ Se fördjupningen "Utrikes födda och integration på den svenska arbetsmarknaden", Konjunkturinstitutet (2018).

⁶⁴ Arbetsförmedlingen (2019).

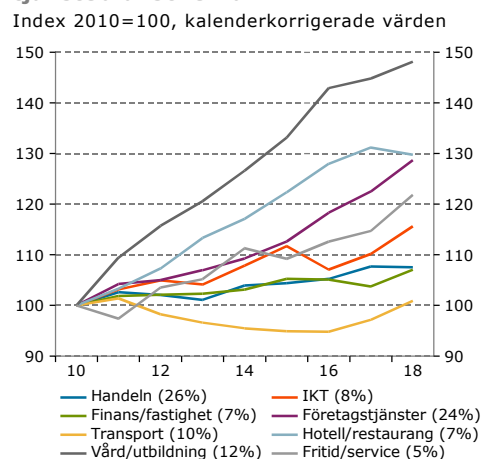
⁶⁵ Avser SNI-koderna M och N, det vill säga verksamhet inom juridik, ekonomi, vetenskap, uthyrning, fastighetsservice, resetjänster, med mera.

Diagram 85 Bidrag till tillväxten i antalet arbetade timmar i näringslivet
Procentenheter, kalenderkorrigerade värden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 86 Arbetade timmar i tjänstebranscherna
Index 2010=100, kalenderkorrigerade värden

Anm. Transport avser transport och magasinering. Inom parentes anges de olika tjänstebranschernas andelar av arbetade timmar i hela tjänstebranschen 2018.

Källa: SCB.

Diagram 87 Barometerindikatorn
Index medelvärde=100, månadsvärden

Källa: Konjunkturinstitutet.

När efterfrågan stiger i konjunkturuppgångar ökar vanligen företagen först produktionen och lediga resurser inom företagen tas i anspråk. Då stiger resursutnyttjandet inom företagen och det ger en skjuts till produktivitetstillväxten. Denna konjunktur-effekt på produktivitetstillväxten var framför allt synlig 2015. Därefter, när kapacitetsutnyttjandet blir alltmer ansträngt, brukar företagen anställa personal och då faller produktivitetstillväxten tillbaka igen. Från 2016 till 2018, när kapacitetsutnyttjandet inom företagen var mycket högt, ökade både antalet sysselsatta och arbetade timmar snabbt (se diagram 82). Allt eftersom timmarna steg dämpades produktivitetstillväxten. Att produktivitetstillväxten 2017–2018 är jämförelsevis låg är alltså delvis ett förväntat konjunkturrellt mönster.

Men även den potentiella produktiviteten har vuxit långsamt

Konjunkturinstitutets bedömning är dock att den låga produktivitetstillväxten under senare år till stor del har strukturella orsaker. Den potentiella produktivitetstillväxten, det vill säga produktivitetstillväxten rensad för konjunkturrella effekter, började enligt Konjunkturinstitutets bedömning att mattas av i mitten av 00-talet, det vill säga före finanskrisens utbrott. Den potentiella produktivitetstillväxten i näringslivet var mycket låg under krisen och har sedan fortsatt att vara svag. Enligt Konjunkturinstitutets bedömning har den potentiella produktivitetstillväxten i genomsnitt varit omkring 1,0 procent per år sedan 2010 (se diagram 90). Det är lågt i ett historiskt perspektiv.

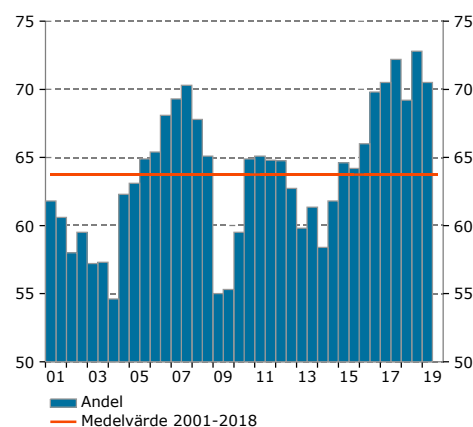
Faktisk och potentiell produktivitetstillväxt

Produktivitetstillväxten varierar i regel mycket mellan åren till följd av konjunktursvängningar i ekonomin och andra tillfälliga effekter (se diagram 90). Variationerna i produktiviteten kan bland annat bero på hur produktionen kortsiktigt förändras när efterfrågan ändras. Vid en vikande efterfrågan drar företagen vanligtvis först ner på produktionen och därefter på antal arbetade timmar. Det beror på att produktionen går snabbare att justera medan personalstyrkan tar längre tid att anpassa. Dessutom kan det bero på ”labour hoarding”, det vill säga att företagen behåller fler anställda än vad de behöver eftersom det är kostsamt att avskeda och nyanställa personal och företagen inte vet hur långvarig nedgången blir. Båda dessa faktorer medför normalt att produktiviteten minskar vid konjunkturedgångar. Vid konjunkturuppgångar sker vanligen det omvända.

För att se hur produktivitetstillväxten utvecklas mer långsiktigt behöver dess konjunkturrella variation rensas bort. Konjunkturinstitutet beräknar den historiska utvecklingen av den potentiella produktivitetstillväxten 1981–2012 genom att rensa bort konjunkturrella variationer från den

Diagram 88 Andel arbetsställen som högst kan öka produktionen med 10 procent utan att nyrekrytera

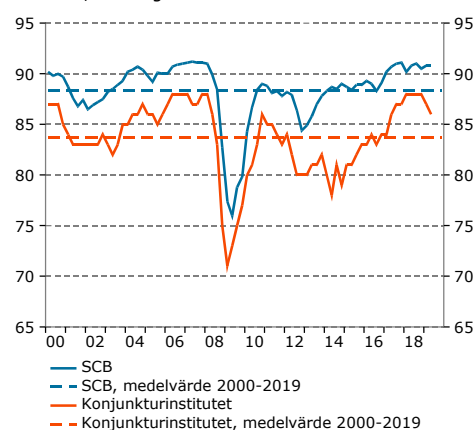
Procent, halvårsvärden

Källa: Arbetsförmedlingen.

Diagram 89 Industrins kapacitetsutnyttjande

Procent, säsongsrensade kvartalsvärden

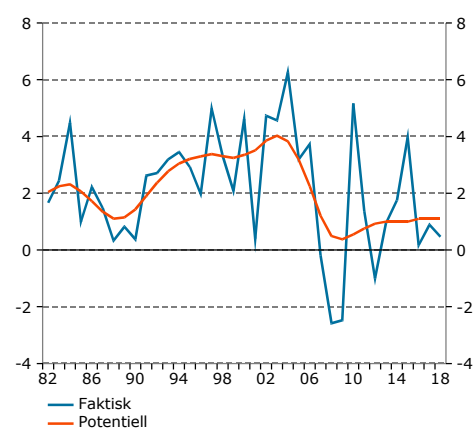

Anm. Konjunkturinstitutets kapacitetsutnyttjande avser tillverkningsindustrin.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 90 Faktisk och potentiell produktivitet i näringslivet

Procentuell förändring, kalenderkorrigerade värden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

faktiska utvecklingen med hjälp av ett Hodrick Prescott-filter (HP-filter). För de senaste åren, i dagsläget 2013–2018, beräknar Konjunkturinstitutet dock den potentiella produktiviteten med hjälp av indikatorer över resursutnyttjandet inom företagen. Sammantaget ger indikatorerna en bild av resursutnyttjandet inom företagen, vilket i sin tur ger en uppfattning om hur den faktiska produktiviteten förhåller sig till den potentiella produktiviteten. Den potentiella produktivitetstillväxten är alltså den produktivitet som skulle ha observerats i avsaknad av konjunkturrell variation (se diagram 90).

Möjliga förklaringar till nedväxlingen i produktivitetstillväxten

I följande avsnitt diskuteras vilka strukturella faktorer som kan förklara den låga produktivitetstillväxten i Sverige sedan 2010. Det görs dels genom att studera vilken roll produktionen av informations- och kommunikationsteknologi (IKT) och strukturomvandlingen har spelat för inbromsningen, dels genom att med hjälp av så kallad tillväxtbokföring analysera vad som drivit produktivitetstillväxten under senare år jämfört med tidigare.

Genomgången visar att avtagande produktivetsbidrag från IKT är en viktig förklaring till den långsamma produktivetsutvecklingen. Även sammansättningseffekter till följd av strukturomvandlingen med en minskande industrisektor och växande tjänstesektor har dämpat produktivitetstillväxten något. Den viktigaste förklaringen till den låga produktivitetstillväxten i Sverige är den långsamma teknologiska utvecklingen i omvärlden. Ytterligare en faktor som bidragit är en långsam ökning av kapitalfördjupningen.

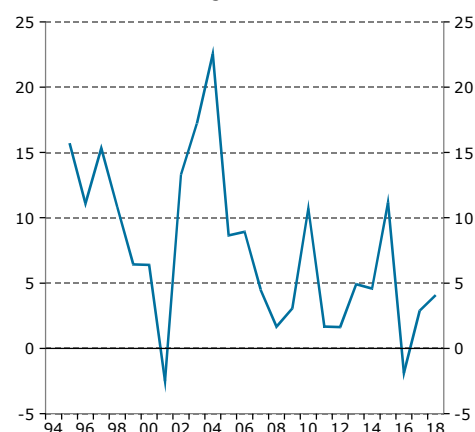
AVTAGANDE PRODUKTIVITETSBIDRAG FRÅN INFORMATIONS- OCH KOMMUNIKATIONSTEKNOLOGIBRANSCHER

Avtagande produktivitetseffekter av information- och kommunikationsteknologi (IKT) har haft stor betydelse för den lägre produktivitetstillväxten i Sverige. Andra halvan av 1990-talet och början av 00-talet står ut som år då Sverige hade särskilt hög produktivitetstillväxt (se diagram 79). Även andra länder, till exempel USA, hade hög produktivitetstillväxt, vilket också till stor del förklaras av hög produktivitetstillväxt inom IKT.⁶⁶

Likasa var den svenska produktivitetstillväxten inom IKT-branschen synnerligen hög under början av 00-talet och har

Diagram 91 Produktivitet i IKT-branscher

Procentuell förändring

Anm. IKT-branscherna avser J58-J63 samt C26 enligt SNI2007.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

⁶⁶ Se OECD (2015) och SOU (2008:14).

sedan successivt fallit tillbaka (se diagram 91 och diagram 92).⁶⁷ För perioden 1994–2007 kan knappt en tredjedel av produktivitetstillväxten i näringslivet hänföras till produktivitetstillväxt inom branschen IKT. Detta trots att branschen är relativt liten och endast uppgår till 10 procent av näringslivets produktion. Denna andel har varit relativt konstant under lång tid. Att Sverige hade så pass hög produktivitetstillväxt i telekombranschen berodde troligen bland annat på Ericssons framstående position.

Produktivitetsbidraget har dock successivt blivit mindre i takt med att produktivitetstillväxten i IKT-branschen har blivit lägre. Branschen bidrar dock fortfarande till omkring en tredjedel av produktivitetstillväxten i näringslivet. Men i absoluta tal är bidraget lägre. Under perioden 2011–2018 var IKT-branschens bidrag till näringslivets produktivitetstillväxt knappt 0,4 procentenheter per år, att jämföra med drygt 1 procentenhet under perioden 1994–2007.

En viktig förklaring till avmattningen i produktivitetstillväxten i det svenska näringslivet sedan början av 00-talet är alltså den lägre produktivitetstillväxten inom informations- och kommunikationsteknologi (IKT). Men produktivitetstillväxten i näringslivet rensat för IKT-branschens bidrag har också varit historiskt svag efter 2010 (se diagram 92). Nedväxlingen i IKT-branschen kan alltså endast delvis förklara nedgången.

EN MINSKANDE INDUSTRISEKTOR DÄMPAR PRODUKTIVITETSTILLVÄXTEN

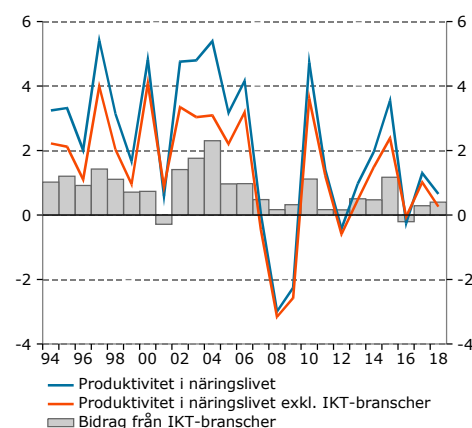
Produktivitetsutvecklingen påverkas också av sammansättnings-effekter som uppstår när branscher med olika trendmässig produktivitetsutveckling växer i olika takt. Den pågående struktur-omvandlingen med en minskande industrisektor och växande tjänstesektor dämpar produktivitetstillväxten i näringslivet något (se diagram 93 och diagram 94). Industrin har historiskt varit en viktig drivkraft för den svenska produktivitetstillväxten, och tjänstebranscherna har historiskt sett haft en långsammare produktivitetstillväxt (se diagram 95). Att tjänstebranscherna växer och utgör en allt större andel av ekonomin samtidigt som industrin minskar har därför, allt annat lika, en dämpande effekt på produktivitetstillväxten.

LÄGRE PRODUKTIVITETSBIDRAG FRÅN DEN TEKNOLOGISKA UTVECKLINGEN

Produktivitetstillväxten har som beskrivits ovan avtagit inte bara i Sverige utan även i andra teknologiskt avancerade ekonomier. Med hjälp av så kallad tillväxtbokföring kan produktivitetstillväxten delas upp i tre beståndsdelar: ökad insats av realkapital per arbetad timme (kapitalfördjupning), förändring i arbetskraftens kompetens och förmåga samt en residual som benämns total

⁶⁷ Diagrammet visar endast de direkta produktivitetsbidraget från IKT-branschen som sådan, och inte de indirekta effekter som uppstår när informations- och kommunikationsteknik används även i andra branscher.

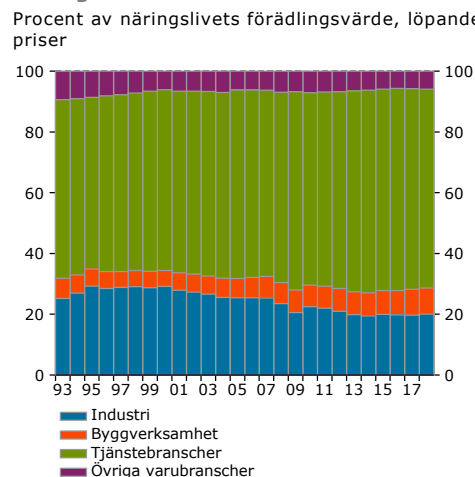
Diagram 92 Produktivitet i näringslivet
Procentuell förändring

Anm. IKT-branscherna avser J58-J63 samt C26 enligt SNI2007.

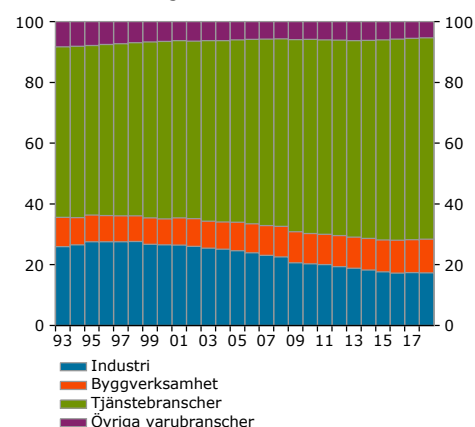
Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 93 Förädlingsvärdeandelar i näringslivet
Procent av näringslivets förädlingsvärde, löpande priser

Källa: SCB.

Diagram 94 Timandelar i näringslivet
Procent av näringslivets timmar

Källa: SCB.

faktorproduktivitet. Den totala faktorproduktiviteten (TFP) antas ofta spegla den långsiktiga teknologiska utvecklingen i ekonomin. Med det avses användningen och spridningen av ny teknologi i produktionen. I praktiken är dock TFP en residual i beräkningarna och kommer därmed att fånga upp både mätfel och konjunkturella fluktuationer i produktiviteten (se marginalrutan ”Tillväxtbokföring”).

Tillväxtbokföring för Sverige visar att produktivitetstillväxten 1997–2007 till stor del drevs av att TFP växte snabbt (se tabell 6 och diagram 96). Efter 2010 visar tillväxtbokföringen att det på motsvarande sätt är TFP som utgör den främsta förklaringen till att produktivitetstillväxten varit långsam.

Tabell 6 Bidrag till produktivitetstillväxten i näringslivet

Approximativt bidrag i procentenheter respektive approximativ procentuell förändring, kalenderkorrigerade värden

	1997–2007	2008–2010	2011–2017
Kapitalfördjupning	1,1	1,1	0,2
Utbildningsnivån hos personer i arbete	0,3	0,2	0,1
Totalfaktorproduktivitet	2,0	-1,3	0,8
Produktivitetstillväxt	3,4	0,0	1,1

Anm. Procent respektive procentuell förändring approximeras med 100 gånger förändringen i logariterade värden, även för produktivitetstillväxten. Kalenderkorrigerade värden för arbetade timmar och förädlingsvärdet har använts i beräkningen.

Källa: Konjunkturinstitutet.

Varför spridningen och användningen av ny teknologi tycks ha gått långsammare säger dock beräkningarna ingenting om. Utvecklingen av TFP i Sverige beror i hög grad på utvecklingen av teknologin i omvärlden eftersom teknologiska framsteg normalt sprids relativt snabbt. Eftersom den långsamma tillväxten i TFP är ett globalt fenomen kan den antas återspegla avtagande teknologisk utveckling i de teknologisk sett mest avancerade ekonomierna.

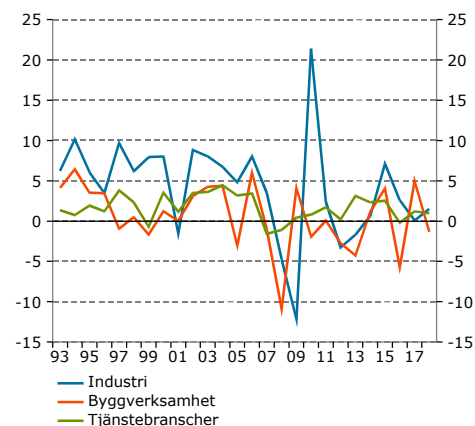
Utvecklingen av TFP har i likhet med produktivitetstillväxten bromsat in i många länder sedan finanskrisen (se diagram 97). Många av de företag som är högteknologiskt drivande vad gäller forskning och utveckling inom olika områden har sin bas i USA. Näringslivet i USA är därmed en viktig drivkraft för den globala produktivitetstillväxten. TFP-utvecklingen har i synnerhet i USA varit mycket dämpad sedan 2011 (se diagram 97).

KAPITALFÖRDJUPNINGEN GÅR LÅNGSAMT

Den långsamma produktivitetstillväxten sedan 2011 beror också på att kapitalfördjupningen gått långsamt under en period efter krisen eftersom det har skett färre produktivitetshöjande investeringar än tidigare (se tabell 6). Mer och bättre realkapital i form av till exempel maskiner, datorer och byggnader i förhållande till arbetsinsatsen tenderar att höja produktiviteten. Likaså kommer

Diagram 95 Produktivitet i näringslivet

Procentuell förändring

Källa: SCB.

Tillväxtbokföring

Produktivitetstillväxten kan dekomponeras i olika delar med hjälp av tillväxtbokföring. Med denna metod kan produktivitetstillväxten delas upp i en del som beror på ökad insats av kapital per arbetad timme, en del som beror på ökad kompetens och förmågor hos arbetskraften (här används utbildningsnivån för personer i arbete som en proxy för denna variabel) samt en residual som benämns total faktorproduktivitet (TFP) och som fångar teknologiska framsteg. I ett långsiktigt perspektiv, det vill säga när man bortser från konjunkturella faktorer, är det dessa tre faktorer som bestämmer produktivitetens utvecklingen. Beräkningarna kan göras på många olika sätt.

Kapitalfördjupning definieras som förändringen i flödet av kapitaltjänster som genereras av kapitalstocken per arbetad timme. Flödet av kapitaltjänster kan approximeras med nyttjandekostnaden för den totala stocken av fysiskt realkapital och kapital genererat av forskning och utveckling (FoU-kapital). Nyttjandekostnaden beräknas som den totala kostnaden för kapitalet och bestäms av den riskfria räntan, riskpremien, hur snabbt realkapitalet förslits och prisutvecklingen för realkapitalet. Ökad kapitalfördjupning ökar normalt produktionen vid given arbetsinsats och nivå på det tekniska kunnandet så att produktiviteten ökar.

Utbildningsnivån hos personer i arbete används som en proxy för arbetskraftens kompetens och förmågor. Mer högt utbildad arbetskraft ökar normalt också produktiviteten.

TFP-tillväxt är den del av produktivitetsförändringen som inte kan förklaras av förändringar i övriga produktionsfaktorer. Högre TFP innebär att samma mängd och kvalitet av produktionsfaktorer (arbete och kapital) resulterar i mer produktion. Ökad TFP antas vanligen vara ett resultat av den teknologiska utvecklingen, men kan också vara en följd av förbättrade förmågor att samordna och planera arbetet. I praktiken mäts TFP som en residual som fångar all förändring i produktiviteten som inte kan förklaras av kapitalfördjupning och förbättringar i arbetskraftens kompetens och förmågor. Det innebär att TFP fångar upp konjunkturella variationer i produktiviteten till följd av variationer i resursutnyttjandet, men även mätfel då det är svårt att mäta kvalitetsjusterat kapital, arbetskraftens kompetens och förmågor samt kvalitetsjusterad produktion.

en ökad mängd FoU-kapital att öka produktiviteten, i alla fall på lite sikt. Med hjälp av bland annat uppgifter om kapitalstockar, investeringar och antalet arbetade timmar går det att bedöma betydelsen av kapitalbildningen för produktivitetstillväxten.

I samband med finanskrisen föll investeringarna i näringslivet kraftigt och först 2014 var de tillbaka på samma nivå som före krisen (se diagram 98). Sedan 2014 har investeringarna ökat snabbare igen i takt med att konjunkturen har förbättrats. Det har medfört att kapitalstocken i näringslivet åter börjat öka snabbare (se diagram 99). Samtidigt har de arbetade timmarna ökat väldigt snabbt som ett resultat av arbetsmarknadsreformer, god konjunktur och befolkningsökning. Det innebär att investeringstakten knappt har hållit jämna steg med ökningen av timmarna. Därmed har mängden kapital per arbetad timme stigit långsamt och produktivetsbidraget har varit lågt.

Det är dock inte bara mängden kapital som har betydelse för kapitalfördjupningen utan även kapitalstockens sammansättning. Vissa typer av kapital är mer produktiva. Under perioden 1996–2002 ökade kapitalstocken för kapitalslaget immateriella tillgångar i näringslivet snabbt. Immateriella tillgångar, vilka i huvudsak utgörs av genomförda investeringar i FoU och datorprogram/databaser, bidrog sannolikt en hel del till den snabba kapitalfördjupningen i näringslivet under den perioden. De immateriella investeringarna i näringslivet har under många år inte ökat som andel av näringslivets produktion men 2017–2018 steg dessa investeringar, vilket borde gynna kapitalfördjupningen i närtid (se diagram 100).

Kapitalfördjupningen hänger även samman med TFP-utvecklingen. När den teknologiska utvecklingen är snabb möjliggörs fler lönsamma investeringar och när TFP ökar långsamt finns färre nya teknologier att investera i och därmed mindre incitament att öka investeringarna. Den långa perioden med svag TFP-utveckling har därmed sannolikt medverkat till att kapitalfördjupningen ökat långsammare.

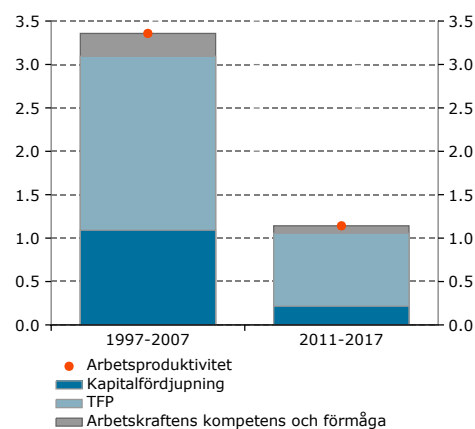
Kapitalstocken ökar sedan några år snabbare igen och arbetskraften förväntas växa långsammare. Eftersom realräntan i dagsläget är mycket låg kommer företagen sannolikt att vilja öka kapitalstocken relativt arbetsinsatsen. Det skulle i så fall leda till ökad kapitalfördjupning och en ökad produktivitetstillväxt de kommande åren.

LÄGRE PRODUKTIVITETSBIDRAG FRÅN UTBILDNINGSNIVÅN HOS DE SYSSELSATTA

Sammansättningen bland de personer som arbetar har också betydelse för produktivetsutvecklingen. Om andelen personer med högre utbildning stiger kommer det normalt sett att höja den genomsnittliga produktiviteten. För att beakta detta kvalitetsjusteras antalet arbetade timmar i tillväxtbokföringen. Konjunkturinstitutet har beräknat en kvalitetskomponent för arbetade timmar som visar hur utbildningsnivån hos de sysselsatta

Diagram 96 Produktiviteten i näringslivet under olika tidsperioder

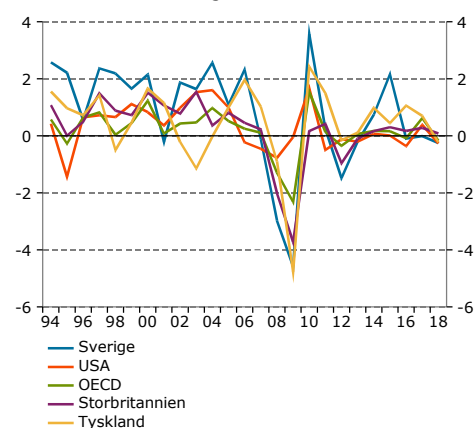
Årlig procentuell förändring respektive bidrag i procentenheter, genomsnitt över perioden, kalenderkorrigerade värden

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 97 TFP i hela ekonomin

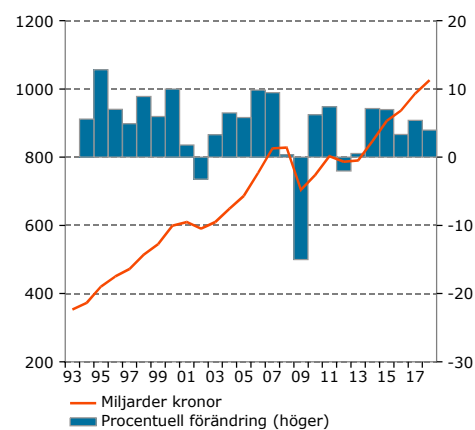
Procentuell förändring

Källor: The Conference Board och Macrobond.

Diagram 98 Näringslivets investeringar

Miljarder kronor, fasta priser respektive procentuell förändring

Källa: SCB.

har bidragit till produktivitetstillväxten. Relativa löneskillnader mellan olika utbildningskategorier används för att approximera skillnader i produktivitetnivå.⁶⁸

Ökningen i den genomsnittliga utbildningsnivån 1997–2007 bidrog i genomsnitt med 0,3 procentenheter per år till produktivitetstillväxten (se tabell 6). Efter finanskrisen under perioden 2011–2017 var bidraget något mindre och uppgick i genomsnitt till 0,1 procentenheter per år. Ökningen i den genomsnittliga utbildningsnivån har med andra gått långsammare sedan 2011, jämfört med före finanskrisen. Det beror bland annat på att andelen utrikes födda som andel av de sysselsatta ökat de senaste åren. Utrikes födda har i genomsnitt lägre utbildningsnivå jämfört med inrikes födda.⁶⁹

Utbildningsnivån bland 25–34-åringar i Sverige har ökat sedan 2000 (se diagram 101). Andelen med eftergymnasial utbildning i Sverige har utvecklats nästintill identiskt med USA:s det senaste decenniet men andelen är högre än OECD-ländernas andel. Sydkorea och Japan har betydligt högre andelar än Sverige, vilket indikerar att det finns utrymme att höja utbildningsnivåerna ytterligare även i Sverige och därigenom höja produktivitetstillväxten. Det har tidigare funnits tecken på svagheter i det svenska utbildningssystemet. I PISA-studien från 2012 presterade svenska elever under genomsnittet för OECD-länderna inom alla tre kunskapsområden (läsförståelse, matematik och naturvetenskap) som mäts i PISA-studien. Men i PISA-studien från 2015 bröts den negativa trenden och resultaten var tillbaka på samma nivå som 2009, det vill säga på eller över genomsnittet för OECD-länderna.⁷⁰

Trepartshandelns bidrag till produktivitetstillväxten

Värdet av trepartshandeln (merchanting) har ökat från 1 procent av näringslivets förädlingsvärde 1994 till 3 procent 2018 (se diagram 102). Trepartshandeln ökade snabbt under början av 00-talet. Därefter föll trepartshandeln i samband med finanskrisen. Åren 2013 och 2014 steg den kraftigt igen.

Svensk trepartshandel uppstår när ett svenskt företag köper en vara eller tjänst utomlands och sedan säljer den vidare till utländsk kund utan att varan passerar svensk gräns. Exempelvis om ett svenskt företag köper en produkt från ett företag i Indien och säljer den till en kund i Tyskland utan att varan passerar Sveriges gräns. Om försäljningspriset överstiger inköpspriset, och eventuella andra

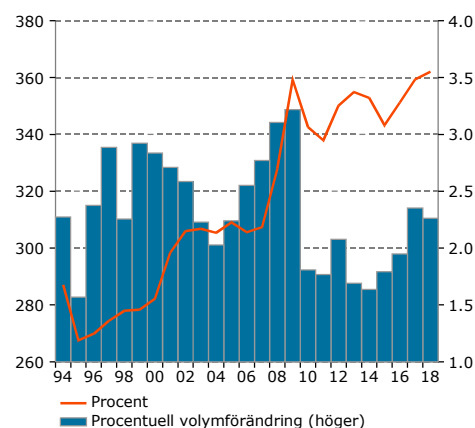
⁶⁸ Den metod som används är en förenklad version av metoden i tillväxtbokföringsberäkningar i SOU (2008:14) med skillnaden att varken ålder eller födelseland ingår i de nuvarande beräkningarna.

⁶⁹ Se fördjupningen "Utrikes födda och integration på den svenska arbetsmarknaden", Konjunkturinstitutet (2018).

⁷⁰ Se Skolverket (2019).

Diagram 99 Kapitalstock i näringslivet

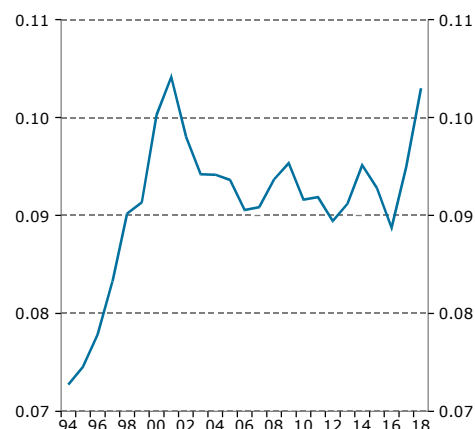
Procent av näringslivets förädlingsvärde, löpande priser respektive procentuell förändring, fasta priser

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 100 Immateriella investeringar i näringslivet i Sverige

Andel av näringslivets förädlingsvärde, löpande priser

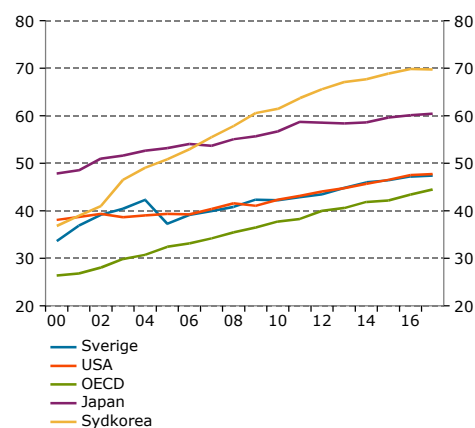

Anm. Immateriella investeringar avser FoU-investeringar, investeringar i dataprogram/databaser samt andra immateriella tillgångar.

Källa: SCB.

Diagram 101 Utbildningsnivåer

Andel med eftergymnasial utbildning, 25–34 år, i procent

Anm. Det finns tidseriebrott i serien 2001 och 2005 vilket beror på förändringar i datainsamlingen och på hur olika utbildningsnivåer klassificeras.

Källa: OECD.

kostnader såsom transportkostnader, uppstår en vinst som redovisas i svensk export. Denna handel klassas som varuexport i nationalräkenskaperna. Trepårtshandeln genererar i stort sett inga arbetade timmar, och ger därför ett positivt bidrag till produktivitetstillväxten.⁷¹

Bidraget från trepårtshandeln till produktivitetstillväxten i näringslivet var i genomsnitt 0,2 procentenheter årligen under perioden 1993–2007. Produktivitetstillväxten skulle alltså ha varit i genomsnitt 0,2 procentenheter lägre per år om trepårtshandeln hade varit oförändrad som andel av näringslivets produktion under perioden. Från 2010 till 2018 har tillväxtbidraget varit mindre, knappt 0,1 procentenheter. Att trepårtshandeln har ökat långsammare sedan 2010 kan alltså förklara drygt 0,1 procentenheter av nedväxlingen i produktivitetsutvecklingen sedan 2010 relativt åren från 1993 till 2007 (se diagram 103).⁷²

Produktivitetsutvecklingen framöver

I detta avsnitt beskrivs Konjunkturinstitutets prognos för produktivitetsutvecklingen på kort och lång sikt. Prognoser på produktivitetstillväxten är mycket osäkra eftersom produktiviteten påverkas av framtida teknologiska framsteg, vilka är svåra att förutse. Konjunkturinstitutets bedömning av den framtida produktivitetstillväxten baseras därför till stor del på den historiska utvecklingen.

KONJUNKTURINSTITUTETS METOD FÖR ATT PROGNOSTICERA PRODUKTIVITETEN

Prognosen för produktiviteten de närmaste tre till fyra åren utgår från den aktuella trenden i produktivitetstillväxten, med hänsyn tagen till konjunkturreffekter. Utgångspunkten är att de senaste årens produktivitetstillväxt troligtvis ger en god indikation om utvecklingen även i närtid. Hänsyn tas till produktivetsbidrag från kapitalbildningen, eventuella tillfälliga faktorer, och en analys av de aktuella tekniska framstegens förutsättningar att höja produktiviteten.

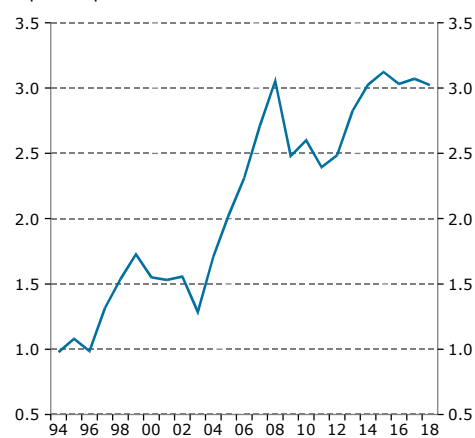
Bedömningen av konjunkturreffekterna på produktiviteten görs med stöd i indikatorer över resursutnyttjandet inom företagen. Exempel på indikatorer är kapacitetsutnyttjandet, enkätsvar om huruvida efterfrågan är begränsande för produktionen, med mera. Korrelationen mellan dessa indikatorer och den observerade produktivetsvariationen vid tidigare konjunkturcykler ger vägledning om konjunkturreffekterna på produktiviteten

⁷¹ Administrationen av handeln kräver naturligtvis en (troligtvis mycket liten) arbetsinsats i Sverige.

⁷² Beräkningen jämför näringslivets förädlingsvärdeutveckling i fasta priser med och utan värdet av trepårtshandeln. Därmed antas trepårtshandeln inte medföra varken någon insatsförbrukning eller arbetsinsats.

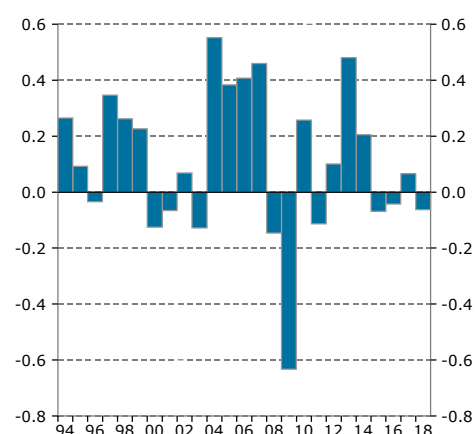
Diagram 102 Trepårtshandel

Procent av förädlingsvärdet i näringslivet, löpande priser

Källa: SCB.

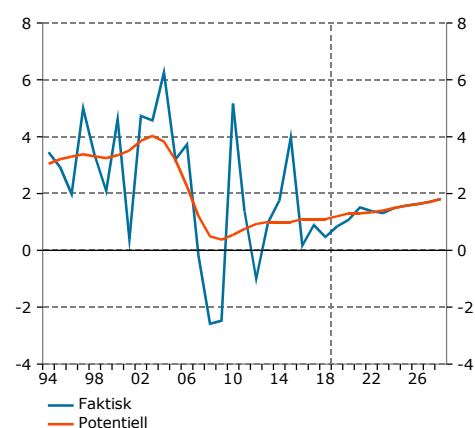
Diagram 103 Bidrag från trepårtshandeln till produktivitetstillväxten i näringslivet
Procentenheter

Anm. Beräknad som skillnad mellan förädlingsvärdeutvecklingen i fasta priser med och utan värdet av trepårtshandeln.
Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 104 Faktisk och potentiell produktivitet i näringslivet

Procentuell förändring, kalenderkorrigerade värden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

framöver. Som utgångspunkt i prognosarbetet görs en bedömning av den potentiella produktivitetstillväxten (se diagram 104).⁷³

FORTSATT LÅG PRODUKTIVITETSTILLVÄXT PÅ KORT SIKT

Konjunkturinstitutet ser i nuläget inte förutsättningar för att produktivitetstillväxten inom kort tid ska återgå till den höga tillväxten under slutet på 1990-talet och början av 00-talet. För närvarande tycks mycket tala för att den teknikutveckling som sker inte ger samma produktivitetsvinster i företagens produktionsprocesser som IKT-revolutionen gjorde tidigare. Det finns flera stora tekniska möjligheter framöver, till exempel artificiell intelligens och robotisering.⁷⁴ Men det är en relativt lång process från forskning till att tekniken används i stor skala och ger avtryck på produktivitetstillväxten. I närtid syns inte tecken på att sådan teknik håller på att implementeras brett inom näringslivet. Exempelvis har projekt med självkörande fordon visat sig svårare än väntat att genomföra, både av juridiska och tekniska skäl.⁷⁵ Inom andra områden, såsom uppkopplade saker (internet of things), 3D-skrivare, med mera, sker implementeringen av ny teknik på flera håll. Men produktivitetsvinster inom dessa områden torde vara relativt blygsamma. Dessutom är stora delar av industrin redan automatiserad i hög grad.

Från 2019 till 2023 är Konjunkturinstitutets bedömning att den kalenderkorrigerade produktiviteten i näringslivet stiger med i genomsnitt 1,3 procent per år (se diagram 104 och tabell 7). Det är något högre än perioden från 2010 till 2018 då produktiviteten i näringslivet steg med i genomsnitt knappt 1,1 procent per år.

Framöver väntas arbetskraften och sysselsättningen växa långsammare än under senare år, medan kapitalstocken ökar snabbare sedan ett par år tillbaka. Mängden kapital per sysselsatt i näringslivet ökar därför, vilket ger en positiv skjuts till produktivitetstillväxten redan från och med innevarande år. Det motverkar till viss del den negativa produktivitetseffekten av den konjunkturavmattning som nu sker.

⁷³ Längre än tre till fem år tillbaka beräknas den potentiella produktiviteten med hjälp av ett bedömningsjusterat Hodrick-Prescott trend filter (HP-filter).

⁷⁴ Begreppet artificiell intelligens brukar avse datorer eller maskiner med kognitiv funktionalitet som liknar den mänskliga, till exempel förmågan till inlärning eller problemlösning.

⁷⁵ Se exempelvis Wired (2019).

Tabell 7 Produktivitetstillväxt i näringslivet

Procentuell förändring

År	Potentiell	Kalenderkorrigerad	Faktisk
2019	1,2	0,8	0,9
2020	1,3	1,1	0,7
2021	1,3	1,5	1,3
2022	1,3	1,4	1,4
2023	1,4	1,3	1,7
2024	1,5	1,5	1,5
2025	1,6	1,6	2,0
2026	1,6	1,6	1,2
2027	1,7	1,7	1,3
2028	1,8	1,8	2,2

Anm. Avser utvecklingen i förädlingsvärdet i fasta priser per arbetad timme, både anställda och företagare. Med potentiell avses den utveckling som hade observerats i avsaknad av konjunkturell variation och förändringar i antalet arbetsdagar mellan åren. Med kalenderkorrigerad avses utvecklingen justerat för systematiska effekter av skillnader i antalet arbetsdagar under året. Färre arbetsdagar tenderar att associeras med högre uppmätt produktivitet.

Källa: Konjunkturinstitutet

Stor osäkerhet i bedömningen av produktivetsutvecklingen

Prognosen för produktivitetstillväxten är, i likhet med andra prognoser, behäftad med osäkerhet. Konjunkturinstitutets prognoser för produktivitetstillväxten i näringslivet vid olika tillfällen visas i diagram 105 och diagram 106. Konjunkturinstitutets prognoser och scenarier har i genomsnitt överskattat den årliga produktivitetstillväxten.⁷⁶ Det främsta undantaget var år 2015 då tillväxten var tillfälligt hög.

Sedan 2002 har prognoserna fem år framåt i tiden (exklusive det vid prognostillfället innevarande året) i Konjunkturinstitutets medelfristiga scenarier i augusti varje år varit som mest 1,0 procentenheter för låga, och som mest 2,6 procentenheter per år för höga.⁷⁷ Genomsnittsfelet de kommande fem åren har varit +1,2 procentenheter per år i dessa prognoser. Det betyder att produktivetsutvecklingen i genomsnitt har överskattats med över 1 procentenhet per år. Rotmedelkvadratfelet har varit 1,6 procentenheter. Om prognosfelen i framtiden kommer att vara normalfördelade med motsvarande varians så är ett 90-procentigt konfidensintervall för prognosfelen +/- 2,6 procentenheter per år.⁷⁸

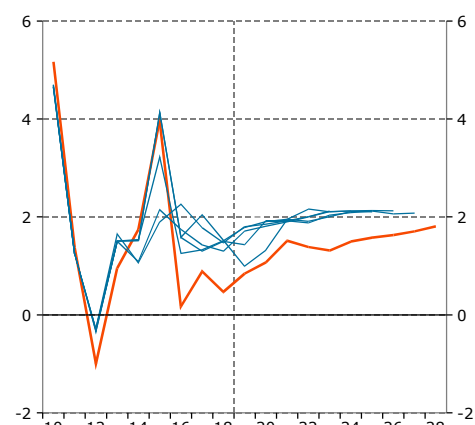
⁷⁶ Konjunkturinstitutets prognoser för mer än ett till tre år framåt i tiden brukar benämnas scenarier. Oftast finns dock endast ett enda scenario.

⁷⁷ Prognosfelet har här beräknats som det årliga aritmetiska genomsnittet av prognosen på produktivitetstillväxten för det vid prognostillfället kommande fem åren minus de nu senast publicerade utfallen för motsvarande period.

⁷⁸ Denna beräkning av ett konfidensintervall för de framtida prognosfelen är beroende på att prognosfelen är normalfördelade med väntevärde noll och har samma varians som historiskt.

Diagram 105 Produktivitet i näringslivet

Procentuell förändring

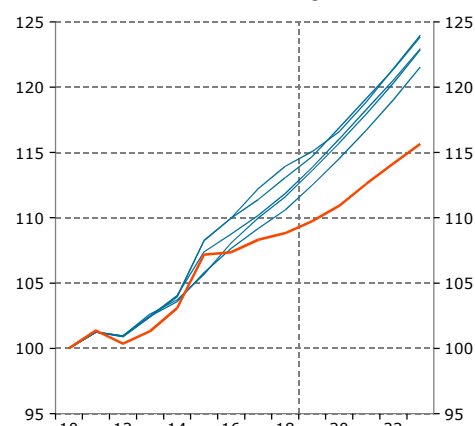

Anm. Blå linjer avser utfall och prognoser från 2014 till 2018. Röd linje avser senaste utfall och prognos.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 106 Produktivitet i näringslivet

Index 2010=100, kalenderkorrigerade värden

Anm. Blå linjer avser utfall och prognoser från 2014 till 2018. Röd linje avser senaste utfall och prognos.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

PRODUKTIVITETSTILLVÄXTEN PÅ LÄNGRE SIKT

För produktivetsprognosen på längre sikt än tre till fyra år finns inte mycket information att utnyttja. Teknikutvecklingen är svår att förutspå inte minst eftersom Sveriges produktivitetstillväxt i stor utsträckning påverkas av utvecklingen på den globala teknikfronten. De hinder som ny teknik i dagsläget brottas med kan sannolikt övervinnas på sikt. Därför utgår prognosen för produktivitetstillväxten på lång sikt i huvudsak från längre historiska genomsnitt. I prognosen på längre sikt antas att teknikutvecklingen ger successivt större produktivetsbidrag.

Konjunkturinstitutets bedömning är att tillväxten i produktiviteten i näringslivet tilltar under loppet av 2020-talet och på lång sikt uppgår till 1,8 procent (se tabell 7). Det är en sänkning jämfört med Konjunkturinstitutets bedömning för ett år sedan. Det är också lägre än den genomsnittliga produktivitetstillväxten i näringslivet från 1980 till och med 2018 som var drygt 2 procent per år.⁷⁹ Anledningen är att den strukturomvandling som skett i svensk ekonomi sedan början av 1980-talet troligtvis för med sig en lägre produktivitetstillväxt framöver. Branscher med en högre trendmässig produktivitetstillväxt, som exempelvis industrin, har minskat i storlek medan arbetsintensiva branscher, med en lägre trendmässig produktivitetstillväxt såsom vård, utbildning och andra tjänstebanscher har ökat (se diagram 107, diagram 108 och diagram 109).⁸⁰

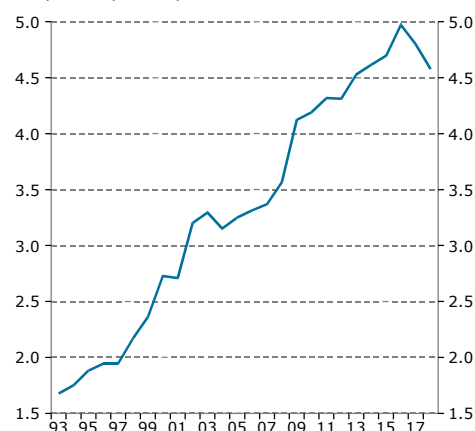
STRUKTUROMVANDLING OCH PRODUKTIVITETSTILLVÄXT

Beräkningar av branschsammanställningens betydelse för produktivitetstillväxten kan göras på lite olika sätt. Den totala produktivitetstillväxten i näringslivet kan approximativt beräknas genom att väga ihop enskilda branschers produktivitetstillväxt med dess andel av det totala förädlingsvärdet beräknat i löpande priser. Ett mått på strukturomvandlingens betydelse för produktivitetstillväxten kan därför erhållas genom att jämföra den sammanvägda produktivitetstillväxten för ett antal branscher med den historiska utvecklingen för aggregatet. Den sammanvägda produktivitetstillväxten kan beräknas med historiska genomsnitt för varje enskild bransch produktivitetstillväxt, men med dess aktuella vikt i näringslivets förädlingsvärde. En sådan sammanvägning visar approximativt vad produktivitetstillväxten skulle bli framöver om produktivitetstillväxten förblir densamma inom varje bransch som historiskt, och sammansättningen förblir oförändrad jämfört med i dagsläget.

Tabell 8 visar 27 branschers genomsnittliga produktivitetstillväxt sedan 1980, dess vikt i näringslivets förädlingsvärde i

Diagram 107 Förädlingsvärdet i näringslivsbranscherna vård och utbildning

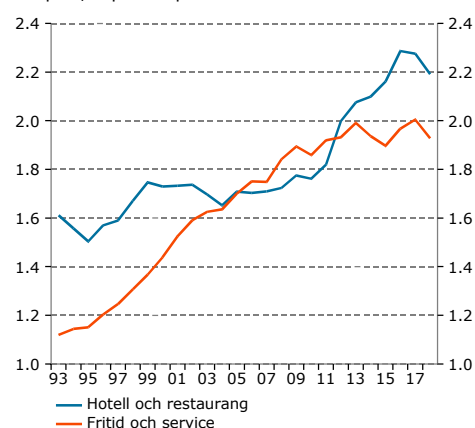
Procent av förädlingsvärdet i näringslivet till baspris, löpande priser

Anm. Avser branscherna P och Q enligt SNI 2007, exklusive produktion i offentliga myndigheter. Källa: SCB.

Diagram 108 Förädlingsvärdet i olika branscher

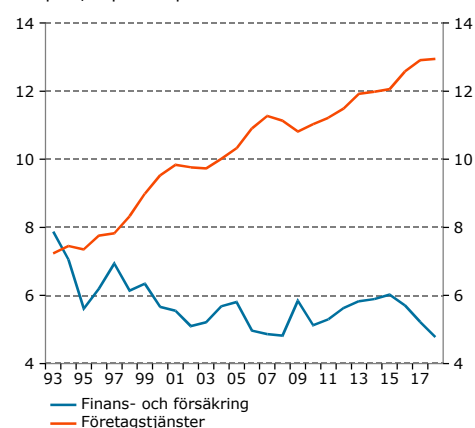
Procent av förädlingsvärdet i näringslivet till baspris, löpande priser

Anm. Avser branscherna I respektive R och T enligt SNI 2007. Källa: SCB.

Diagram 109 Förädlingsvärdet i olika branscher

Procent av förädlingsvärdet i näringslivet till baspris, löpande priser

Anm. Avser branscherna K respektive M och N enligt SNI 2007. Källa: SCB.

⁷⁹ Konjunkturinstitutet har länkat tidigare publicerade data för perioden 1980 till 1992 med aktuella data för åren 1993–2018. Beroende på vilka data som används i länken erhålls en beräknad genomsnittlig utveckling sedan 1980 för näringslivets produktivitet på 2,04 eller 2,05 procent enligt ränta-på-ränta metoden.

⁸⁰ Se även fördjupningen "Klimatförändringen och klimatpolitikens effekter på arbetsproduktiviteten", Konjunkturinstitutet (2019), för en analys av klimatförändringarnas betydelse för produktivitetstillväxten på lång sikt.

genomsnitt under åren 2014–2018, och vad den sammanvägda utvecklingen approximativt skulle bli med dessa vikter.⁸¹ Tidigare publicerade data för perioden 1980–1992 har länkats med aktuella data för åren 1993–2018. Tabellen visar att produktivitetstillväxten i näringslivet framöver blir 0,4 procent lägre än tidigare även om produktivitetstillväxten inom varje bransch fortsätter i linje med den historiska trenden. Det förutsätter att näringslivets branschsammanställning förblir oförändrad i förhållande till sammansättningen 2014–2018. Om strukturomvandlingen skulle fortsätta i samma takt och riktning framöver som de senaste 15 åren kan produktivitetstillväxten på sikt bli ännu något lägre. Beräkningen visar alltså att det finns relativt stora sammansättnings effekter som redan har skett och som kan ge permanent lägre produktivitetstillväxt även framöver.

Å andra sidan är det inte säkert att branscherna framöver kommer att ha samma produktivitetstillväxt som de haft sedan 1980. Dessutom kan resultatet påverkas av vilken branschindelning och tidsperiod som används i beräkningen. Tabellen ger därför bara en indikation på storleksordningen på sammansättnings effekten på produktivitetstillväxten i det svenska näringslivet. Konjunkturinstitutet har tagit intryck av detta och det är den huvudsakliga anledningen till att näringslivets produktivitetstillväxt även på lång sikt bedöms att bli lägre än den varit under åren 1980–2018.

⁸¹ Branschvikterna är uträknade utifrån en något längre period än enbart ett enskilt år för att minska effekten av tillfälliga förändringar i branschens relativa storlek.

Tabell 8 Historisk produktivitetstillväxt sammanvägd med förädlingsvärdevikter

Årlig procentuell förändring respektive procentenheter

	Produktivitetstills- tillväxt	Vikt	Bidrag
	1980–2018	2014–2018	
Jordbruk och fiske	2,4	1,0	0,02
Skogsbruk	2,3	1,1	0,02
Övrig gruvverksamhet	0,5	0,7	0,00
Livsmedel och tobak	1,3	1,4	0,02
Textil	2,0	0,1	0,00
Skogsindustri	2,3	2,2	0,05
Petroleumindustri	6,4	0,3	0,02
Kemi och läkemedel	2,4	2,2	0,05
Gummi och plast	1,5	0,5	0,01
Mineraliska produkter	1,4	0,5	0,01
Stål	1,9	1,0	0,02
Metallvaror	1,4	1,8	0,02
Datorer och elektronik	8,0	1,4	0,12
Maskiner	2,5	2,6	0,06
Transportmedel	4,1	3,9	0,16
Möbler, reparationer med mera	1,8	1,0	0,02
El, gas, VVS	0,4	3,8	0,02
Byggverksamhet	0,7	8,2	0,06
Handel	3,0	13,9	0,42
Transport	1,2	5,5	0,07
Hotell och restaurang	-0,8	2,2	-0,02
Info- och kommunikationstjänster	3,7	9,4	0,35
Finansiell verksamhet	2,6	5,5	0,14
Fastighetsverksamhet	-1,0	10,6	-0,10
Företagstjänstverksamhet inklusive små- och fritidshus	1,5	12,5	0,19
Vård och utbildning	-1,9	4,7	-0,09
Fritid och service	0,0	1,9	0,00
Summa		100,0	1,64
Näringslivet totalt	2,1	100,0	
Skillnad mellan sammanvägd total och historiskt faktisk utveckling			-0,41

Anm. Vikterna är beräknade som förädlingsvärdet för branschen delat på näringslivets förädlingsvärde i löpande priser. Produktivitetstillväxten är beräknad som geometriska genomsnitt från 1980 till 2018. I beräkningen av genomsnittlig produktivitetstillväxt har tidigare publicerade data för åren 1980–1992 länkats med aktuella data för 1993–2018 av Konjunkturinstitutet. Att vissa tal inte summerar i tabellen beror på avrundningar.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Olika perspektiv på den framtida teknologiska utvecklingen hos forskare och andra bedömare

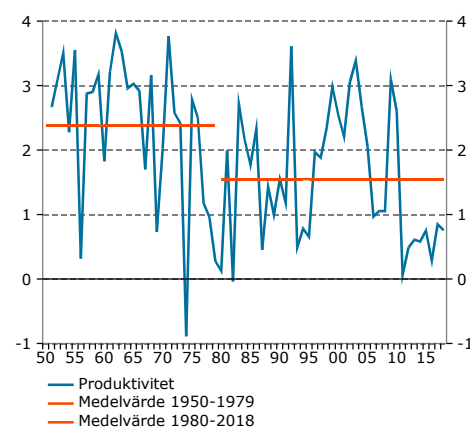
Det finns en stor litteratur kring vad som kan förklara inbromsningen i produktivitetstillväxten och vad som kan tänkas driva den teknologiska utvecklingen framöver. Meningarna om den framtida produktivitsutvecklingen är delade.

Flera forskare har en jämförelsevis pessimistisk syn på produktivitetstillväxten framöver. Gordon (2014) menar att dagens innovationer inte genererar samma produktivetsökningar som innovationerna i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. Exempelvis genererade elektriciteten hög produktivitetstillväxt under en stor del av 1900-talet. Att förvänta sig att produktivitetstillväxten framöver kommer att växla upp från den historiska ökningstakten anser han därmed är orealistiskt, åtminstone på kort sikt. Ett annat argument för det pessimistiska synsättet är att IKT genererade stora produktivetsvinster under 1990-talet och början av 00-talet men att dessa effekter har avtagit. Således var produktivitetstillväxten i bland annat USA under den perioden temporärt hög. Gordon förutspådde i ljuset av detta att produktiviteten de kommande 10 åren i stället skulle växa ungefär som genomsnittet för de senaste 40 åren. Det skulle utifrån den statistik som finns publicerad i dagsläget innebära en produktivitetstillväxt i USA på drygt 1,5 procent årligen (se diagram 110).

Andra, som är mer optimistiska, hävdar att de teknologiska framstegen i dagsläget är stora men ännu inte syns i statistiken, se till exempel Brynolfsson och McAfee (2011) och Mokyr (2014). De drivande faktorer som nämns är bland annat artificiell intelligens, robotar och uppkopplade saker ("internet of things"). Att teknologiska framsteg i allt större utsträckning kan appliceras inom hälsovård och utbildning och driva på produktivitsutvecklingen lyfts också fram av Branstetter och Sichel (2017). Att dagens innovationer ännu inte fullt ut gett upphov till produktivetsökningar i statistiken förklaras av dessa forskare med att det ofta tar tid för nya teknologier att implementeras och förbättringarna att materialiseras. Det finns även argument för att svårigheter att mäta de pågående produktivetsförbättringarna medför att produktivitetstillväxten underskattas i statistiken. Digitala tjänster som är gratis för konsumenter mäts ej i nationalräkenskaperna och fångas därmed inte i produktivitetstatistiken, även om dessa tjänster genererar konsumentöverskott ("consumer surplus").⁸²

Diagram 110 Produktivitet i hela ekonomin i USA

Procentuell förändring

Anm. Avser produktivitet per timme.

Källor: The Conference Board och Macrobond.

⁸² Se även Breman (2016).

ANDRA BEDÖMARES PROGNOSE

Ett urval av andra bedömares produktivetsprognoser visas i tabell 9. Enbart ett fåtal prognosinstitut publicerar prognoser för produktivitetstillväxten flera år framåt i tiden.⁸³ USA:s Congressional Budget Office (CBO) har i sin senaste prognosuppdatering antagit en potentiell produktivitetstillväxt i näringslivet exklusive jordbruk i USA på 1,8 procent på medellång sikt (från 5 till 10 år framåt i tiden). Det är samma prognos som Konjunkturinstitutet räknar med för Sverige på lång sikt.⁸⁴ Men på kort och medellång sikt (2019–2027) är CBO:s prognos för den potentiella produktivitetstillväxten för USA något högre än Konjunkturinstitutets motsvarande prognos för Sverige.

CBO:s prognoser för den potentiella produktivetsutvecklingen på medellång sikt har sänkts sedan 2010 (se diagram 111). Från att tidigare har legat över 2 procent, har CBO:s prognoser för utvecklingen på medellång sikt sänkts till under 2 procent.

Consensus Economics sammanställer genomsnittliga förväntningar hos ett stort antal institut och företag. På medellång sikt (till 2026) är förväntningarna i den undersökningen, som gäller hela ekonomin, marginellt högre än Konjunkturinstitutets motsvarande prognos.⁸⁵ Även OECD publicerar långsiktiga prognoser för produktivitetstillväxten inom hela ekonomin. Deras prognoser för Sverige är också något högre än vad Konjunkturinstitutet antar. Sammantaget har Konjunkturinstitutet en lite mer pessimistisk syn på produktivitetstillväxten framöver än flertalet andra institut har. I synnerhet för utvecklingen i närtid.

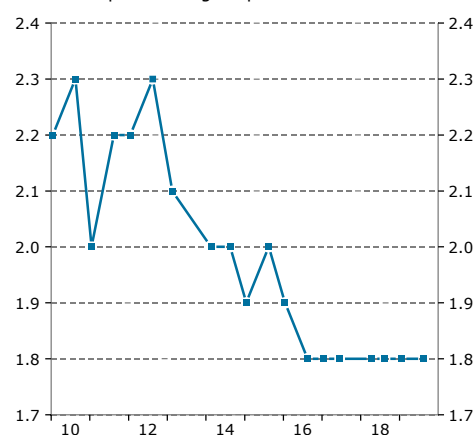
GRADVIS TILLTAGANDE PRODUKTIVITETSTILLVÄXT

Den teknologiska utvecklingen är avgörande för produktivitetstillväxten framöver men den är också svår att förutspå. Som framgått tidigare i detta kapitel skiljer sig synen på den framtida utvecklingen åt mellan olika forskare och bedömare.

Mot bakgrund av denna osäkerhet har Konjunkturinstitutet antagit att den potentiella produktiviteten i näringslivet på sikt kommer att stiga med en historiskt genomsnittlig takt justerad för effekter av den strukturomvandling som skett avseende branschernas relativa storlek sedan början av 1980-talet. Strukturomvandlingen håller allt annat lika tillbaka produktivitetstillväxten något. Utvecklingen de närmaste åren förväntas dock bli dämpad. Det beror till viss del på att Konjunkturinstitutet bedömer att ekonomin kommer att befinna sig i en konjunkturavmattning de närmaste åren och då är produktivitetstillväxten normalt svag. Men det beror också på att Konjunkturinstitutet

Diagram 111 Prognoser på potentiell produktivitetstillväxt

Genomsnittlig årlig procentuell förändring, näringsliv exklusive jordbruk, månadsvärden avseende publiceringstidpunkt

Anm. Prognoser för utvecklingen i USA från ca 5 till ca 10 år framåt i tiden efter publiceringstidpunkten.

Källa: Congressional Budget Office.

⁸³ Olika institut publicerar lite olika variabler för produktiviteten. Vissa prognosticerar exempelvis enbart BNP-utvecklingen per sysselsatt, istället för per arbetad timme.

⁸⁴ Konjunkturinstitutets prognos för näringslivet inkluderar jordbruksbranschen.

⁸⁵ Konjunkturinstitutet besvarar Consensus enkät, vilket innebär att Konjunkturinstitutets prognoser ingår i det beräknade genomsnittet.

tar intryck av att den underliggande produktivitetstillväxten varit så pass svag de senaste åren.

Tabell 9 Prognoser på produktivitetstillväxten

Genomsnittlig årlig procentuell utveckling för angiven period

	Prognos- tillfälle	Land	Variabel	Period	Prognos
Konjunktur- institutet	Oktober 2019	Sverige	BNP per sysselsatt	2019–2028	1,1
Konjunktur- institutet	Oktober 2019	Sverige	Potentiell produktivitet i näringslivet	2019–2023	1,3
Konjunktur- institutet	Oktober 2019	Sverige	Potentiell produktivitet i näringslivet	2024–2028	1,6
EU-Kommissionen	November 2017	Sverige	BNP per arbetad timme	2021–2030	1,3
EU-Kommissionen	November 2017	Sverige	BNP per arbetad timme	2031–2040	1,4
EU-Kommissionen	November 2017	Sverige	BNP per arbetad timme	2041–2070	1,5
Consensus	Augusti 2019	Sverige	BNP per anställd	2022–2026	1,4
Consensus	Augusti 2019	Sverige	BNP per anställd	2027–2031	1,3
OECD	Juli 2018	Sverige	BNP per sysselsatt	2018–2030	1,7
OECD	Juli 2018	Sverige	BNP per sysselsatt	2030–2060	1,9
OECD	Juli 2018	OECD	BNP per sysselsatt	2018–2030	1,5
CBO	Augusti 2019	USA	Potentiell arbets- produktivitet i näringsliv exkl. jordbruk	2019–2023	1,8
CBO	Augusti 2019	USA	Som ovan	2024–2029	1,8

Anm. Aritmetiska genomsnitt som inkluderar utvecklingen första året i det angivna intervallet, åtminstone för Konjunkturinstitutets prognoser. Vissa andra institut är otydliga i sin redovisning om huruvida det första året ingår eller ej. För OECD har prognosen beräknats genom att summera bidragen från labour efficiency och capital per worker i tabell 1 i OECD (2018).

Källor: OECD (2018), Congressional Budget Office (2019), Consensus Economics (2019), EU-Kommissionen (2017) och Konjunkturinstitutet.

Referenser

- Arbetsförmedlingen (2019), *Arbetsmarknadsutsikterna våren 2019, utvecklingen på arbetsmarknaden*.
- Branstetter, L. G, och Sichel, D. (2017), "The case for an American Productivity Revival". Policy Brief 17–26, Peterson institute for international economics, juni 2017.
- Breman A. (2016), "Diginomics and the productivity puzzle" i Bergström A. och Wennberg K. (red) *Machines, jobs and equality, Technological change and labour markets in Europe*, Fridholm och Partners.
- Brynjolfsson, E. och McAfee, A. (2011), *How the digital revolution is accelerating innovation, driving productivity, and irreversibly transforming employment and the economy*, Digital Frontier Press.
- Congressional Budget Office (2019), *Budget and Economic data*. Tillgänglig på www.cbo.gov.
- Consensus (2019), *Consensus Forecasts*. Consensus Economics, augusti 2019.
- EU-Kommissionen (2017), "The 2018 ageing report: Underlying assumptions and projections methodologies", Institutional paper 065, 24 november 2017. Tillgänglig på ec.europa.eu.
- Gordon, R. (2014), "The demise of U.S. Economic Growth: Re-statement, Rebuttal, and Reflections", Working paper no. 19895, NBER.
- Konjunkturinstitutet (2015), *Lönebildningsrapporten*, 2015.
- Konjunkturinstitutet (2017a), *Konjunkturläget*, mars 2017.
- Konjunkturinstitutet (2017b), *Lönebildningsrapporten*, 2017.
- Konjunkturinstitutet (2018), *Lönebildningsrapporten*, 2018.
- Konjunkturinstitutet (2019), *Konjunkturläget*, oktober 2019.
- Mokyr, J. (2014) Secular stagnation? Not in your life, i Baldwin, R. och Teulings, C. (red.), *Secular Stagnation: Facts, Causes and Cures*, London, CEPR Press, sid. 83–89.
- OECD (2018), "The Long View: Scenarios for the World Economy to 2016". OECD Economic policy papers, no 22, OECD Publishing, Paris.
- OECD (2015), *The future of productivity*, Paris: OECD Publishing.
- Skolverket (2019), "Internationella studier", webbplats: www.skolverket.se.
- SOU (2008:14), *Timmar kapital och teknologi – vad betyder mest? En analys av produktivitetens utvecklingen med hjälp av tillväxtbokföring*, Bilaga till Långtidsutredningen 2008.
- Wired (2019), "GM's cruise rolls back its target for self-driving cars", 24 juli 2019. Tillgänglig på www.wired.com.

Vilken arbetskostnadsutveckling är förenlig med inflationsmålet?

Utvecklingen av arbetskostnaden per timme är på lång sikt central för inflationen i Sverige. Givet antaganden om omvärldens priser, om ekonomins struktur och funktionssätt och om produktivitetens utveckling finns det ett teoretiskt värde för utvecklingen av arbetskostnaden per timme i Sverige som gör att KPIF-inflationen blir 2 procent. Konjunkturinstitutets beräkningar av denna så kallade strukturella arbetskostnadsutveckling visar att en ökning i arbetskostnaden per timme på 3,5 procent om året är konsistent med en inflationstakt på 2 procent. Hur produktivitetens utvecklas är avgörande för vilken beräkningarna. I baskalkylen antas en produktivitetstillväxt i näringslivet på 1,8 procent per år. Vid en generellt lägre produktivitetstillväxt på 1,3 procent per år beräknas en årlig ökningstakt i arbetskostnaden per timme på 3,0 procent vara förenlig med 2 procents inflation. Importpriserna spelar en viktig roll för inflationen, och i baskalkylen antas importpriserna utvecklas på samma sätt som inhemska priser. Om importpriserna i stället stiger långsammare så behövs en högre inhemsk kostnadsutveckling för att KPIF-inflationen ska uppgå till 2 procent.

Syftet med detta kapitel är att ge parterna på arbetsmarknaden en indikation på vilken ökningstakt i arbetskostnaden per arbetad timme som på sikt är förenlig med att KPIF-inflationen uppgår till 2 procent i enlighet med Riksbankens mål. Kapitlet ger varken en prognos på, eller rekommendation för, den framtida faktiska löneutvecklingen. Beräkningen görs med ett antal förenklande antaganden. Den utveckling av arbetskostnaden per timme som är förenlig med inflationsmålet under dessa antaganden benämns ”strukturell arbetskostnadsutveckling”, i likhet med Konjunkturinstitutets tidigare publikationer.⁸⁶

Med arbetskostnader menas arbetskostnaden per arbetad timme, om inget annat anges. Arbetskostnaden per timme antas i beräkningen öka i samma takt som lönen, vilket innebär att löneskatter, sociala och kollektiva avgifter förblir oförändrade som andel av lönen. Med inflation avses KPIF-inflationen, det vill säga konsumentprisindex med fast bostadsränta. Med insatsvaror menas de varor *och tjänster* som förbrukas i produktionsprocessen. Förädlingsvärdet är produktionsvärdet minus värdet av insatsvarorna. En utförligare terminologi finns i marginalen.

En statisk kalkyl för arbetskostnader i konjunkturrell balans

Baskalkylen avser inte någon särskild prognosticerad tidsperiod. Beräkningen är inte menad att spegla den faktiskt förväntade utvecklingen i närtid. Den speglar istället en hypotetisk ospecificerad tidsperiod när ekonomin befinner sig i konjunkturrell balans i alla avseenden och produktivitetstillväxten, ekonomins struktur och prisutvecklingen i omvärlden följer vad som antagits i modellen.

⁸⁶ Kapitlet är en uppföljning av tidigare beräkningar som redovisats bland annat i *Lönebildningsrapporten* 2011 och 2015. Metoden för beräkningen har utvecklats, data har uppdaterats och de grundläggande antagandena har modifierats. Skillnader i förhållande till tidigare beräkningar beror alltså både på skillnader i metod, data och i antaganden. Den bakomliggande teorin är dock oförändrad. Se Glans (2019a) och Markowski m.fl. (2011).

EN INPUT-OUTPUT BASERAD PRISMODELL

Beräkningarna av den strukturella arbetskostnadsutvecklingen görs med hjälp av en input-outputbaserad kostnadstrycksmodell. Denna modelltyp har använts inom nationalekonomisk analys sedan åtminstone 1960-talet.⁸⁷ Den går ut på att arbetskostnader tillsammans med kapitalkostnader och kostnader för insatsförbrukningen styr produktpriset i branscher där priserna är kostnadsbestämda. Olika antaganden om vilka branscher som har kostnadsbestämda priser och vilka som har exogent givna priser kan göras i modellen. Modellen är statisk i bemärkelsen att ingen substitution sker som ett resultat av relativprisförändringar, varken bland producenter eller konsumenter. Beräkningarna svarar alltså på frågan om hur snabbt arbetskostnaden kan öka, givet den rådande ekonomiska strukturen (branschernas relativa storlek, kostnadsstrukturen och konsumtionskorgen, med mera) givet att KPIF-inflationen ska vara 2 procent. I verkligheten påverkas KPIF-inflationen av förändringar i konsumtionskorgen. Det innebär att modellen troligtvis underskattar vilket kostnadstryck som krävs för att KPIF-inflationen ska bli 2 procent.⁸⁸

KOSTNADSBESTÄMDA PRISER I NÄSTAN ALLA BRANSCHER

Beräkningarna görs för 29 branscher och 30 produktgrupper, varav samtliga inhemskt producerade produkter utom produkten 'små och fritidshus' antas ha kostnadsbestämda priser. Att priser är kostnadsbestämda innebär tillsammans med antagandet om konstanta arbetskostnadsandelar (se nedan) att arbetskostnadsutvecklingen med avdrag för produktivitetstillväxten, tillsammans med kostnadsutvecklingen för insatsförbrukningen, avgör produktpriset. Arbetskostnadsandelen i branscher med kostnadsbestämda priser antas förbli oförändrad oavsett hur arbetskostnaden utvecklas. Det innebär att om enhetsarbetskostnaden ökar med 1 procent och om priset på produkter i insatsförbrukningen stiger med 1 procent, så stiger även produktpriset (exklusive skatter och subventioner) med 1 procent. Insatsförbrukningens struktur påverkar beräkningen eftersom olika branscher förbrukar andra branschens produkter. Exempelvis ger en prisuppgång på råolja högre priser på drivmedel, som ger högre transportkostnader, som i sin tur ger högre priser på flertalet varor och tjänster. Det är alltså inte enbart branschens egen utveckling i enhetsarbetskostnaden som avgör produktpriset. Insatsförbrukningen i volymer antas vara konstant per producerad enhet och hålls oförändrad i beräkningen. Förbrukningskoefficienterna baseras på senast tillgängliga data från Statistiska centralbyrån (för närvarande från år 2017).

Terminologi

Strukturell arbetskostnad

Den utveckling i arbetskostnaden per arbetad timme som på lång sikt är förenlig med inflationsmålet under ett antal förenklade antaganden. De viktigaste i de aktuella beräkningarna är:

- Produktionskostnaden avgör prisutvecklingen i samtliga branscher, eventuellt med några få undantag.
- Lönerna ökar lika snabbt i alla branscher.
- Arbetskostnadsandelen är konstant över tid.

Beräkningarna betingas på antaganden om produktivitetens utveckling i näringslivet och olika branscher. Vilken produktivitetens utveckling som antas är avgörande för resultaten.

Exogena variabler

Exogena variabler är variabler vars värde är förutbestämda och som inte påverkas av någon annan variabel i modellen eller systemet man analyserar. Råoljepriset är ett exempel på en exogen variabel i beräkningen.

Prismodell

En matematisk formulering som på ett förenklat sätt ska spegla verkliga samband mellan priser, löner, skatter, produktivitet och andra variabler i ekonomin. En förenkling av verkligheten avsedd att kunna användas för att förutspå effekten av förändringar i exogena variabler på verkliga priser.

Input-output baserad prismodell

En modell för priser som beaktar att olika branscher använder andra branschens produkter som insatsvaror. På det viset blir alla produktpriser i ekonomin sinsemellan beroende. I regel antas att produktionskostnaden är av Leontief typ, vilket innebär att samma mängd insatsvaror, kapital och arbete används i produktionen av en produkt, oavsett prisläge. Med andra ord kan företagen inte substituera mellan exempelvis arbete, kapital och insatsvaror om lönerna eller insatsvarupriserna stiger.

Kostnadsbestämda priser

Att produktionskostnaderna bestämmer priset på en produkt. Efterfrågan har alltså ingen betydelse för prisutvecklingen.

Enhetsarbetskostnad

Enhetsarbetskostnaden mäter arbetskostnaden per producerad förädlingsvärdeenheter. Om arbetskostnaden per arbetad timme stiger lika snabbt som arbetsproduktiviteten så är enhetsarbetskostnaden oförändrad. Om produktiviteten är oförändrad, men arbetskostnaden per arbetad timme stiger med 10 procent så stiger även enhetsarbetskostnaden med 10 procent.

⁸⁷ Se exempelvis Aukurst (1970).

⁸⁸ Årliga viktrevisioner i konsumentprisindex kan förväntas ge ungefär 0,1 procents lägre inflation per år. Se SOU (1999:124). Se Statistiska centralbyrån (2019b) för en beskrivning av effekterna av förändringar i konsumtionskorgens sammansättning på inflationen de senaste åren.

Notera att priset på importerade varor och tjänster som även produceras i Sverige antas följa det svenska priset. För det som inte produceras i Sverige antas priserna i stället bestämmas på världsmarknaden. Antaganden om prisutvecklingen för dessa importerade produkter anges i tabell 10.⁸⁹

Tabell 10 Produktgrupper med exogent antagen prisutveckling

Motsvarande bransch inom parentes. Årlig procentuell utveckling. Exklusive skatter och subventioner

	Antagen prisutveckling i baskalkyl	Genomsnittlig utveckling 2000–2018
Energimineraler (fossilt kol, råolja, B05, B06)	3,0	4,9
Konsumtion utomlands (inte en bransch) ¹	Följer det inhemska priset på hotell & restaurangtjänster	2,7

Anm. Historiska genomsnitt avser geometriskt medelvärde för importdeflatorerna i nationalräkenskaperna med start år 2000 till och med 2018. ¹ I konsumentprisindex består denna produktgrupp huvudsakligen av turistresor utomlands.

Källa: Konjunkturinstitutet.

Utöver dessa produkter görs även antaganden och beräkningar av prisutvecklingen för några särskilda poster i KPI-indexet som inte beror på kostnadsutvecklingen i landet. Det rör framför allt fastighetsskatten och kapitalstocksindexets utveckling (se tabell 11).⁹⁰ Fastighetsskatten antas följa arbetskostnadsutvecklingen på lång sikt. Anledningen är att taket i fastighetsskatten indexeras med inkomstindex, som speglar löneökningstakten.

Tabell 11 Antaganden om bostadsrelaterade poster i KPI i baskalkylen

Årlig procentuell utveckling respektive procent.

	Antagen prisutveckling	Antagen vikt i KPI/KPIF	Vikt 2019
	Följer arbetskostnaden		
Fastighetsskatt		0,7	0,7
Kapitalstocksindex	3,0	6,7	3,3

Anm. Kapitalstocksindex är en del av konsumentprisindex som är avsedd att spegla hushållens genomsnittliga anskaffningspris för sina bostäder. Att kapitalstocksindex antas stiga snabbare än KPIF-inflationen beror på att produktivitetstillväxten i byggbranschen är lägre än i flertalet andra branscher. Den antagna prisutvecklingen är samma som prisutvecklingen för fastighetsverksamhet i baskalkylen.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Förädlingsvärde och förädlingsvärdepris

Förädlingsvärdet i ett företag är (något förenklat) värdet av försäljningen minus värdet av insatsförbrukningen. Förädlingsvärdepriset är ett implicit prisindex för förädlingsvärdet. Utvecklingen i förädlingsvärdepriset erhålls genom att man räknar av prisutvecklingen för insatsprodukterna från priserna för den sålda produkten. Ta som exempel ett bageri som säljer bröd. Om priset på vetemjöl stiger samtidigt som brödprieten ligger still så sjunker bageriets förädlingsvärdepris.

I modellen antas brödprieten vara kostnadsbestämt, så om vetemjölsprieten stiger så stiger brödprieten automatiskt. Likaså höjs brödprieten om arbetskostnaden stiger. Då stiger även förädlingsvärdepriset. Det vill säga, bageriet ökar prismarginalen, i kronor, mellan brödet och mjölet för att kompensera för de ökade arbetskostnaderna. I modellen antas att prishöjningen på bröd blir exakt så stor att förädlingsvärdepriset stiger procentuellt sett lika mycket som arbetskostnaderna efter avdrag för eventuell produktivitetstillväxt. Följden blir att arbetskostnadsandelen är oförändrad.

Kapitalstocksindex i KPIF

Konsumentpriset med fast bostadsränta inkluderar en komponent som benämns kapitalstocksindex. Kapitalstocksindex avser att spegla prisutvecklingen för hushållens kapital bundet i bostäder, närmare bestämt hur hushållens genomsnittliga historiska anskaffningspris för bostäder utvecklas över tid. Kapitalstockens prisutveckling mäts approximativt som ett långt glidande medelvärde av den historiska prisutvecklingen på bostäder. En nedgång i bostadspiserna under ett enskilt år ger därför ett långsamt och gradvist genomslag på utvecklingen av kapitalstocksindex i konsumentprisindex.

Med tillgång till historiska priser går det att göra relativt träffsäkra prognoser på utvecklingen i kapitalstocksindex på medellång sikt.

Vikten för kapitalstocksindex i KPIF

Kapitalstocksindex har samma vikt i KPIF som ränteutgifterna har i KPI. Vikten är approximativt lika med ränteutgifterna samt en beräknad finansieringskostnad för eget kapital som andel av den totala konsumtionen i löpande priser. Kapitalstocksindexets vikt är alltså starkt beroende av ränteläget. Om Konjunkturinstitutets ränteprognois realiserar kommer kapitalstocksindexets vikt i KPIF att stiga från dagens dryga 3 procent till knappt 7 procent om nio år. Det är fortfarande lägre än vad vikten var under 1990-talet. Ju högre vikt kapitalstocksindex har, desto högre blir inflationen så länge det glidande medelvärdet av historiska bostadspiserna stiger snabbare än övriga konsumentpriser.

I beräkningen av den strukturella arbetskostnadsutvecklingen i baskalkylen har vikten satts till 6,7 procent.

⁸⁹ Energimineralerna antas stiga mindre i pris än de gjort från år 2000 tills nu delvis eftersom prissättningen i terminskontrakt indikerar en långsammare prisutveckling.

⁹⁰ För en beskrivning av kapitalstocksindex i KPI, se Statistiska centralbyrån (2019).

SAMMA TILLVÄXT I ARBETSKOSTNAD PER TIMME I ALLA BRANSCHER

Ett viktigt antagande är att ökningstakten i arbetskostnaden per arbetad timme antas vara densamma i alla branscher. Det innebär att det bara är skillnader i produktivitet och i prisutvecklingen för insatsprodukter som styr produktpriset. Däremot så kan lönenivån skilja sig mellan branscher. Relativa nivåskillnader i arbetskostnaden per timme mellan branscher antas alltså bestå. Eventuell lönevariation på grund av förändring i efterfrågan på arbetskraft i olika branscher fångas inte i modellen.

BETYDELSEN AV KONSTANTA ARBETSKOSTNADSANDELAR

Ett annat centralt antagande är att arbetskostnadsandelarna i förädlingsvärdet, och därmed även vinstandelarna, är konstanta över tid i varje bransch. I beräkningarna betyder det att vinstandelarna i varje bransch antas ligga kvar på den nivå som gällde i basåret, 2017. Nivån på arbetskostnadsandelen skiljer sig åt mellan branscher men antagandet innebär att inkomstfördelningen mellan arbetstagare och kapitalägare inom respektive bransch är konstant. Det är ett viktigt antagande och det innebär att förädlingsvärdepriset ökar lika snabbt som enhetsarbetskostnaden.

PRODUKTIVITETSANTAGANDEN

Produktivitetsantagandena styr i hög grad modellresultaten. En generellt högre antagen produktivitetstillväxt ger en högre strukturell arbetskostnadsutveckling givet det uppsatta inflationsmålet. För samtliga branscher antas produktivitetstillväxten bli densamma som de historiska genomsnitten från 1980 till 2018. En viss osäkerhet kring den historiska utvecklingen föreligger. Konjunkturinstitutet har länkat ihop tidigare publicerade data för perioden 1980–1992 med aktuella data för åren 1993–2018. Tabell 12 visar den antagna produktivitetstillväxten i jämförelse med historiska genomsnitt. Om dessa branschvisa tillväxttakter vägs samman med vikter som är lika med varje branschs andel av det totala förädlingsvärdet år 2017 ger det en total produktivitetsutveckling på 1,8 procent per år som helhet för näringslivet exklusive små- och fritidshus.⁹¹ Med tillägg från ett antaget produktivitetsbidrag från små- och fritidshusbranschen ger det en produktivitetstillväxt på 1,8 procent per år även i näringslivet som helhet.⁹² Det är samma aggregerade utveckling som Konjunkturinstitutet antagit för näringslivets produktivitetsutveckling från och med år 2028 i det senaste medelfristiga scenariot (se diagram 112 och kapitlet ”Produktivitetsutvecklingen i Sverige”).

Produktpris och konsumentpris

Produktpriset, ibland kallat producentpris, är det pris producenten erhåller för sin vara eller tjänst. Konsumentpriset är det pris konsumenten betalar. Konsumentpriset är lika med produktpriset med tillägg för handelsns påslag, eventuell punktskatt och moms, minus eventuell produktsubvention. Exempel på subventioner är miljöbilspremier för fordon eller tandvårdsbidrag.

Produktpriset kan beräknas inklusive eller exklusive handelsns påslag (handelsmarginalen). För exempelvis kläder och skor kan handelsmarginalen utgöra en ganska stor andel av konsumentpriset. I modellberäkningen är det handelsns kostnadsutveckling som styr handelsmarginalens utveckling. Eftersom handeln antas ha en relativt hög produktivitetstillväxt innebär det att många konsumentpriser ökar långsammare än produktpriserna för motsvarande produkter.

I detta kapitel används orden baspris och produktpris synonymt, och avser priset exklusive handelsns påslag.

⁹¹ Vikter från år 2017 används eftersom det är modellens basår. Det är det senaste året med definitiva utfall i nationalräkenskaperna.

⁹² Se Glans (2019b) om hur produktivitetsbidraget från branschen små- och fritidshus kan beräknas.

SKATTER OCH SUBVENTIONER PÅVERKAR

Hur punktskatter och subventioner förändras påverkar inflationen och därmed även den strukturella arbetskostnadsutvecklingen. I beräkningen antas att punktskatterna på samtliga varor utom raffinerade petroleumprodukter stiger med 2 procent årligen. Punktskatten på drivmedel och andra petroleumprodukter antas stiga med 4 procent årligen. Det vill säga 2 procent snabbare än KPI, i linje med aktuell lagstiftning.⁹³ Subventionerna antas däremot stiga eller falla i motsvarande grad som produktpriset ifråga. Det innebär en oförändrad subventionsgrad. Om till exempel produktpriset exklusive subvention på kollektivtrafik ökar med 10 procent antas att även subventionen stiger med 10 procent så att också konsumentpriset ökar med 10 procent.

SAMMA PRISUTVECKLING FÖR IMPORTPRISER SOM INHEMSKA PRISER I BASKALKYLEN

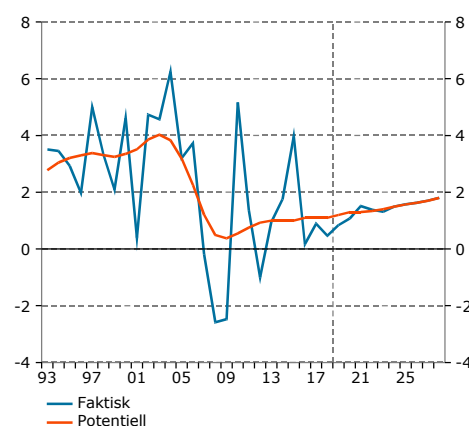
Prisutvecklingen på importerade produkter antas vara desamma som på motsvarande inhemskt producerade produkter. Antagandet motiveras av att beräkningarna avser att visa på långsiktiga samband. På lång sikt är det rimligt att anta att inhemska och utländska priser för likartade produkter har en snarlik prisutveckling uttryckt i gemensam valuta.

Växelkursen antas i baskalkylen implicit vara den mekanism som jämnar ut skillnader i prisutvecklingen.⁹⁴ En eventuellt svagare prisutveckling i omvärlden antas alltså ge upphov till en försvagning av den svenska kronan.⁹⁵ Det innebär att importpriserna omräknade till svenska kronor får samma prisutveckling som de inhemskt producerade varorna.

Det är naturligtvis möjligt att göra andra antaganden om hur importpriserna utvecklas relativt inhemska priser. Alternativa beräkningar av vilken arbetskostnadsutveckling som är förenlig med en KPIF-inflation på 2 procent under andra antaganden om prisutvecklingen för importerade varor och tjänster redovisas i slutet på detta kapitel.

Diagram 112 Faktisk och potentiell produktivitet

Procentuell förändring, kalenderkorrigerade värden

Anm. Potentiell produktivitet är en hypotetisk produktivitetstillväxt som skulle observerats i avsaknad av konjunktorell variation.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

⁹³ Se 2 kap. 1 § i lagen om skatt på energi, SFS 1994:1776.

⁹⁴ Växelkursen finns inte explicit med i modellen.

⁹⁵ Eftersom växelkursförändringar påverkar alla importpriser ungefär lika mycket så måste man också anta något om hur produktivitetstillväxten skiljer sig mellan branscher i omvärlden. Branschvisa skillnader måste vara likartade skillnaderna i Sverige. Annars skulle importpriserna på vissa produkter stiga mer än de svenska priserna, och men andra mindre. Om Sverige skulle ha högre produktivitetstillväxt än omvärlden i produktionen av en vara, men lägre i produktionen av alla andra varor, så skulle inte växelkursförändringar kunna utjämna prisskillnaderna mellan inhemsk produktion och import för varje enskild vara.

Tabell 12 Antagen produktivitetstillväxt i baskalkyl jämfört med historiskt snitt

Årlig procentuell utveckling

	Produktivitetstillväxt modell, baskalkyl	Genomsnitt 1980– 2018
Jordbruk och fiske	2,4	2,4
Skogsbruk	2,3	2,3
Övrig gruvverksamhet	0,5	0,5
Livsmedel och tobak	1,3	1,3
Textil	2,0	2,0
Skogsindustri	2,3	2,3
Petroleumindustri	6,4	6,4
Kemi och läkemedel	2,4	2,4
Gummi och plast	1,5	1,5
Mineraliska produkter	1,4	1,4
Stål	1,9	1,9
Metallvaror	1,4	1,4
Datorer och elektronik	8,0	8,0
Maskiner	2,5	2,5
Transportmedel	4,1	4,1
Möbler, reparationer med mera	1,8	1,8
El, gas, VVS	0,4	0,4
Byggverksamhet	0,7	0,7
Handel	3,0	3,0
Transport	1,2	1,2
Hotell och restaurang	-0,8	-0,8
Info- och kommunikationstjänster	3,7	3,7
Finansiell verksamhet	2,6	2,6
Fastighetsverksamhet exkl. småhus	-0,3	-0,3
Företagstjänstverksamhet	1,5	1,5
Vård och utbildning	-1,9	-1,9
Fritid och service	0,0	0,0
Näringsliv ex. småhus sammanvägt¹	1,8	1,8
Näringslivet exkl. små- och fritidshus faktiskt	-	2,2
Bidrag från små- och fritidshus	0,0	-0,1
Näringslivet totalt, sammanvägt för modell respektive faktiskt för historiken	1,8	2,1

Anm. De historiska genomsnitten avser geometriska genomsnitt i aktuella publicerade data i september 2019. ¹ Sammanvägda totaler är med förädlingsvärdevikter från år 2017.

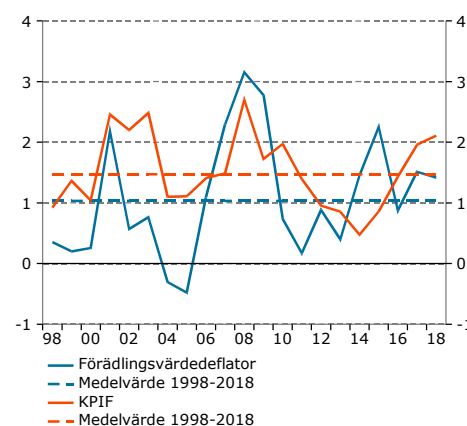
Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Beräkning av strukturell arbetskostnadsutveckling

Beräkningarna visar att en arbetskostnadsutveckling på 3,5 procent om året ger en inflationstakt på 2,0 procent. Det förutsätter att produktivitetstillväxten i de olika branscherna blir som redovisat i tabell 12, vilket alltså innebär att produktivitetstillväxten i näringslivet exklusive små- och fritidshus blir 1,8 procent. Det förutsätter också att arbetskostnadsandelarna förblir oförändrade i samtliga branscher med kostnadsbestämda priser och att övriga antaganden i baskalkylen är uppfyllda, exempelvis att importpriserna stiger i samma takt som de inhemska priserna.⁹⁶ En ökning i arbetskostnaden per timme på 3,5 procent och en produktivitetstillväxt på 1,8 procent innebär att enhetsarbetskostnaden ökar med 1,8 procent per år i näringslivet exklusive små- och fritidshus. Förädlingsvärdepriset ökar lika snabbt, vilket är förenligt med antagandet om oförändrade arbetskostnadsandelar. Att enhetsarbetskostnaden ökar med mindre än 2 procent och inflationsmålet ändå nås beror huvudsakligen på skillnader i sammansättning mellan det som produceras och det som konsumeras i landet. Produktivitetstillväxten är något lägre i branscher vars produkter har förhållandevis hög vikt i konsumtionskorgen. Det innebär att enhetsarbetskostnaden och förädlingsvärdedeflatorsn båda måste öka något långsammare än konsumentpriserna. Historiskt har också förädlingsvärdepriset ökat långsammare än KPIF-inflationen (se diagram 113 och tabell 13).

Diagram 113 Förädlingsvärdepris och KPIF-inflation

Årlig procentuell förändring

Anm. Förädlingsvärdedeflator för näringslivet exkl. små- och fritidshus.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Exkludera små- och fritidshus

Små och fritidshus är både en bransch och en produkt i nationalräkenskaperna. Branschen har inga anställda och är ingen bransch i verkligheten. Därför är det i regel mer rättvisande att utgå ifrån produktivitetstillväxten i näringslivet exklusive små- och fritidshus i beräkningar av enhetsarbetskostnaderna och andra ekonomiska variabler relevanta för lönebildningen.

Delaggregat i KPI och KPIF

Delaggregaten inom KPI och KPIF som redovisas här följer den indelning som Konjunkturinstitutet brukar redovisa i publikationen *Konjunkturläget*. Ett undantag är att fastighets-skatten har exkluderats ur boendeposten. Det beror på att fastighetsskatten i modellen antas följa utvecklingen i arbetskostnad per timme i hela ekonomin.

⁹⁶ Även antagandet om ingen substitution i konsumtionen måste gälla. Eftersom konsumenter i verkligheten substituerar från produkter som stiger mer i pris så underskattas sannolikt vilken arbetskostnadsökning som är förenlig med 2 procents KPIF-inflation något i denna modellberäkning.

Tabell 13 Modellresultat, baskalkyl

Procentuell förändring

	Strukturell utveckling i baskalkyl	Genomsnitt 1997 – 2018
Arbetskostnad per timme, näringslivet	3,5	3,3
KPIF-inflation	2,0	1,5
Produktivitet näringslivet exkl. småhus	1,8	2,1
Produktivitet näringslivet	1,8	1,9
Enhetsarbetskostnad näringslivet exkl. småhus	1,8	1,2
Förädlingsvärdepris näringsliv exkl. småhus	1,8	1,1
Konsumtionsdeflator	2,0	1,3

Anm. Småhus avser produkten/branschen små- och fritidshus. Historiska genomsnitt avser geometriska genomsnitt för åren från år 1997 till år 2018. Historisk enhetsarbetskostnad är justerad för förändringar i andelen egenföretagare. Den historiska konsumtionsdeflatoren är exklusive ideella organisationer och inklusive små- och fritidshus, medan modellvärdet är beräknat exklusive små- och fritidshus. Skillnaden mellan KPIF och konsumtionsdeflatoren i modellen består enbart av skillnaden i vikterna för olika produkter, och att KPIF innehåller fastighetsskatten och kapitalstocksindex som separata komponenter. I verkligheten finns det fler skillnader som inte fångas i modellberäkningen.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Tabell 14 sammanfattar resultaten för olika delaggregat inom KPI. Varupriserna stiger mindre än övriga priser eftersom produktivitetstillväxten är högre i de varuproducerande branscherna.

Tabell 14 KPIF och delaggregat i baskalkyl

Procentenheter respektive procentuell utveckling

	Vikt i modellen	Inflation
KPIF	100,0	2,0
KPI exklusive kapitalstocksindex/räntor ¹	93,3	1,9
Varor ²	42,7	1,2
Tjänster ³	28,9	2,4
Boende ⁴	14,2	2,7
Energi ⁵	6,7	2,5
Fastighetsskatt (följer arbetskostnaden)	0,7	3,5
Kapitalstocksindex (beräknad utifrån exogena antaganden)	6,7	3,0

Anm. ¹ Även benämnd KPI990. ² Exklusive energi och reparationsvaror direkt knutna till boendet. ³ Exklusive boende. ⁴ Exklusive uppvärmning, fastighetsskatt och kapitalstocksindex. ⁵ El, drivmedel, uppvärmning.

Källa: Konjunkturinstitutet.

Tabell 20 i appendix visar produktiviteten, enhetsarbetskostnaden, förädlingsvärdepriset, produktpriset samt importprisets utveckling för alla produkter. Tabell 21 i appendix visar produktpriserna till både baspris (exklusive skatter, subventioner och

handelsmarginaler) och till konsumentpris (inklusive skatter och handelsmarginaler) i baskalkylen. Konsumentpriset är det pris kunden betalar, och baspriset är det pris producenten erhåller exklusive påslag. Tabellen visar även produktens vikt i, och bidrag till KPIF-inflationen enligt modellantagandena. Genom att multiplicera prisutvecklingen för det kunden betalar (konsumentpriset) med produktens vikt i KPI indexet erhålls produktens bidrag till KPIF-inflationen. En summering av bidragen ger den totala inflationstakten.

Räkneexempel med lägre produktivitetstillväxt

Produktivitetsantagandena i baskalkylen ovan baseras på historiska genomsnitt för en längre tidsperiod (1980–2018).

Under senare år har produktivitetstillväxten varit lägre än genomsnittet för de senaste 30 åren (se diagram 112). Detta avsnitt redovisar beräkningar med en antagen produktivitetstillväxt som är 0,5 procentenheter lägre än i baskalkylen. Samtliga branschers produktivitetstillväxt har sänkts med en halv procentenhet per år. Det innebär en total produktivitetstillväxt i näringslivet exklusive små- och fritidshus på 1,3 procent per år. Det är ungefär i paritet med Konjunkturinstitutets senaste prognos för den faktiska produktivitetens utvecklingen från 2019 till 2023 (se kapitlet ”Produktivitetens utvecklingen i Sverige”).

Tabell 15 visar resultaten med lägre produktivitetstillväxt. En årlig utveckling i arbetskostnaden per timme på 3,0 procent är förenligt med inflationsmålet på 2,0 procent. Samtliga andra antaganden är i övrigt desamma som i baskalkylen som redovisades ovan. Eftersom alla branschers produktivitetstillväxt sänks lika mycket blir den strukturella arbetskostnadsutvecklingen 0,5 procentenheter lägre. Det i sin tur ger samma utveckling i enhetsarbetskostnaden och förädlingsvärdepriset som i baskalkylen.

Tabell 15 Modellresultat med 0,5 procent lägre antagen produktivitetstillväxt i samtliga branscher

Procentuell förändring

	Utveckling
Arbetskostnad per timme, näringslivet	3,0
KPIF	2,0
Produktivitet näringslivet exkl. småhus	1,3
Enhetsarbetskostnad näringslivet exkl. småhus	1,8
Förädlingsvärdepris näringsliv exkl. småhus	1,8
Konsumtionsdeflator	2,0

Anm. Småhus avser produkten/branschen små- och fritidshus.

Källa: Konjunkturinstitutet.

Räkneexempel med lägre produktivitetstillväxt och lägre exogena importpriser

Hitintills har det antagits att lagen om ett pris gäller och att importpriserna har samma prisutveckling som motsvarande inhemskt producerade produkter uttryckt i gemensam valuta. I följande beräkningar antas i stället att importpriserna är exogent givna och stiger mindre jämfört med föregående räkneexempel. En svagare importprisutveckling skulle kunna bero på att den svenska kronan stärks till följd av att kronan bedöms vara undervärderad i utgångsläget, eller att prisutvecklingen i omvärlden blir svagare än i Sverige. Alla importprodukter antas ha en prisutveckling som är 0,5 procent lägre per år jämfört med föregående räkneexempel med låg produktivitetstillväxt.

Två nya räkneexempel med lägre importprisutveckling redovisas här. I den ena beräkningen är samtliga produktpriser för inhemskt producerade varor och tjänster helt kostnadsbestämda. Det betyder att de inhemskt producerade varorna har en annorlunda prisutveckling än deras importerade motsvarighet. I det andra räkneexemplet antas att det är utländska priser som styr det svenska produktpriset på industrivaror, medan priserna på samtliga övriga produkter precis som tidigare antas vara kostnadsbestämda.⁹⁷ Det bakomliggande antagandet i det andra räkneexemplet är att internationell konkurrens gör att samtliga industrivaror har en prisutveckling identisk med omvärldens, uttryckt i gemensam valuta. För industribranscherna innebär det att antagandet om fasta arbetskostnadsandelar inte längre gäller.

De två olika räkneexemplen som redovisas i detta avsnitt belyser extremfall för hur prissättningen inom svensk industri ser ut. I det första fallet antas konkurrensen inte ha någon betydelse alls för prissättningen, och vinstandelarna är opåverkade. I det andra exemplet är konkurrensen helt avgörande för prissättningen, och vinstandelarna inom industrin tillåts sjunka om importpriserna stiger långsammare än den inhemska kostnadsutvecklingen.

Produktivitetstillväxten antas bli 1,3 procent i näringslivet exklusive små- och fritidshus, och inflationsmålet är fortsatt ankarret för den strukturella arbetskostnadsutvecklingen i dessa räkneexempel. Om importpriserna stiger långsammare krävs en högre inhemsk kostnadsutveckling för att inflationsmålet ska nås. Arbetskostnaden per timme måste öka med 3,3 procent om inflationsmålet ska nås, 0,3 procent snabbare än vid en högre importprisutveckling. Om svenska industripriser också stiger mindre på grund av konkurrensen så måste den inhemska kostnadsutvecklingen bli ännu en tiondels procent högre (se tabell 16). Industrin skulle alltså möta lägre försäljningspriser och samtidigt högre produktionskostnader, vilket skulle påverka lönsamheten negativt.

Beräkningarna och kortsiktiga obalanser

Grundantagandet i modellberäkningarna är att arbetskostnadsandelarna förblir oförändrade i varje bransch. En intensifierad konkurrenssituation i verkligheten skulle troligtvis innebära att produktpriserna stiger långsammare än produktionskostnaderna. Det skulle innebära att vinstandelen sjunker (arbetskostnadsandelen stiger), och att inflationsmålet på 2 procent inte nås trots att arbetskostnaden per timme ökar i den takt som modellen beräknat vara förenlig med inflationsmålet.

I det allra sista räkneexemplet i detta kapitel antas importpriserna styra industrins prissättning som därmed får högre arbetskostnadsandelar.

⁹⁷ Med industrivaror och industribranscher avses produkterna/branscherna B och C enligt SPIN 2015/SNI 2007.

Tabell 16 Modellresultat med lägre produktivitetstillväxt och lägre exogena importpriser

Procentuell förändring

	Baskalkyl med lägre produktivitetstillväxt	0,5 procent lägre exogena importpriser och kostnadsbestämda priser i alla branscher	0,5 procent lägre exogena importpriser och industrins priser bestäms av importpriser
Importdeflator	1,3	0,8	0,8
Arbetskostnad per timme	3,0	3,3	3,4
KPIF	2,0	2,0	2,0
Produktivitet näringslivet exkl. småhus	1,3	1,3	1,3
Enhetsarbetskostnad näringslivet exkl. småhus	1,8	2,0	2,1
Förädlingsvärdepris näringsliv exkl. småhus	1,8	2,0	1,9

Anm. Småhus avser produkten/branschen små- och fritidshus.

Källa: Konjunkturinstitutet.

LÄGRE IMPORTPRISER GÖR ATT HÖGRE ARBETSKOSTNADSUTVECKLING BEHÖVS FÖR ATT NÅ INFLATIONSMÅLET

Dessa två räkneexempel visar att lägre importprisökningar ger lägre konsumentprisinflation. Om inflationsmålet ska nås måste de inhemska arbetskostnaderna öka mer i sådana fall. I synnerhet om den svenska industrin sänker sina egna priser i konkurrensen mot omvärlden. Det sker i så fall på bekostnad av en lägre lönsamhet i industrin. Det illustreras av vinstandelens utveckling i tabell 19 i appendix, som visar deflatorer och vinstandelar i räkneexemplet med 0,5 procent lägre exogena importpriser (samma beräkningar som till tabell 16). Det är viktigt att komma ihåg att ingen förändring i produktionsvolym eller näringslivets sammansättning antas i modellen. Beräkningarna ger därför inte en fullständig bild över händelseutvecklingen i scenarierna med lägre importprisutveckling. I verkligheten skulle en försämrad konkurrenssituation för industrin troligtvis leda till minskad export och minskad produktion och sysselsättning i branschen på sikt. Vilket i sin tur skulle påverka även ekonomin i övrigt på sikt.

SAMMANFATTANDE JÄMFÖRELSE AV SAMTLIGA KALKYLER

Tabell 17 sammanfattar den arbetskostandsutvecklingen som är förenlig med 2 procents KPIF-inflation i de olika räkneexempel som redovisats i detta kapitel.

Tabell 17 Kostnadsutveckling förenliga med inflationsmålet i olika scenarier

Årlig procentuell förändring i näringslivet exklusive små- och fritidshus

Scenario	Produktivites- tillväxt	Enhetsarbets- kostnad	Arbetskostnad per timme
Baskalkyl	1,8	1,8	3,5
Lägre produktivites- tillväxt	1,3	1,8	3,0
Scenarier med 0,5 procent lägre importpriser under antagandet att industrins produktpriser bestäms av:			
Branschens egna kostnadsutveckling	1,3	2,0	3,3
Konkurrerande importpriser	1,3	2,1	3,4

Källa: Konjunkturinstitutet.

Referenser

- Aukurst, O. (1970), "PRIM I: A Model of the price and income distribution mechanism of an open economy", *The Review of income and wealth*, 16 (1).
- Glans, E. (2019a), "PRIOR – NIER's input-output based cost push price model", promemoria, 26 september 2019. Tillgänglig på www.konj.se.
- Glans, E. (2019b), "The contribution of owner-occupied dwellings to productivity growth in Sweden", promemoria, 4 oktober 2019. Tillgänglig på www.konj.se.
- Markowski, A. Nilsson, K och Widén, M. (2011), "Strukturell utveckling av arbetskostnad och priser i den svenska ekonomin", Working Paper no. 106, Konjunkturinstitutet.
- Miller, R. E. och Blair, P. D. (2009), *Input-Output Analysis, Foundations and Extensions*, Cambridge University Press.
- SFS 1994:1776. *Lag om skatt på energi*. Tillgänglig på riksdagen.se.
- SOU (1999:124), *Konsumentprisindex, betänkande från utredningen om översyn av konsumentprisindex*, Justitiedepartementet.
- Statistiska centralbyrån (2019), *Statistikens framställning – Konsumentprisindex*.
- Statistiska centralbyrån (2019b), "Korgeffekten – Effekten på KPI-talet av årliga förändringar i varukorgens sammansättning", Promemoria, 19 februari 2019. Tillgänglig på www.scb.se.

Appendix

Tabell 18 visar deflatorer och vinstandelar i baskalkylen och kalkylen med lägre produktivitetstillväxt (samma beräkningar som för de första två raderna i tabell 17). I båda antas importpriserna utvecklas på samma sätt som priserna på motsvarande svenska produkter. Genomsnittet sedan år 1997 visas som jämförelse.

Tabell 18 Deflatorer och vinstandelar i baskalkyl och kalkyl med lägre produktivitetstillväxt

Procentuell förändring respektive procentenheter per år

	Baskalkyl	Lägre produktivitets-tillväxt	Genomsnitt 1997–2018
Produktivitetsutveckling näringslivet exkl. småhus	1,8	1,3	2,1
Importdeflator	1,3	1,3	1,3
Exportdeflator	1,2	1,2	0,7
Bytesförhållande	-0,2	-0,2	-0,5
Förädlingsvärde deflator näringsliv exkl. småhus	1,8	1,8	1,1
Konsumtionsdeflator	2,0	2,0	1,3
BNP-deflator	2,1	2,1	1,6
Förändring justerad vinstandel i näringslivet exkl. små- och fritidshus	Antas oförändrad	Antas oförändrad	-0,1

Anm. Småhus avser produkten/branschen små- och fritidshus. Konsumtionsdeflators i modellen motsvarar prisutvecklingen exklusive ideella organisationers konsumtion. Modellberäknade vinstandelar är av tekniska skäl beräknade per produkt, inte per bransch. Det ger små skillnader jämfört med vad en branschvis beräkning för industrin skulle ge. Historiska vinstandelar avser däremot angiven bransch. De historiska utvecklingstalen är geometriska genomsnitt från år 1997 till år 2018, utom för vinstandelen. Förändringen i vinstandelen avser slutvärdet 2018 minus startvärdet 1997, delat på 21.

Källor: Konjunkturinstitutet.

Tabell 19 visar deflatorer och vinstandelar i räkneexemplet med 0,5 procent lägre exogena importpriser (samma beräkningar som för de sista två raderna i tabell 17). Den faktiska genomsnittliga utvecklingen för motsvarande variabel från år 1997 till 2018 visas också som jämförelse.

Tabell 19 Deflatorer och vinstandelar i räkneexempel med lägre exogena importpriser

Procentuell förändring respektive procentenheter per år

	Alla produkter kostnads- bestämda	Industripriser ges av importpriser	Genomsnitt 1997–2018
Produktivitets- utveckling näringslivet exkl. småhus	1,3	1,3	2,1
Importdeflator	0,8	0,8	1,3
Exportdeflator	1,1	0,9	0,7
Bytesförhållande	0,3	0,1	-0,5
Förädlingsvärde- deflator näringsliv exkl. småhus	2,0	1,9	1,1
Konsumtionsdeflator	2,0	2,0	1,3
BNP-deflator	2,4	2,3	1,6
Förändring justerad vinstandel i näringslivet exkl. små- och fritidshus	Antas oförändrad	-0,1	-0,1
Förändring i vinstandel i industrin	Antas oförändrad	-0,8	0,1

Anm. Småhus avser produkten/branschen små- och fritidshus. Konsumtionsdeflators i modellen motsvarar prisutvecklingen exklusive ideella organisationers konsumtion. Modellberäknade vinstandelar är av tekniska skäl beräknade per produkt, inte per bransch. Det ger små skillnader jämfört med vad en branschvis beräkning för industrin skulle ge. Historiska vinstandelar avser däremot angiven bransch. De historiska utvecklingstalen är geometriska genomsnitt från år 1997 till år 2018, utom för vinstandelarna. Förändringen i vinstandelarna avser slutvärdet 2018 minus startvärdet 1997, delat på 21.

Källor: Konjunkturinstitutet.

Tabell 20 och tabell 21 visar kostnader, priser och bidrag till KPIF-inflationen i baskalkylen med högre produktivitetstillväxt (samma beräkning som för första raden i tabell 17). Notera att produktivitetsutvecklingen i produktionen av produkter visas i tabell 20. Eftersom produkterna produceras i flera olika branscher skiljer sig produktivitetsutvecklingen för produkterna någon från produktivitetsutvecklingen för branscherna (som visas i tabell 12). Omräkningen från bransch till produkt görs under antagandet om branschteknologi. Det är ett metodval som har både styrkor och svagheter, se kapitel 5 i Miller och Blair, (2009), för en utförlig redogörelse.

Tabell 20 Kostnader och priser för produkter i baskalkylen

Procentuell förändring

Produktgrupp	Produktivitet	Enhets- arbetskostnad	Förädlings- värdepris	Produkt- pris	Import- pris
Jordbruk och fiske	2,4	1,1	1,1	1,5	1,5
Skogsbruk	2,3	1,2	1,2	1,5	1,5
Energimineraler (råolja)	-	-	-	-	3,0
Övrig gruvverksamhet	0,6	2,9	2,9	2,4	2,4
Livsmedel och tobak	1,3	2,2	2,2	1,8	1,8
Textil	2,0	1,5	1,5	1,6	1,6
Skogsindustriprodukter	2,3	1,2	1,2	1,5	1,5
Petroleumprodukter	6,4	-2,7	-2,7	2,1	2,1
Kemi och läkemedel	2,5	1,1	1,1	1,5	1,5
Gummi och plast	1,6	1,9	1,9	1,7	1,7
Mineraliska produkter	1,4	2,1	2,1	1,9	1,9
Stål	2,0	1,6	1,6	1,9	1,9
Metallvaror	1,5	2,0	2,0	1,8	1,8
Datorer och elektronik	7,5	-3,7	-3,7	-0,9	-0,9
Maskiner	2,6	0,9	0,9	1,2	1,2
Transportmedel	4,1	-0,6	-0,6	0,6	0,6
Möbler, reparationer med mera	2,1	1,4	1,4	1,5	1,5
El, gas, VVS	0,5	3,0	3,0	2,5	2,5
Byggverksamhet	0,8	2,7	2,7	2,2	-
Handel	2,9	0,6	0,6	1,1	1,1
Transport	1,2	2,3	2,3	2,1	2,1
Hotell och restaurang	-0,7	4,3	4,3	3,0	3,0
Info- och kommunikationstjänster	3,6	-0,1	-0,1	0,6	0,6
Finansiell verksamhet	2,6	0,9	0,9	1,1	1,1
Småhus och fritidshus	-	-	4,1	3,0	-
Fastighetsverksamhet	-0,2	3,7	3,7	3,0	-
Företagstjänstverksamhet	1,8	1,7	1,7	1,7	1,7
Offentlig förvaltning och försvar	0,0	3,5	3,5	3,5	-
Vård och utbildning	-1,9	5,5	5,5	4,5	4,5
Fritid och service	0,1	3,5	3,5	2,7	2,7
Konsumtion utomlands	-	-	-	-	3,0

Anm. Värden avser produktgrupper, som skiljer sig marginellt från motsvarigheten fördelad per bransch. Produktiviteten på produktnivå skiljer sig exempelvis något från branschproduktiviteten beroende på att branscher producerar multipla produkter. Celler med streck indikerar att variabeln inte är relevant för produkten ifråga. Exempelvis så förekommer inte import av fastighetstjänster, eller inhemsk produktion av energimineraler.

Källa: Konjunkturinstitutet.

Tabell 21 Konsumentpriser och bidrag till KPIF-inflation i baskalkylen

Årlig procentuell utveckling respektive procentenheter

	Produktpris	Konsumentpris	Modellvikt i KPI	Bidrag till KPIF-inflation
Jordbruk och fiske	1,5	1,3	3,2	0,04
Skogsbruk	1,5	1,5	0,0	0,00
Energimineraler (råolja)	-	-	0,0	0,00
Övrig gruvverksamhet	2,4	1,7	0,0	0,00
Livsmedel och tobak	1,8	1,6	15,3	0,24
Textil	1,6	1,3	5,6	0,07
Skogsindustriprodukter	1,5	1,3	0,7	0,01
Petroleumprodukter	2,1	3,0	2,6	0,08
Kemi och läkemedel	1,5	1,2	2,8	0,03
Gummi och plast	1,7	1,3	1,0	0,01
Mineraliska produkter	1,9	1,4	0,4	0,01
Stål	1,9	1,3	0,0	0,00
Metallvaror	1,8	1,3	0,7	0,01
Datorer och elektronik	-0,9	0,2	4,0	0,01
Maskiner	1,2	1,1	0,4	0,01
Transportmedel	0,6	0,8	5,2	0,04
Möbler, reparationer med mera	1,5	1,3	3,6	0,05
El, gas, VVS	2,5	2,2	5,0	0,11
Byggverksamhet	2,2	2,2	2,3	0,05
Handel	1,1	1,1	2,2	0,02
Transport	2,1	2,1	2,7	0,06
Hotell och restaurang	3,0	3,0	6,7	0,20
Info- och kommunikationstjänster	0,6	0,6	3,4	0,02
Finansiell verksamhet	1,1	1,1	2,0	0,02
Småhus och fritidshus ¹	3,0	3,0	0,0	0,00
Fastighetsverksamhet	3,0	3,0	10,0	0,30
Företagstjänsteverksamhet	1,7	1,7	2,5	0,04
Offentlig förvaltning och försvar	3,5	3,5	0,1	0,00
Vård och utbildning	4,5	4,5	3,7	0,16
Fritid och service	2,7	2,6	4,3	0,11
Konsumtion utomlands ²	-	3,0	2,2	0,07
Fastighetsskatt	-	3,5	0,7	0,02
Kapitalstocksindex	-	3,0	6,7	0,20
KPIF	-	2,0	100,0	2,00

Anm. Produktpriset avser baspris exklusive handelsmarginal, skatter och subventioner. Produkternas vikt i KPI i modellen motsvarar inte exakt produktens verkliga vikt i KPI. Eftersom produktindelningen i nationalräkenskaperna följer en annan klassifikation än den som används i KPI-statistiken går det inte att matcha vikterna exakt. ¹ Följer priset på fastighetsverksamhet. ² Följer det inhemska priset på hotell och restaurangverksamhet.

Källa: Konjunkturinstitutet.

Tabell 22 Bransch/produktkoder

Enligt SNI 2007

Bransch/produkt	SNI-kod
Jordbruk och fiske	A01, A03
Skogsbruk	A02
Energimineraler (råolja)	B05–06
Övrig gruvverksamhet	B exklusive B05–06
Livsmedel och tobak	C10–12
Textil	C13–15
Skogsindustriprodukter	C16–18
Petroleumprodukter	C19
Kemi och läkemedel	C20–21
Gummi och plast	C22
Mineraliska produkter	C23
Stål	C24
Metallvaror	C25
Datorer och elektronik	C26–27
Maskiner	C28
Transportmedel	C29–30
Möbler, reparationer med mera	C31–33
El, gas, VVS	D, E
Byggverksamhet	F
Handel	G
Transport	H
Hotell och restaurang	I
Info- och kommunikationstjänster	J
Finansiell verksamhet	K
Småhus och fritidshus	L68A
Fastighetsverksamhet	L exklusive L68A
Företagstjänsteverksamhet	M, N
Offentlig förvaltning och försvar	O
Vård och utbildning	P, Q
Fritid och service	R, S, T

Anm. Branschbeskrivningen ger en förenklad bild av branschens sammansättning. Se branschbeskrivningarna för den aktuella SNI-koden på sni2007.scb.se för en exakt beskrivning av vilken typ av verksamhet som ingår. Varje bransch kan producera flera olika produkter. Se Glans (2019a) för en närmare beskrivning av hur detta hanteras i modellen.

Källa: Konjunkturinstitutet.

Påverkas sjuksköterskors löner av konkurrens mellan arbetsställen?

Det råder sedan länge brist på sjuksköterskor och annan kvalificerad vårdpersonal. Den svenska lönebildningsmodellen har kritiserats för att förvärra bristen eftersom industriavtalets norm kan hindra lönenivån inom bristyrken i offentlig sektor att anpassa sig till efterfrågeläget. Antalet privata vårdgivare har ökat över tid och sjuksköterskor i många delar av landet har fått större möjligheter att välja bland olika arbetsgivare. Större konkurrens om arbetskraft mellan olika arbetsställen ökar sjuksköterskors förhandlingsstyrka och minskar möjligheterna för stora arbetsgivare att använda det inflytande som en dominerande ställning kan ge i lönesättningen. Fler arbetsgivare kan därför leda till högre lönenivåer och minskad brist på sjuksköterskor. Skillnaderna i konkurrens mellan arbetsställen är dock stora mellan olika län. Detta kapitel studerar hur förändringar i koncentrationen av efterfrågan på sjuksköterskor har påverkat lönerna för sjuksköterskor i offentlig sektor 1998–2016. Resultaten visar att lönerna i viss mån anpassar sig till förändringar i konkurrens. En fördubbling av antalet arbetsgivare innebär 1–2 procent högre lönenivå för sjuksköterskor. Högre löner minskar dock inte på kort sikt bristen på sjuksköterskor i någon större utsträckning därför att nästan alla sjuksköterskeutbildade redan arbetar som sjuksköterskor. Men på längre sikt skulle en högre lönenivå kunna attrahera flera att utbilda sig till sjuksköterska.

Inledning

Detta kapitel studerar hur förändringar i koncentrationen av efterfrågan på sjuksköterskor har påverkat lönerna för sjuksköterskor i offentlig sektor mellan 1998 och 2016. På en så kallad monopsonistisk arbetsmarknad, det vill säga en arbetsmarknad dominerad av en eller ett fåtal arbetsgivare, uppstår alltid brist på arbetskraft genom att lönerna pressas ned. Större konkurrens mellan arbetsgivare skulle därför kunna minska bristen genom ökad lönenivå. Det förutsätter dock att utbudet av sjuksköterskor reagerar på den ökade lönen. Syftet med kapitlet är att öka förståelsen för hur lönebildningen för sjuksköterskor fungerar.⁹⁸

ARBETSGIVARNAS MONOPSONIMAKT MINSKAR LÖNENIVÅN

Att det sedan länge råder brist på sjuksköterskor är inte bara ett svenskt fenomen. Det förekommer i många länder, till exempel i

⁹⁸ De redovisade resultaten avser enbart sjuksköterskor och de är inte direkt tillämpliga för andra grupper på arbetsmarknaden.

Norge, Storbritannien och Australien.⁹⁹ En anledning till den långvariga bristen i Sverige är att arbetsmarknaden för sjuksköterskor karaktäriseras av få men stora arbetsgivare som kan sätta lönenivån lägre än marknadslönen. Vid perfekt konkurrens skulle marknadslönen motsvara produktiviteten hos den sista anställda (marginalproduktiviteten) och efterfrågan och utbudet av arbetskraft skulle vara lika stora. När arbetsgivarna har så kallad monopsonimakt i lönesättningen kan de sätta löner som understiger marknadslönen. En sådan lönesättning innebär att det skulle vara lönsamt för arbetsgivaren att anställa fler till den rådande lönen, men det är inte möjligt därför att tillgången på arbetskraft begränsas av lönenivån. En monopsoniarbetsgivare som försöker maximera sin vinst (eller minimera kostnaderna) måste ta hänsyn till att en ökning av antalet anställda innebär att lönenivån måste höjas även för alla tidigare anställda. Produktionen och sysselsättningen blir då lägre än vid perfekt konkurrens. På en monopsonistisk arbetsmarknad råder det därför alltid brist på arbetskraft.¹⁰⁰

Arbetsmarknaden för sjuksköterskor är mer monopsonistisk än arbetsmarknaden för många andra yrken. Det beror på att arbetsplatserna ofta är stora och arbetsgivarna är få eftersom sjukvården till stor del är offentligt finansierad och producerad. Sjuksköterskor har därför ofta få arbetsgivare att välja mellan inom ett rimligt pendlingsavstånd. Ju färre antal arbetsgivare som finns, det vill säga ju högre koncentrationsgraden på arbetsgivar-sidan är, desto lägre blir normalt lönenivån i förhållande till marknadslönen.¹⁰¹

Att arbetsgivarna kan använda monopsonimakt i lönesättning beror på att sjuksköterskor har relativt låg yrkesmässig och geografisk rörlighet.¹⁰² Sjuksköterskor har en lång och specialiserad utbildning där kunskaper och färdigheter i hög grad är yrkesspecifika. Detta innebär att kostnaderna för att byta yrke är relativt stora.¹⁰³ Även geografisk rörlighet är förknippad med kostnader. Dessutom är majoriteten av sjuksköterskor kvinnor och studier

⁹⁹ Se exempelvis Askildsen m.fl. (2003), Di Tommaso m.fl. (2009) och Hanel m.fl. (2012).

¹⁰⁰ Se exempelvis Calmfors och Richardson (2004) för en mer detaljerad beskrivning av monopsonimodellen.

¹⁰¹ Se exempelvis Boal och Ransom (1997) eller Calmfors och Richardson (2004). Det finns också ett mycket aktivt forskningsområde som studerar effekter av konkurrens på arbetsmarknaden generellt. Detta har sitt ursprung i framväxten av stora "superstarföretag" i utvecklade länder, vilket har väckt frågor om generellt mindre konkurrens på arbetsmarknaden med lägre lönetillväxt som följd. Se exempelvis Abel m.fl. (2018) och Benmelech m.fl. (2018).

¹⁰² Arbetssekonomiska rådet (2016) studerar yrkesrörligheten bland sjuksköterskor, lärare, civilingenjörer, ekonomer, jurister och socialsekreterare. Studien finner att sjuksköterskor har den lägsta yrkesrörligheten bland de studerade yrkesgrupperna och att 1,8 procent av sjuksköterskor i offentlig sektor bytte yrke på årsbasis 2011–2013. I genomsnitt i offentlig sektor bytte 4,7 procent av lärarna, 11,2 procent av civilingenjörerna, 9,2 procent av ekonomerna, 8,2 procent av juristerna och 5,5 procent av socialsekreterarna yrke på årsbasis 2011–2013.

¹⁰³ Många andra utbildningar, till exempel lärarutbildning, är mer generella och ger därför kunskaper och färdigheter som lättare kan användas även på andra delar av arbetsmarknaden.

visar att par ofta tar mer hänsyn till mannens än kvinnans karriärmöjligheter vid flyttbeslut.¹⁰⁴

STARKA FACKFÖRENINGAR KAN MINSKA ARBETSGIVARENS MÖJLIGHETER ATT NYTTJA MONOPSONIMAKT

Det som kan minska arbetsgivarnas möjligheter att nyttja monopsonimakten är starka fackföreningar som kan trycka upp lönen närmare marknadslönen. Ju starkare fackets förhandlingsstyrka är, desto svårare är det för arbetsgivaren att hålla nere lönenivån. De sifferlösa avtalen som Vårdförbundet har sedan 2011 överlåter löneförhandlingarna helt åt de lokala parterna. Det borde innebära att det är lättare för de lokala parterna att komma överens om löner som är mer anpassade till de lokala förhållandena. Det är dock oklart hur styrkeförhållandena mellan arbetsgivar- och arbetstagar- sidan ser ut på lokal nivå. Det är därför inte givet att den individuella lönesättningen för sjuksköterskor leder till högre löner än vad som skulle bli fallet vid centrala förhandlingar. Det kan också finnas lokala variationer i arbetstagar- sidans förhandlingsstyrka.

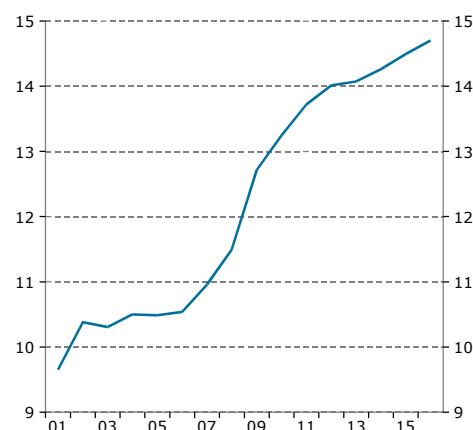
Även om det är en rimlig hypotes att sjuksköterskors arbetsmarknad är monopsonistisk, finns det relativt lite empirisk evidens om den bristande konkurrensens effekter på sjuksköterskors löner. De studier som finns ger ingen entydig bild av effekterna, vilket kan bero på att de studerar olika länder där arbetsmarknaden och lönebildningen inte fungerar likadant.¹⁰⁵

ANDELEN SJUKSKÖTERSKOR SOM ARBETAR I PRIVAT SEKTOR HAR ÖKAT

Landstingen och regionerna har fått större konkurrens över tid från privata vårdgivare. Andelen sjuksköterskeutbildade som är sysselsatta inom privat sektor har ökat under 00-talet och 2016 arbetade nästan 15 procent av alla sjuksköterskeutbildade inom den privata sektorn (se diagram 114). Det finns stora regionala skillnader i hur stor andel av de sjuksköterskeutbildade som arbetar inom privat sektor. I Stockholm var 34 procent av sjuksköterskeutbildade sysselsatta i privat sektor medan i Kalmar, Norrbotten och Västerbotten var andelen endast 5 procent (se tabell 23). I nästan alla län¹⁰⁶ har andelen privatanställda sjuksköterskor ökat markant över tid. Andelen privata vårdföretag har ökat mer än andelen sjuksköterskeutbildade i privat sektor därför att de

Diagram 114 Sjuksköterskeutbildade i privat sektor

Procent av sysselsatta sjuksköterskeutbildade

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

¹⁰⁴ Till stor del beror detta på att män och kvinnor har olika yrken och inkomst, se exempelvis Brandén (2013).

¹⁰⁵ Se exempelvis Staiger m.fl. (2010) och referenser däri. En närliggande studie om Sverige är Hensvik (2012), som studerar konkurrensens effekter på lärarlöner efter friskolereformen i Sverige. Hon finner att lönerna för nya lärare är 2–3 procent högre i de mest konkurrensutsatta områdena jämfört med områden utan friskolor. Konkurrensen har också lett till mer marknadsbaserad lönesättning för lärare (dvs. lärare i matematik och naturvetenskap med högre kognitiva förmågor och SO-lärare med högre sociala förmågor har fått högre löner). Även lönerna i kommunala skolor har ökat till följd av konkurrensen.

¹⁰⁶ Sedan 2019 har namnet landsting ersatts av region. När Konjunkturinstitutet skriver om kommuner och kommunsektorn åsyftas både primärkommuner och regioner.

offentliga arbetsplatserna oftast är mycket större. Även olika arbetsställen inom offentlig sektor kan konkurrera med varandra om arbetskraft. I vilken utsträckning det sker är dock oklart. Till exempel har region Stockholm, Skåne och Västra Götaland uttalade regler att sjuksköterskor inte ska kunna förhandla upp sina löner i samband med att de byter mellan likvärdiga jobb inom landstingets verksamheter.¹⁰⁷

Tabell 23 Andel av sjuksköterskeutbildade som är sysselsatta inom privat sektor.

Procent respektive förändring i procentenheter

	1998	2016	Δ 1998–2016
Stockholm	16	34	18
Uppsala	6	15	9
Södermanland	6	11	5
Östergötland	6	12	6
Jönköping	5	8	3
Kronoberg	6	8	2
Kalmar	4	5	1
Gotland	4	18	14
Blekinge	3	6	3
Skåne	8	14	6
Halland	5	12	7
Västra Götaland	5	10	5
Värmland	3	6	3
Örebro	6	6	0
Västmanland	9	14	5
Dalarna	3	6	3
Gävleborg	4	14	10
Västernorrland	2	8	6
Jämtland	7	6	-1
Västerbotten	2	5	3
Norrbottn	3	5	2

Anm. Inkluderar enbart branscherna med SNI07-kod 85–88. Cirka 93 procent av alla sysselsatta sjuksköterskeutbildade arbetar inom dessa branscher.

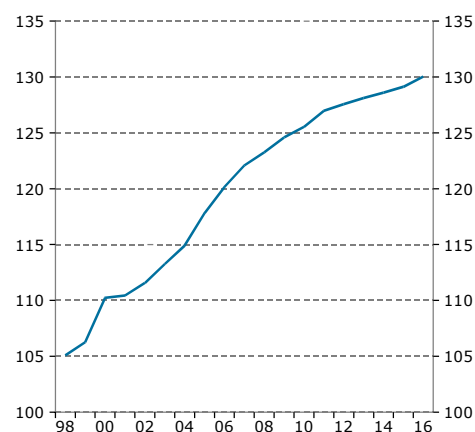
Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

TILLGÅNGEN PÅ SJUKSKÖTERS KOR TOTALT SETT VERKAR INTE HA FÖRÄNDRATS MYCKET

Antalet sjuksköterskeutbildade har ökat över tid (se diagram 115). Samtidigt har dock även befolkningen ökat. Antalet sjuksköterskeutbildade per 1 000 personer i befolkningen har varit ungefär oförändrat det senaste decenniet (se diagram 116). Om man relaterar antalet sjuksköterskeutbildade till den delen av befolkningen som konsumerar mest vårdtjänster, personer 75 år eller äldre, har det skett en liten minskning under 2010-talet. Kvoten är dock fortfarande högre än i början av 00-talet. År 2016

Diagram 115 Antalet sjuksköterskeutbildade

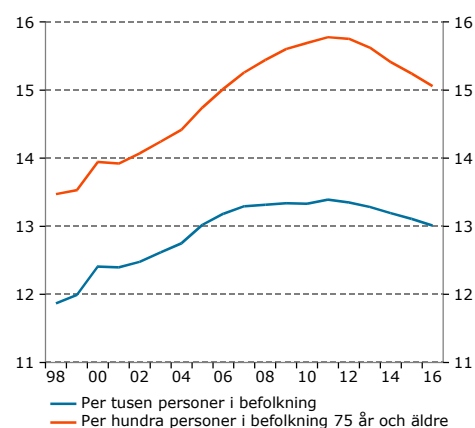
Tusental

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 116 Antalet sjuksköterskeutbildade per befolkning

Antal

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

¹⁰⁷ Se Vårdfokus (2016).

fanns det ca 15 sjuksköterskeutbildade per 100 äldre. Det har inte skett några förändringar över tid i andelen av sjuksköterskeutbildade som arbetar som sjuksköterskor.¹⁰⁸ Andelen sjuksköterskeutbildade som arbetar inom branscherna hälso- och sjukvård, vård och omsorg med boende och öppna sociala insatser har också varit oförändrad på ca 93 procent sedan slutet av 1990-talet. Tillgången på sjuksköterskor torde därför inte ha förändrats radikalt under 00-talet.

Även om utbudet av sjuksköterskor per befolkning är på ungefär samma nivå som för tio år sedan kan efterfrågan ha ökat över tid. Bristen på arbetskraft inom vården har ökat under senare år (se diagram 117). Hösten 2018 bedömde alla landsting att de hade brist på specialistsjuksköterskor, alla landsting utom ett att de hade brist på grundutbildade sjuksköterskor, och alla landsting utom två att de hade brist på barnmorskor.¹⁰⁹ Möjliga anledningar till den ökande bristen kan vara ökad efterfrågan på vård, till exempel till följd av att man behandlar fler sjukdomar än förut, eller att sjuksköterskor har fått fler eller ändrade arbetsuppgifter. Exempelvis har fler sjuksköterskor administrativa yrken inom vården.¹¹⁰ Förändringar i antalet undersköterskor eller vårdbiträden kan också över tid ha påverkat sjuksköterskors arbetsuppgifter.¹¹¹

Bristen på sjuksköterskor syns även i arbetslösheten bland sjuksköterskeutbildade. Det finns få personer med sjuksköterskeutbildning som är inskrivna som arbetslösa hos Arbetsförmedlingen. De senaste åren har den registerbaserade arbetslösheten varit 1,5 procent bland sjuksköterskor (se diagram 118).¹¹²

FÅ SJUKSKÖTERSKEUTBILDADE ARBETAR INOM BEMANNINGSBRANSCHEN

Många landsting och regioner anlitar bemanningsföretag för att hantera bristen på sjuksköterskor. Det är dock få sjuksköterskeutbildade som har sin huvudsakliga sysselsättning i bemanningsbranschen (se diagram 119).¹¹³ Andelen sjuksköterskor som arbetar i bemanningsbranschen är högst i Stockholm där andelen var 2 procent 2016. Det är möjligt att en del av de som jobbar i bemanningsbranschen som hyrsjuksköterskor också har ett annat jobb och enbart arbetar extra i bemanningsbranschen. Det är även möjligt att det är vanligare att arbeta inom bemanningsbranschen under semestertider i stället för i november när

¹⁰⁸ Se Adermon och Laun (2018).

¹⁰⁹ Se Socialstyrelsen (2019).

¹¹⁰ Se Adermon och Laun (2018).

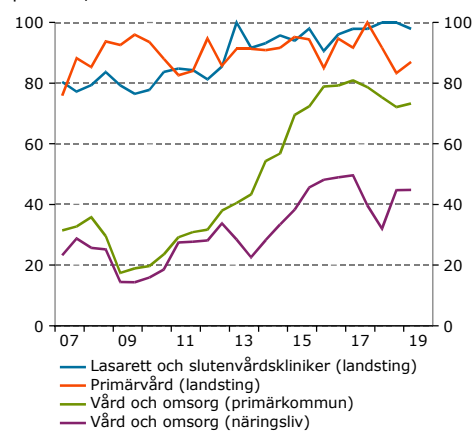
¹¹¹ Se Socialstyrelsen (2019).

¹¹² Arbetslösheten är här definierat som antalet inskrivna arbetslösa med sjuksköterskeutbildning vid Arbetsförmedlingen i procent av registerbaserad arbetskraft, mätt i november varje år. Registerbaserad arbetskraft utgörs av antalet sysselsatta sjuksköterskeutbildade i branscherna SNI2007 84–88 och antalet inskrivna arbetslösa med sjuksköterskeutbildning.

¹¹³ Enligt registerbaserad arbetsmarknadsstatistik RAMS.

Diagram 117 Brist på arbetskraft inom vården

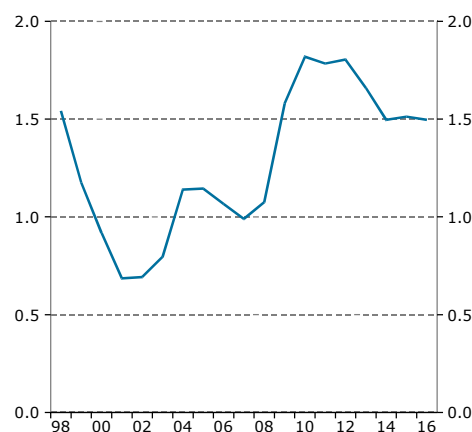
Andel arbetsställen med rekryteringsproblem, procent, halvårsvärden

Källa: Arbetsförmedlingen.

Diagram 118 Registerbaserad arbetslöshet bland sjuksköterskeutbildade

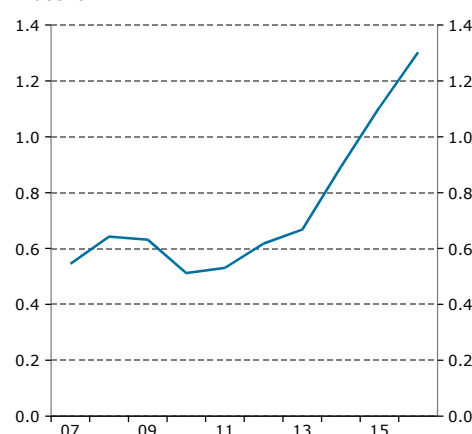
Procent av registerbaserad arbetslöshet

Anm. Registerbaserad arbetslöshet är inskrivna arbetslösa med sjuksköterskeutbildning vid Arbetsförmedlingen i procent av registerbaserad arbetskraft. Registerbaserad arbetskraft är summan av sysselsatta sjuksköterskeutbildade enligt RAMS och arbetslösa med sjuksköterskeutbildning.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 119 Andelen sjuksköterskeutbildade med huvudsaklig sysselsättning i bemanningsbranschen

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

sysselsättningen mäts i registerstatistik. De data som Konjunkturinstitutet har tillgång till mäter enbart den huvudsakliga sysselsättningen i november varje år och i vilken bransch personen då arbetar. Det är därför inte möjligt att närmare studera betydelsen av bemanningsföretagen för utbudet av sjuksköterskor eller sjuksköterskelöner inom ramen för denna studie.

LÖNERNA FÖR SJUKSKÖTERSKEUTBILDADE HAR UTVECKLATS LIKARTAT I OFFENTLIG OCH PRIVAT SEKTOR

Genomsnittslönen för sjuksköterskeutbildade var ungefär på samma nivå som genomsnittslönen i hela ekonomin i slutet av 1990-talet,¹¹⁴ men lönerna för sjuksköterskeutbildade har stigit snabbare än genomsnittslönen under de senaste 20 åren (se diagram 120). Lönerna för sjuksköterskeutbildade har också ökat snabbare än genomsnittslönen för personer med eftergymnasial utbildning på minst två år, även om lönenivån för sjuksköterskor fortfarande är lägre.¹¹⁵ Lönerna för sjuksköterskor i privat sektor är högre än sjuksköterskelöner i offentlig sektor, men under 00-talet har de utvecklats i ungefär samma takt. År 2016 var genomsnittslönen för sjuksköterskor i privat sektor 36 100 kronor och 34 400 kronor i offentlig sektor.

Lönespridningen för sjuksköterskor har ökat något över tid (se diagram 121).¹¹⁶ Diagrammet visar utvecklingen av 10:e, 50:e och 90:e percentilens månadslön. De högsta lönerna har stigit snabbare än de lägsta lönerna. År 1998 var 10:e percentilens lön för en sjuksköterska 74 procent av 90:e percentilens lön. År 2016 hade relationen minskat till 67 procent. Den ökade lönespridningen kan vara en följd av den mer individualiserade lönebildningen.

Ålderslöneprofilen för sjuksköterskor har över tid blivit brantare så att skillnaden i lönen mellan unga och äldre sjuksköterskor har ökat (se diagram 122). Större skillnad mellan ingångslönen och slutlönen kan vara ett sätt att motivera äldre och mer rutinerade sjuksköterskor att stanna kvar i yrket och i sysselsättningen. Andelen äldre (55–64 år) sysselsatta sjuksköterskeutbildade har också ökat över tid (se diagram 123). Samtidigt har andelen sjuksköterskeutbildade sysselsatta i åldersgruppen 30–54 år minskat. Andelen sysselsatta sjuksköterskeutbildade i åldersgruppen 21–29 år har varit ungefär oförändrad.

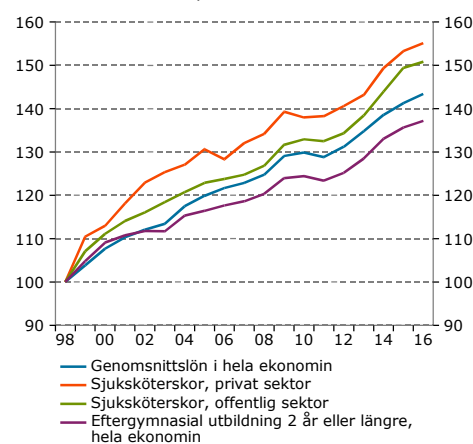
¹¹⁴ Den genomsnittliga månadslönen för sjuksköterskor 1998 var 22 800 kronor i offentlig sektor och 23 300 kronor i privat sektor, mätt i 2016 års priser. Genomsnittslönen i hela ekonomin 1998 var 22 900 kronor.

¹¹⁵ Genomsnittslönen för personer (18–64 år) med eftergymnasial utbildning på minst två år var 38 300 kronor 2016.

¹¹⁶ Diagrammet visar lönespridningen för sjuksköterskeutbildade i offentlig sektor, men lönespridningen är liknande i privat sektor.

Diagram 120 Utveckling av real genomsnittlig månadslön

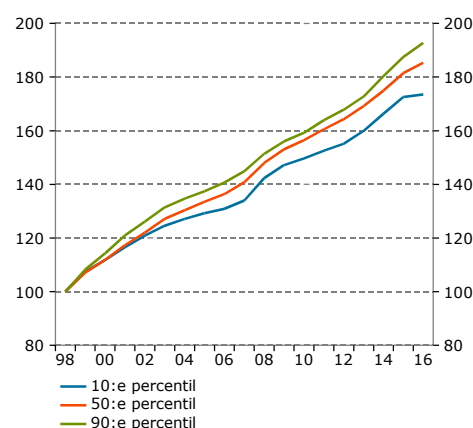
Real månadslön, index 1998=100, deflaterad med KPI, 2016 års priser

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 121 Lönespridning för sjuksköterskeutbildade i offentlig sektor

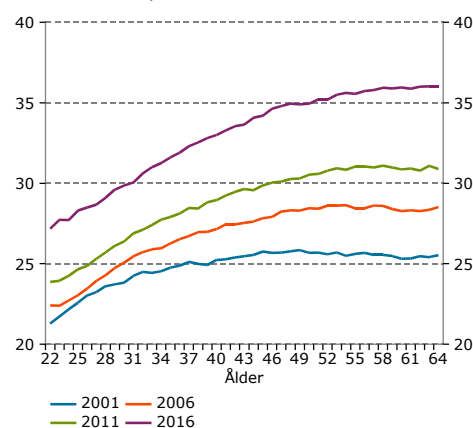
Index 1998=100

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 122 Ålderslöneprofiler för sjuksköterskeutbildade sysselsatta i offentlig sektor

Real månadslön, tusental kronor, deflaterad med KPI, 2016 års priser

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Empirisk analys

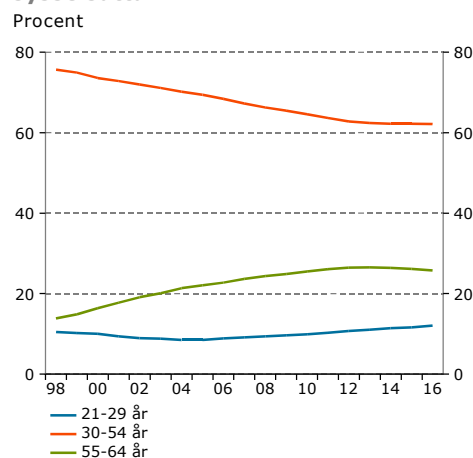
KONKURRENS MÄTS MED KONCENTRATIONSINDEX

För att analysera hur förändringar i konkurrenssituationen påverkar sjuksköterskelönerna utnyttjas variationen i koncentrationen av efterfrågan på sjuksköterskor mellan olika län. Graden av konkurrens mäts med ett Herfindahl-Hirschman index (HHI), som är ett mått på koncentrationen av sjuksköterskor till olika arbetsplatser inom varje län.¹¹⁷ HHI är ett vanligt sätt att mäta konkurrens på arbetsmarknaden. HHI får värdet 1 om alla sjuksköterskor i länet arbetar på samma arbetsplats (monopsoni) och värdet 0,5 om det finns två arbetsplatser i länet som anställer lika många sjuksköterskor. Indexet går mot noll när det blir fler arbetsplatser med mindre marknadsandelar. Vid värdet 0 råder perfekt konkurrens om arbetskraften. Det finns stor variation mellan länen i koncentrationen av efterfrågan på sjuksköterskor (se diagram 124). År 2016 var koncentrationen av efterfrågan lägst i Västra Götaland och högst i Uppsala.

Effekter av konkurrens på sjuksköterskelöner skattas i två steg. I det första steget används individdata för att justera den genomsnittliga sjuksköterskelönen i varje län för skillnader i sammansättningen av sjuksköterskor.¹¹⁸ De sammansättningsjusterade genomsnittliga lönerna för sjuksköterskor i varje län och år används sedan i en panelmodell på länsnivå för att skatta effekter av konkurrens på sjuksköterskelöner. Länsnivåmodellen kontrollerar även för fixa effekter för län och år. I vissa modeller kontrolleras också för om landstinget eller regionen styrs av högerorienterad eller vänsterorienterad koalition (eller enskilt parti).

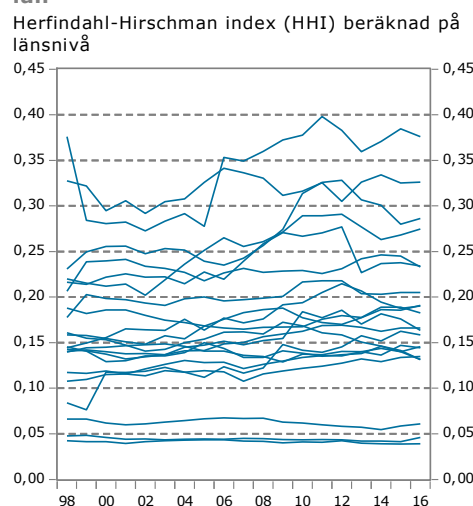
Ett problem med att använda HHI som mått på lokal arbetsgivarkoncentration är att det kan vara korrelerad med andra observerbara och icke-observerbara skillnader mellan länen som också påverkar lönenivån.¹¹⁹ För att minska detta problem kan man instrumentera HHI. Instrumentet som används är predikterad koncentration av efterfrågan i länet om alla arbetsgivare som anställt minst en sjuksköterska skulle ha samma andel sjuksköterskor bland sina anställda som genomsnittet för arbetsgivarens bransch.¹²⁰ Dessutom kontrolleras för icke-tidsvarierande skillnader mellan länen och tidsvarierande faktorer som är

Diagram 123 Ålderssammansättning bland sjuksköterskeutbildade sysselsatta

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 124 Koncentrationsindex för efterfrågan på sjuksköterskor för olika län

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

¹¹⁷ Vid beräkningen av HHI ingår både arbetsplatser i offentlig och privat sektor som anställer sjuksköterskor. HHI räknas enligt följande formel för varje län och år: $HHI = \sum_{i=1}^N s_i^2$ där s_i är andelen av länets sjuksköterskor anställda hos arbetsställe i och N är antalet arbetsställen i länet.

¹¹⁸ Denna sammansättningsjustering inkluderar fixa effekter för individen samt olika tidsvarierande individegenskaper, dvs. ålder, civilstånd och om man har barn i olika åldersgrupper. Resultaten ändras inte nämnvärt om man också kontrollerar för potentiell yrkeserfarenhet, dvs. antalet år efter sjuksköterskeexamen.

¹¹⁹ Se exempelvis Boal och Ransom (1997).

¹²⁰ Enbart de branscher där de flesta sjuksköterskorna arbetar är inkluderade. Dessa branscher är SNI2007-koderna 84-88.

gemensamma för alla län.¹²¹ Modellerna har också skattats för olika tidsperioder samt utan Stockholm och Skåne för att säkerställa att det inte är storstadsregionerna som driver resultaten.

Data för sjuksköterskelöner

Analysen baseras på registeruppgifter på individnivå från SCB:s lönestrukturst statistik kopplat till LISA-databasen för 1998–2016. Sjuksköterskor är definierade utifrån utbildningskoder och analysen omfattar sjuksköterskeutbildade sysselsatta i åldersgruppen 21–64 år. Analysen är begränsad till de branscher där de flesta sysselsatta med sjuksköterskeutbildning arbetar. Dessa branscher är hälso- och sjukvård, vård och omsorg med boende, öppna sociala insatser, utbildning, samt offentlig förvaltning, försvar och obligatorisk socialförsäkring. En begränsning av analysen till dessa branscher minskar risken att man studerar individer som inte arbetar som sjuksköterska.¹²² Cirka 93 procent av alla sysselsatta sjuksköterskeutbildade arbetar inom dessa branscher och ca 77 procent arbetar inom hälso- och sjukvård.

Effekter av konkurrens på löner studeras enbart för sjuksköterskor i offentlig sektor eftersom den privata sektorns lönestatistik inte är heltäckande. Lönemåttet som används i analysen är individens månadslön uppräknad till heltid. I månadslönen ingår utöver grundlönen även vissa fasta och rörliga tillägg, exempelvis cheftillägg, OB-, jour-, och beredskapsersättning, men inte övertidsersättning.

Aggregering av data till länsnivå har gjorts av Konjunkturinstitutet. Deskriptiv statistik visas i tabell 26 i appendix.

STÖRRE KONKURRENS LEDER TILL HÖGRE LÖNER

Tabell 24 visar effekter av konkurrens, mätt med Herfindahl-Hirschman index, på löner för sjuksköterskor i offentlig sektor. Resultaten visar att ju högre koncentration av efterfrågan är på få arbetsställen, desto lägre är lönenivån. I genomsnitt är HHI på länsnivå 0,13. En halvering av koncentrationen av efterfrågan, vilket är ungefär detsamma som en dubbling av antalet arbetsgivare, innebär 1–2 procent högre lönenivå för sjuksköterskor.¹²³ Effekten är ungefär densamma oavsett om man kontrollerar för den politiska majoriteten som styr regionen eller inte. Resultaten är liknande även om Stockholm och Skåne utelämnas från

¹²¹ De årsfixa effekterna fångar till exempel inflation och det allmänna ekonomiska läget i landet och länsfixa effekter fångar effekter av permanenta skillnader mellan länen i till exempel näringsstruktur och befolkningstäthet.

¹²² Förändringar i yrkeskodningen över tid gör det svårt att definiera sjuksköterskor utifrån yrke. Dessutom saknas det uppgifter om yrke i analysdata för en betydande del av de sysselsatta som arbetar i privat sektor. Runt 80 procent av de sjuksköterskeutbildade arbetar dock som sjuksköterskor och denna andel har varit oförändrad de senaste 20 åren. Se Adermon och Laun (2018) för en mer detaljerad beskrivning av var de sjuksköterskeutbildade arbetar.

¹²³ Koefficienten för HHI gånger standardavvikelsen: $-0,194 \cdot 0,08 = -1,6\%$

analysen eller om man skattar modellerna från år 2001. Resultaten drivs därför inte av storstadsområden med mer konkurrens och generellt högre lönenivå.

Tabell 24 Skattade effekter av konkurrens på sjuksköterskelöner

Beroende variabel: Logaritmerad månadslön på länsnivå, justerad för sammansättningen av sjuksköterskor

	(1)	(2)	(3)	(4)
	ols	iv	ols	iv
Herfindahl-Hirshman index (HHI)	-0,194*	-0,229**	-0,178*	-0,220**
	(0,069)	(0,083)	(0,070)	(0,081)
Vänsterstyre			0,006+	0,005+
			(0,003)	(0,003)
Effekt när koncentrationen ökar med en standardavvikelse	-1,6 %	-1,8 %	-1,4 %	-1,8 %

Anm. Standardfelen inom parentes är klustrade på län. Alla modeller inkluderar fixa effekter för län och år. Instrumentet i IV-modeller är predikterad koncentration av efterfrågan i länet om alla arbetsgivare som anställt minst en sjuksköterska skulle ha samma andel sjuksköterskor bland sina anställda som genomsnittet för branschen. ** visar statistisk signifikans på 1-procentsnivå, * statistisk signifikans på 5-procentsnivå och + statistisk signifikans på 10-procentsnivå.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Tabell 25 visar effekter av konkurrens för nytutexaminerade sjuksköterskor med maximalt två års yrkeserfarenhet och sjuksköterskor med minst 10 års yrkeserfarenhet.¹²⁴ De skattade koefficienterna är något större för nytutexaminerade sjuksköterskor, men skillnaden i löneeffekten mellan nytutexaminerade och mer rutinerade sjuksköterskor är inte statistiskt signifikant. Effekten av konkurrens skiljer sig inte heller mellan sjuksköterskor med grundutbildning och sjuksköterskor med olika specialistutbildningar.

Tabell 25 Skattade effekter av konkurrens på löner för nytutexaminerade (max. 2 års erfarenhet) och rutinerade sjuksköterskor (minst 10 års erfarenhet)

Beroende variabel: Logaritmerad månadslön på länsnivå, justerad för sammansättningen av sjuksköterskor

	(1)	(2)	(3)	(4)
	ols	iv	ols	iv
	Max 2 års erfarenhet		Minst 10 års erfarenhet	
Herfindahl-Hirshman index (HHI)	-0,234+	-0,285	-0,170*	-0,226**
	(0,131)	(0,216)	(0,065)	(0,085)

Anm. Standardfelen inom parentes är klustrade på län. Alla modeller inkluderar fixa effekter för län och år. Instrumentet i IV-modeller är predikterad koncentration av efterfrågan i länet om alla arbetsgivare som anställt minst en sjuksköterska skulle ha samma andel sjuksköterskor bland sina anställda som genomsnittet för branschen. ** visar statistisk signifikans på 1-procentsnivå, * statistisk signifikans på 5-procentsnivå och + statistisk signifikans på 10-procentsnivå.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

¹²⁴ Yrkeserfarenhet är definierad som antalet år sedan sjuksköterskeexamen.

Slutsatser

Efterfrågan på sjuksköterskor styrs till stor del av demografiska faktorer. Den demografiska utvecklingen framöver med allt fler äldre förväntas leda till högre efterfrågan på sjuksköterskor. För att hålla antalet sjuksköterskor i förhållande till befolkningen som är 75 år eller äldre på 2016 års nivå måste antalet sjuksköterskor öka med över 50 000 det kommande decenniet. Det har varit brist på sjuksköterskor under en lång tid och det demografiska trycket ökar sannolikt bristen. Sjuksköterskor kan inte snabbt rekryteras från andra branscher eftersom yrket kräver en lång specialiserad utbildning. Däremot finns det sannolikt vissa möjligheter till ökad renodling av sjuksköterskeyrket så att sjuksköterskor inte utför arbetsuppgifter som kan utföras av annan arbetskraft, vilket skulle kunna minska bristen på sjuksköterskor.

Långvarig brist är ett tecken på en monopsonistisk arbetsmarknad där lönenivån ligger under marknadslönen. Arbetsgivarnas monopsonimakt är en delförklaring till den långvariga bristen på sjuksköterskor i Sverige.¹²⁵ Resultaten i detta kapitel tyder på att sjuksköterskors löner till viss del reagerar på variationer i konkurrens, mätt med koncentrationen av efterfrågan. En fördubbling av antalet arbetsgivare ger i genomsnitt 1–2 procent högre lönenivå för sjuksköterskor. Detta betyder 4–5 procents löneskillnad mellan län med den högsta och lägsta nivån på koncentrationen av efterfrågan.

Hur mycket bristen på sjuksköterskor skulle minska vid en högre lönenivå beror dock på hur mycket förändringar i lönen påverkar sjuksköterskors medelarbetstid.¹²⁶ Tidigare studier visar att arbetstiden inte påverkas så mycket av lönen. Enligt dessa studier skulle 10 procent högre lön kunna väntas öka antalet arbetade timmar bland sjuksköterskor med omkring 3 procent.¹²⁷

Däremot kan lönen spela desto större roll för personer som inte arbetar som sjuksköterskor. Många studier har funnit att beslutet att arbeta inom ett visst yrke, eller att inte arbeta alls, i hög grad påverkas av lönenivån. Dessa studier pekar mot att 10 procent högre lön skulle få 13 procent fler att välja att jobba som sjuksköterska.¹²⁸

De skattningar som redovisas här har gjorts på dem som redan har en sjuksköterskeutbildning. Rekryteringspotentialen bland utbildade sjuksköterskor i Sverige är dock relativt liten därför att de flesta redan arbetar som sjuksköterskor. År 2016

¹²⁵ Detta kan även gälla för andra bristyrken inom offentlig sektor, exempelvis lärare.

¹²⁶ Detta kallas arbetsutbudselasticitet på den *intensiva* marginalen, det vill säga hur mycket en redan anställd person ökar sitt arbetsutbud när lönen stiger.

¹²⁷ Detta motsvarar en arbetsutbudselasticitet på 0,3. Se exempelvis Askildsen m.fl. (2003), Di Tommaso m.fl. (2009) och Hanel m.fl. (2012) samt referenser i dessa studier.

¹²⁸ Detta kallas arbetsutbudselasticitet på den *extensiva* marginalen, det vill säga hur mycket en person som inte arbetar eller har ett annat yrke ökar sitt arbetsutbud när lönen, generellt eller inom ett visst yrke, stiger. Arbetsutbudselasticiteten i dessa studier är omkring 1,3; en procents högre lön ökar sannolikheten att arbeta med 1,3 procent.

var 94 procent av alla sjuksköterskeutbildade yngre än 65 år sysselsatta och 87 procent av dessa arbetade som sjuksköterska eller chef inom vård- och omsorg.¹²⁹ Enligt Socialstyrelsen (2019) arbetar sjuksköterskor i genomsnitt 88 procent av heltid inom landstingen, 80 procent av heltid inom kommunerna och 82 procent av heltid inom privat sektor. Att höja lönerna skulle därför åtminstone på kort sikt sannolikt inte påverka utbudet av sjuksköterskor i någon större utsträckning, och därför inte heller bristen. På lång sikt skulle dock en högre lönenivå attrahera flera att utbilda sig till sjuksköterska.¹³⁰ Det finns också andra faktorer än lön som påverkar hur attraktiv sjuksköterskeyrket är, till exempel arbetsmiljö, arbetsbelastning, schemaläggning samt möjligheter till vidareutbildning och karriärutveckling.¹³¹

¹²⁹ Avser andel av de sysselsatta sjuksköterskeutbildade med yrkeskod i LISA. Det saknas yrkeskoder för en del sysselsatta. Sysselsättningen är mätt i november.

¹³⁰ Det finns också sjuksköterskeutbildade som har flyttat till andra länder, till exempel till Norge, för att lönerna är högre eller att arbetsförhållandena är bättre där. Det är svårt att veta vilka lönenivåer eller andra förändringar i arbetsförhållanden som skulle krävas för att dessa skulle flytta tillbaka till Sverige. Högre löner kan också attrahera sjuksköterskor från andra länder att arbeta i Sverige.

¹³¹ Se exempelvis Clark (2001), Shields och Ward (2001) och Kankaanranta och Rissanen (2008).

Referenser

- Abel, W., S. Tenreyro och G. Thwaites (2018), "Monopsony in the UK", *Discussion Papers* 1827, Centre for Macroeconomics.
- Adermon, A. och L. Laun (2018), "Bristyrken i offentlig verksamhet. Var arbetar de utbildade?", *IFAU rapport* 2018:19.
- Arbetsmarknadsekonomiska rådet (2016), *Arbetsmarknadsekonomisk rapport. Dags för större lönespridning?*
- Askildsen, J. E., B. H. Baltagi och T. H. Holmås (2003), "Wage Policy in the Health Care Sector: A Panel Data Analysis of Nurses' Labour Supply", *Health Economics*, 12 (9), sid. 705–719.
- Benmelech, E., N. Bergman och H. Kim (2018), "Strong Employers and Weak Employees: How Does Employer Concentration Affect Wages?", *NBER working paper* 24307.
- Boal, W. M. och M. R. Ransom (1997), "Monopsony in the Labor Market", *Journal of Economic Literature*, vol. 35 (1), sid. 86–112.
- Brandén, M. (2013), "Couples' Education and Regional Mobility – The Importance of Occupation, Income and Gender", *Population, Space and Place*, vol. 19 (5), sid. 522–536.
- Calmfors och Richardson (2004), "Marknadskrafterna och lönebildningen i landsting och regioner", *IFAU rapport* 2004:9.
- Clark, A. (2001), "What Really Matters in a Job? Hedonic Measurement Using Quit Data", *Labour Economics*, vol. 8 (2), sid. 223–242.
- Di Tommaso, M. L., S. Strøm och E. M. Sæther (2009), "Nurses wanted: Is the Job too Harsh or Is the Wage too Low?", *Journal of Health Economics*, vol. 28 (3), sid. 748–757.
- Hanel, B., G. Kalb och A. Scott (2012), "Nurses' Labour Supply Elasticities: The Importance of Accounting for External Margins", *IZA Discussion Paper* no. 6573.
- Hensvik, L. (2012), "Competition, Wages and Teacher Sorting: Lessons Learned from a Voucher Reform", *The Economic Journal*, 122, sid. 799–824.
- Kankaanranta, T. och P. Rissanen (2008), "Nurses' Intentions to Leave Nursing in Finland", *The European Journal of Health Economics*, vol. 9 (4), sid. 333–342.
- Shields, M. och Ward, M. (2001), "Improving Nurse Retention in the National Health Service in England: The Impact of Job Satisfaction in Intentions to Quit", *Journal of Health Economics*, vol. 20 (5), sid. 677–701.
- Socialstyrelsen (2019), "Bedömning av tillgång och efterfrågan på legitimerad personal i hälso- och sjukvård samt tandvård", *Nationella planeringsstödet 2019*.

Staiger, D., J. Spetz och C. Phibbs (2010), "Is There Monopsony in the Labor Market? Evidence from a Natural Experiment", *Journal of Labor Economics*, vol. 28 (2), sid. 211–236.

Vårdfokus (2016), "Sjuksköterskor i Stockholm får inte förhandla upp sina löner". Tillgängligt på www.vardfokus.se.

Appendix

Tabell 26 Deskriptiv statistik, genomsnitt för 1998–2016.

	Mean	SD	Min	Max
Månadslön (heltid, kronor)	26902	6348	9801	130000
Logaritmerad månadslön	10,17	0,23	9,19	11,77
Ålder	45,26	10,63	21,00	64,00
Gift	0,56	0,50	0,00	1,00
Kvinna	0,90	0,30	0,00	1,00
Utrikesfödd	0,09	0,28	0,00	1,00
Född utanför Europa	0,03	0,17	0,00	1,00
Född i Europa (exkl. född i Sverige)	0,06	0,23	0,00	1,00
Ålder 21–24 år	0,02	0,13	0,00	1,00
Ålder 25–29 år	0,08	0,26	0,00	1,00
Ålder 30–34 år	0,10	0,29	0,00	1,00
Ålder 35–39 år	0,12	0,33	0,00	1,00
Ålder 40–44 år	0,15	0,35	0,00	1,00
Ålder 45–49 år	0,16	0,36	0,00	1,00
Ålder 50–54 år	0,15	0,36	0,00	1,00
Ålder 55–59 år	0,14	0,35	0,00	1,00
Ålder 60–64 år	0,09	0,29	0,00	1,00
Barn i åldrarna 0–3 år	0,10	0,31	0,00	1,00
Barn i åldrarna 4–6 år	0,11	0,32	0,00	1,00
Barn i åldrarna 7–10 år	0,16	0,37	0,00	1,00
Barn i åldrarna 11–17 år	0,27	0,44	0,00	1,00
0–1 års erfarenhet	0,09	0,29	0,00	1,00
2–5 års erfarenhet	0,15	0,36	0,00	1,00
6–10 års erfarenhet	0,16	0,37	0,00	1,00
11–15 års erfarenhet	0,16	0,36	0,00	1,00
16–19 års erfarenhet	0,11	0,32	0,00	1,00
Minst 20 års erfarenhet	0,28	0,45	0,00	1,00
Okänd erfarenhet	0,04	0,20	0,00	1,00
Herfindahl-Hirschman index (län)	0,13	0,08	0,04	0,40
Instrument län	0,10	0,07	0,03	0,33
Antalet observationer	1510682			

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

FÖRDJUPNING

Makroekonomiska konsekvenser av alternativa löneutvecklingar

I denna fördjupning analyseras hur den svenska ekonomin påverkas av en lägre respektive en högre löneökningstakt än i huvudscenariot under två år. En lägre löneökningstakt medför en högre BNP-tillväxt men en lägre inflation, medan en högre löneökningstakt medför en lägre BNP-tillväxt och en högre inflation. Vidare analyseras även hur makroekonomin påverkas av att Riksbanken väntar ett år med att höja räntan trots den högre inflation som följer av den högre löneökningstakten. Resultatet är att fallet i BNP-tillväxten dämpas men att inflationen ökar ytterligare.

Lönernas utveckling beror på flera olika faktorer vars framtida utveckling är osäker, till exempel produktiviteten, inflationen och förhandlingsstyrkan hos arbetsmarknadens parter. Denna osäkerhet medför att även prognosen för framtida löner omfattas av osäkerhet. I detta avsnitt används Konjunkturinstitutets allmän-jämviktsmodell SELMA för att analysera hur ekonomin påverkas av en lägre respektive högre löneökningstakt än i det huvudscenario som beskrivits tidigare. Dessutom analyseras hur ekonomin påverkas om Riksbanken inte omedelbart reagerar på en högre löneökningstakt.

Hur ekonomin påverkas av en förändring i löneökningstakten beror på vilken av de underliggande faktorer som bestämmer lönen som ändras. Till exempel skulle en ökning i produktiviteten inte påverka företagets enhetsarbetskostnad eftersom löneökningen följer av en högre produktion per arbetad timme. En förstärkning av arbetstagarnas förhandlingsstyrka leder å andra sidan till en högre enhetsarbetskostnad eftersom den inte följer av en produktivitetsökning. I de tre alternativscenarier som följer antas att det är parternas förhandlingsstyrka som tillfälligt förändras.

I SELMA har arbetstagarna en viss marknadsmakt vilket gör att de kan begära en lön som ligger över sin reservationslön. I det första alternativscenariot antas att arbetstagarnas förhandlingsstyrka minskar tillfälligt, så att skillnaden mellan den faktiska lönen och reservationslönen minskar. Därmed blir löneökningstakten tillfälligt lägre än i huvudscenariot 2020–2021. I det andra

Vad är ett alternativscenario?

I detta avsnitt beskrivs andra möjliga utvecklingar av ekonomin än den som beskrivs i huvudscenariot. I avsnittet beskrivs hur de ekonomiska förutsättningarna kan skilja sig från huvudscenariot, och vilka effekter dessa alternativa förutsättningar kan ha på den svenska ekonomin.

Scenarierna är analyserade med hjälp av Konjunkturinstitutets allmän-jämviktsmodell SELMA. Analysen som presenteras är baserad på modellens resultat. Den är därmed helt och hållet en konsekvens av de antaganden som gjorts i modellen.

En beskrivning av SELMA

SELMA är en allmän-jämviktsmodell baserad på etablerad ekonomisk teori. Det betyder att SELMA fångar beroendet mellan olika makroekonomiska variabler och hur de påverkar varandra inbördes.

I modellen finns det två regioner, Sverige och omvärlden. Omvärldsekonomin kan påverka Sverige, men Sverige antas inte ha någon påverkan på omvärldsekonomin eftersom Sverige är en liten ekonomi. Den svenska ekonomin består i sin tur av två typer av hushåll, fem typer av företag, en oberoende centralbank som bedriver penningpolitik och en offentlig sektor som bedriver finanspolitik.

En typ av hushåll har tillgång till finansiella marknader och kan därmed låna och spara, medan den andra hushållstypen inte har någon tillgång till finansiella marknader, vilket innebär att hushållet konsumerar hela sin disponibla inkomst, bestående av löner och transfereringar.

Företagen producerar exportvaror, investeringsvaror och konsumtionsvaror. Dessa företag använder insatsvaror som antingen tillverkas av andra inhemska företag eller importeras. Prissättningen hos insatsvaruföretagen och exportföretagen antas vara trögrörlig.

Riksbanken, bedriver penningpolitik för att stabilisera inflationen kring inflationsmålet. Den lägger dessutom viss vikt vid BNP-gapet. Om BNP-gapet är positivt är räntan, allt annat lika, högre och vice versa.

Finanspolitiken kan bedrivas genom flertalet finanspolitiska instrument, exempelvis genom att öka eller minska transfereringar till hushållen, höja eller sänka skattesatser och öka respektive minska offentlig konsumtion.

Omvärldsekonomin modelleras enligt samma principer som den svenska ekonomin men strukturen är förenklad. SELMA är kalibrerad för att stämma överens med hur svensk ekonomi fungerar.

För en längre beskrivning av SELMA, se Konjunkturinstitutet (2019a) och "SELMA – Technical documentation" på www.konj.se.

och tredje scenariot ökar i stället deras förhandlingsstyrka tillfälligt, vilket ger en tillfälligt högre löneökningstakt.¹³²

I alla tre scenarier modelleras finanspolitiken så att den dels verkar via de automatiska stabilisatorerna och dels via en regel som för det strukturella sparandet tillbaka till överskottsmålet (definierat som ett strukturellt sparande på en tredjedels procent av potentiell BNP) vid avvikelser. Ingen diskretionär finanspolitik bedrivs utöver den politik som förs för att nå överskottsmålet. De automatiska stabilisatorerna verkar både via den offentliga sektorns inkomster och utgifter. Inkomsterna påverkas genom att skatteintäkterna påverkas av konjunkturen. Exempelvis ökar intäkterna från inkomstskatter när BNP-gapet är positivt och antalet arbetade timmar är högre än när ekonomin är i konjunkturrell balans. Utgifterna påverkas genom att transfereringarna till hushållen påverkas av konjunkturen. När BNP-gapet är positivt blir utgifterna för arbetslöshetsförsäkring och liknande transfereringar till hushållen lägre. Det motsatta gäller när BNP-gapet är negativt.

I alternativscenarierna antas att transfereringarna är det instrument som används för att det strukturella sparandet ska nå överskottsmålet vid en avvikelse. Denna finanspolitik är ett exempel och ska inte ses som Konjunkturinstitutets bedömning av vad som är den mest lämpliga finanspolitiken.

I det första alternativscenariot analyseras hur den svenska ekonomin påverkas av en lägre löneökningstakt än i huvudscenariot. Den lägre löneökningstakten leder till ett högre antal arbetade timmar och BNP. Samtidigt blir KPIF-inflationen lägre vilket föranleder Riksbanken att sänka räntan. Eftersom de lägre lönerna dominerar ökningen i arbetade timmar i scenariot minskar lönesumman i ekonomin, vilket minskar det finansiella sparandet i offentlig sektor.

I det andra alternativscenariot analyseras hur den svenska ekonomin påverkas av en högre löneökningstakt än i huvudscenariot, under förutsättningen att penningpolitiken reagerar omedelbart på den högre löneökningstakten. Den högre löneökningstakten leder till färre arbetade timmar och lägre BNP än i huvudscenariot, men samtidigt till en högre KPIF-inflation. Det sistnämnda gör att Riksbanken höjer reporäntan. Lönesumman blir högre än i huvudscenariot på grund av den högre löneökningstakten, vilket ökar den offentliga sektorns skatteintäkter och därmed dess finansiella sparande.

¹³² Löneökningstakten kan också förändras vid exempelvis en konjunkturedgång i omvärlden som påverkar svensk ekonomi. För en beskrivning av ett sådant scenario med Konjunkturinstitutets allmän-jämviktsmodell SELMA, se Konjunkturinstitutet (2019c).

I det tredje scenariot ökar förhandlingsstyrkan samtidigt som Riksbanken väntar ett år med att reagera på den högre inflation som en högre löneökningstakt medför. Därmed dämpas de negativa effekterna på BNP och arbetade timmar. Samtidigt blir inflationen högre än vid en omedelbar penningpolitisk respons. Scenariot ska inte tolkas som den mest troliga reaktionen från Riksbankens sida. Men eftersom inflationsmålet vid en omedelbar respons inte når målet förrän 2022 är det inte heller en orimlig reaktion.

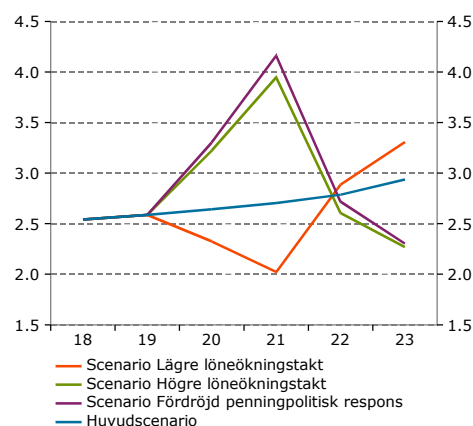
SCENARIO: LÄGRE LÖNEÖKNINGSTAKT

I huvudscenariot växer de nominella lönerna med 2,6 procent respektive 2,7 procent under 2020 och 2021. I detta scenario antas att löneökningstakten blir 0,3 procentenheter lägre 2020 och 0,7 procentenheter lägre 2021 (se diagram 125). Löneökningstakten är vald utifrån att löneökningen under ett enskilt år inte ska understiga två procent, eftersom löneökningstakten mätt över ett helår inte understigit två procent sedan 1993. Scenariot illustreras av den röda linjen i diagrammen. Här antas att arbetstagarnas förhandlingsstyrka minskar tillfälligt jämfört med huvudscenariot, vilket resulterar i en lägre löneökningstakt. Den lägre löneökningstakten minskar kostnaderna för de inhemska insatsvaruproducenterna, vilket gör att deras efterfrågan på arbetskraft ökar. Därmed ökar antalet arbetade timmar i ekonomin (se diagram 126). Vidare kommer företagen att substituera kapital mot arbetskraft i sin produktion eftersom priset på arbetskraft är lägre än priset på kapital, vilket ytterligare dämpar de inhemska insatsvaruproducenternas kostnader. Insatsvaruföretagen väljer därför att sänka sina priser för att öka sin försäljning vilket, allt annat lika, dämpar den inhemska inflationen.

KPIF-inflationen kan delas upp i inhemsk inflation och importerad inflation, eftersom konsumtionsvarornas pris bestäms av priserna på både inhemska och importerade insatsvaror. Eftersom den inhemska inflationen är lägre faller KPIF-inflationen (se diagram 127). KPIF-inflationen hålls dock uppe något av att den importerade inflationen inte faller lika mycket som den inhemska inflationen. För att motverka den lägre inflationen bedriver Riksbanken en mer expansiv penningpolitik, med en lägre reporänta än i huvudscenariot (se diagram 129). Räntesänkningen är dock inte större än att reporäntan fortfarande ligger över dess bedömda nedre gräns.

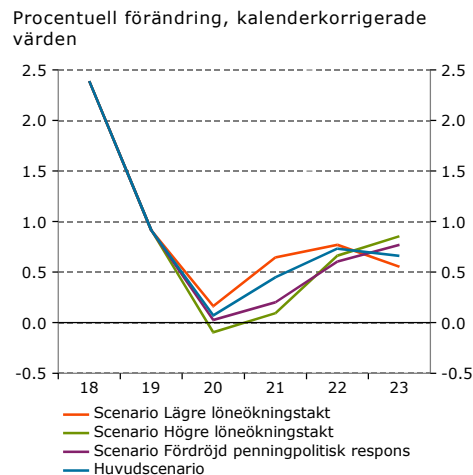
Eftersom företagen utöver arbetskraft även använder kapital i sin produktion dämpas inte företagens kostnader i samma utsträckning som lönerna i ekonomin. Detta gör att företagens priser inte sänks lika mycket som lönerna. Detta leder, tillsammans

Diagram 125 Timlön i hela ekonomin
Procentuell förändring

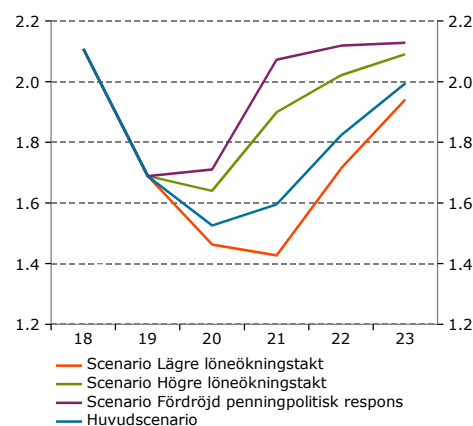
Källor: Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

Diagram 126 Arbetade timmar i hela ekonomin
Procentuell förändring, kalenderkorrigerade värden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 127 KPIF-inflation
Procent

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

med att företagens prissättning är trögrörlig, till att den reala lönetillväxten blir lägre än i huvudscenariot (se diagram 128).

Hushållens konsumtion växer något långsammare än i huvudscenariot under 2020 och 2021, för att sedan tillta något efter 2021 (se diagram 130). Hushållens konsumtion kan delas upp i konsumtion av hushåll med sparande och hushåll utan sparande (se marginalrutan "En beskrivning av SELMA"). Anledningen till den lägre konsumtionstillväxten är att hushåll utan sparande konsumerar mindre 2020–2021 eftersom deras disponibla inkomster växer långsammare, vilket sker på grund av den lägre löneökningstakten och lägre transfereringar till hushållen. Fallet i disponibelinkomst på grund av löneökningstakten motverkas dock något av ökningen i arbetade timmar. Hushåll med sparande ökar däremot sin konsumtion. Anledningen är att den lägre reala räntebanan gör det mer gynnsamt att konsumera i dag än i framtiden. Konsumtionsminskningen hos hushåll utan sparande dominerar dock, varför tillväxten i hushållens konsumtion bromsar in.

Investeringarna i ekonomin växer snabbare än i huvudscenariot, trots substitutionen från kapital till arbetskraft i produktionen. Dels beror detta på den lägre reala räntebanan. Vidare efterfrågar insatsvaruproducenterna mer kapital i takt med att de ökar sin produktion, vilket leder till en ökad efterfrågan på investeringsvaror (se diagram 131).

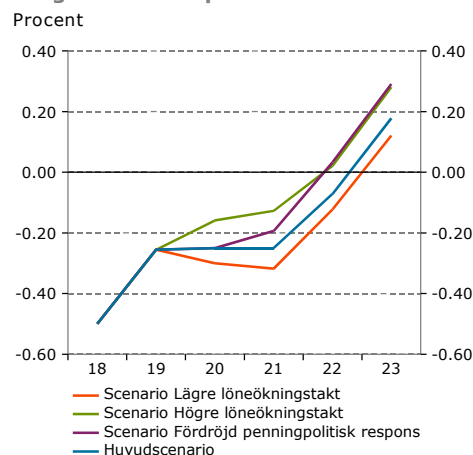
Den lägre räntan leder till en försvagning av kronan eftersom räntan i Sverige sänkts medan räntan i omvärlden ligger still jämfört med huvudscenariot (se diagram 132). Den svagare kronan leder i sin tur till att exporten växer snabbare. Vidare leder exportföretagens lägre kostnader på inhemska insatsvaror till att de kan sänka sina priser ytterligare, vilket ger en ytterligare skjuts till exporten (se diagram 133).

Priset på inhemskt producerade insatsvaror är nu lägre jämfört med importerade insatsvaror vilket minskar efterfrågan på importerade insatsvaror. Detta leder, tillsammans med den svagare kronan, till en lägre import än i huvudscenariot (se diagram 134).

Den sammantagna effekten på BNP är att den blir högre än i huvudscenariot trots att hushållens konsumtion är något lägre, eftersom både investeringarna och exporten är högre samtidigt som importen är lägre (se diagram 135).

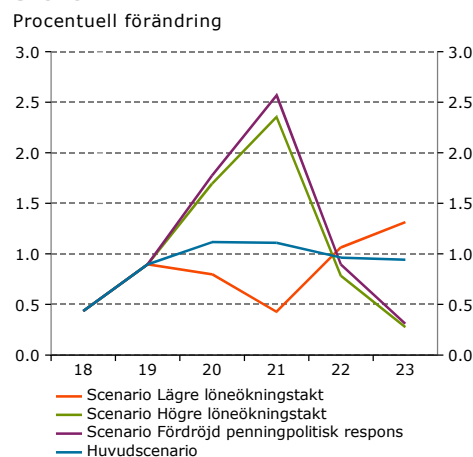
Eftersom BNP-gapet är mer positivt än i huvudscenariot kommer de automatiska stabilisatorerna att medföra att transfereringarna till hushållen blir lägre, vilket leder till lägre primära utgifter i offentlig sektor. Samtidigt kommer även de primära inkomsterna bli lägre än i huvudscenariot till följd av en lägre lönesumma och lägre hushållskonsumtion som ger lägre

Diagram 129 Reporänta

Källor: Riksbanken och Konjunkturinstitutet.

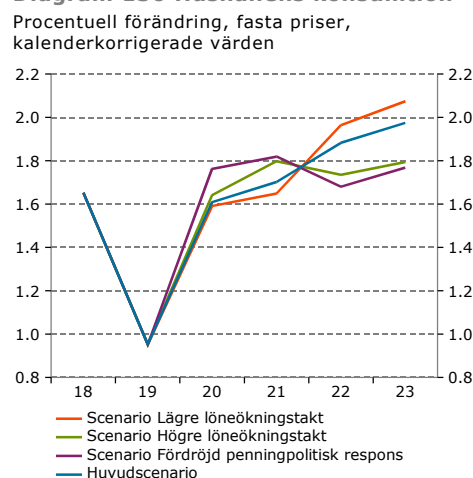
Diagram 128 Real timlön i hela ekonomin

Anm. Timlönen är deflaterad med KPIF.

Källor: Medlingsinstitutet, SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 130 Hushållens konsumtion

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

skatteinkomster. Den totala effekten på det finansiella sparandet i offentlig sektor är negativ (se diagram 137), vilket betyder att Maastrichtskulden blir något högre än i huvudscenariot (se diagram 138). Effekterna på primära inkomster och utgifter är dock tillfälliga, och påverkar därför inte det strukturella sparandet i offentlig sektor (se diagram 136).^{133,134}

SCENARIO: HÖGRE LÖNEÖKNINGSTAKT

I detta scenario analyseras hur svensk ekonomi påverkas av en högre löneökningstakt än i huvudscenariot. Här antas att arbetstagnas förhandlingsstyrka ökar tillfälligt jämfört med huvudscenariot så att löneökningstakten blir högre. Scenariot illustreras av den gröna linjen i diagrammen.

Den genomsnittliga löneökningstakten 2001–2008, åren innan finanskrisen, var 3,6 procent per år. Efter finanskrisen, 2009–2018, var den genomsnittliga löneökningstakten dock lägre, 2,6 procent per år. I detta alternativscenario analyseras hur ekonomin påverkas av att den genomsnittliga löneökningstakten per år under perioden 2020–2021 blir ungefär lika hög som den genomsnittliga ökningstakten åren innan finanskrisen.

Löneökningstakten antas vara knappt 0,6 procentenheter högre än i huvudscenariot 2020 och drygt 1,2 procentenheter högre 2021 (se diagram 125).

Den högre löneökningstakten ökar kostnaderna för de inhemska insatsvaruproducenterna, vilket gör att deras efterfrågan på arbetskraft minskar. Därmed minskar antalet arbetade timmar i ekonomin relativt huvudscenariot (se diagram 126). Kostnadsökningen dämpas dock något av att företagen substituerar arbetskraft mot kapital i sin produktion då priset på arbetskraft ökar i förhållande till priset på kapital.

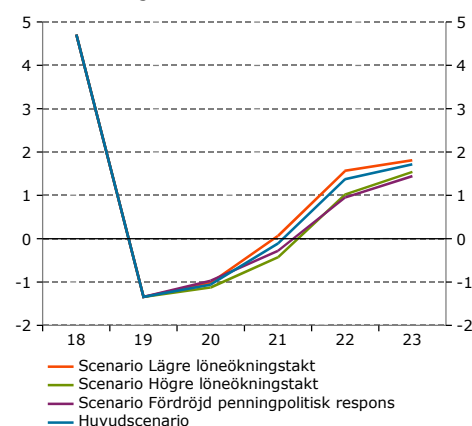
De ökade kostnaderna gör att de inhemska insatsvaruföretagen höjer sina priser, vilket gör att den inhemska inflationen blir högre. Detta ökar i sin tur kostnaderna för konsumtionsföretagen, som höjer sina priser relativt huvudscenariot. Därmed ökar även KPIF-inflationen (se diagram 127). Den importerade inflationen ökar dock inte lika mycket som den inhemska inflationen, vilket gör att ökningen i KPIF är lägre än ökningen i inhemsk inflation. Den högre inflationstakten leder till att Riksbanken bedriver en mindre expansiv penningpolitik, med en högre ränta än i huvudscenariot (se diagram 129).

¹³³ I modellen definieras strukturella inkomster som de inkomster offentlig sektor har när skattebaserna inte påverkas av konjunktur eller tillfälliga effekter.

¹³⁴ Det strukturella sparandet påverkas här endast av något högre ränteutgifter som följer av den högre Maastrichtskulden. Dess påverkan på det strukturella sparandet är dock marginell.

Diagram 131 Investeringar

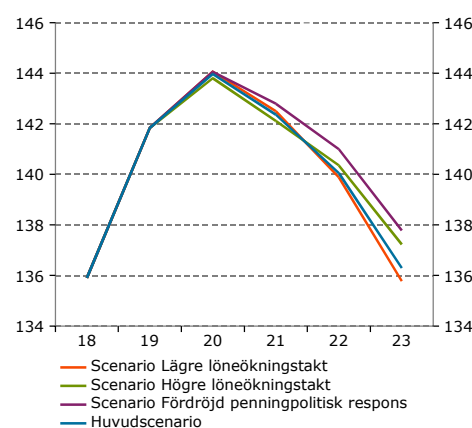
Procentuell förändring, fasta priser, kalenderkorrigerade värden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 132 Växelkurs

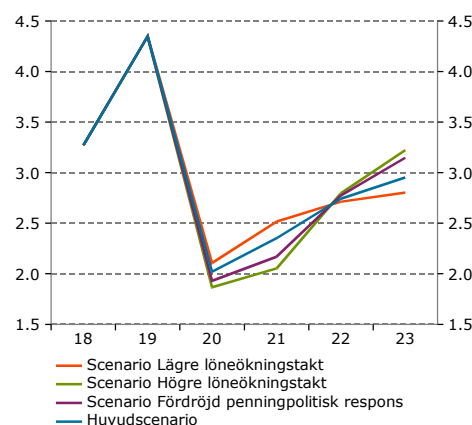
Index

Källor: Riksbanken och Konjunkturinstitutet.

Diagram 133 Svensk export

Procentuell förändring, fasta priser, kalenderkorrigerade värden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Eftersom företagen utöver arbetskraft också använder kapital i sin produktion ökar inte företagens kostnader i lika hög grad som lönerna i ekonomin. Det gör att företagen inte höjer sina priser i samma utsträckning som lönerna ökar i ekonomin. Detta, tillsammans med att företagens prissättning är trögrörlig, gör att reallönetillväxten blir högre än i huvudscenariot (se diagram 128).

Trots att antalet arbetade timmar verkar i motsatt riktning, leder löneökningen till att hushållens disponibla inkomster blir högre än i huvudscenariot. Hushållen utan sparande ökar därför sin konsumtion. Hushållen med sparande minskar dock sin konsumtion till följd av den högre reala räntebanan. Konsumtionsökningen hos hushåll utan sparande dominerar dock, vilket gör att hushållens konsumtion som helhet växer snabbare än i huvudscenariot 2020–2021 (se diagram 130).

Investeringarna växer långsammare än i huvudscenariot, trots substitutionen från arbetskraft till kapital i insatsvaruföretagens produktion. Dels beror detta på den högre reala räntebanan. Vidare efterfrågar insatsvaruproducenterna mindre kapital i takt med att de minskar sin produktion, vilket leder till en lägre efterfrågan på investeringar (se diagram 131).

Högre insatsvarupriser för exportvaruproducenterna gör att de höjer sina priser i utländsk valuta. Vidare förstärks kronan eftersom räntan i Sverige höjts medan omvärldsräntan är i linje med huvudscenariot (se diagram 132). Båda dessa effekter leder till en lägre export än i huvudscenariot (se diagram 133). De högre insatsvarupriserna påverkar dock importen positivt eftersom konsumtions-, investerings-, och exportvaruproducenterna i högre grad använder importerade insatsvaror i stället för inhemskt producerade insatsvaror. Även den starkare kronan påverkar importen positivt (se diagram 134).

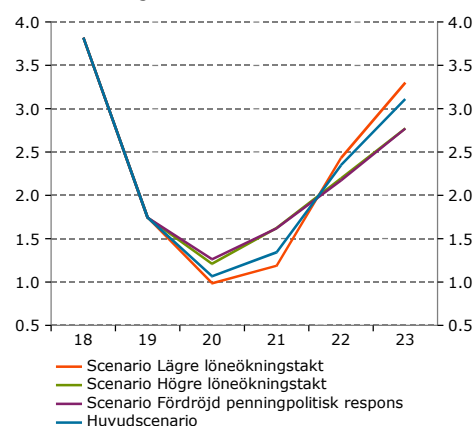
BNP-tillväxten faller tillbaka relativt huvudscenariot till följd av lägre export och investeringar och högre import, trots en starkare konsumtion från hushållen 2020–2021 (se diagram 135). Drivkrafterna är dels att företagen som producerar investerings-, konsumtions- och exportvaror har fått högre kostnader och därför höjer sina priser vilket i sin tur ger lägre efterfrågan, och dels den starkare växelkursen som ger lägre export och högre import.

Transfereringarna till hushållen blir högre än i huvudscenariot till följd av det mer negativa BNP-gapet, vilket ger ökade primära utgifter. Samtidigt ökar de primära inkomsterna till följd av en högre lönesumma och högre konsumtion vilket ger högre skatteinkomster. Dessa effekter är dock tillfälliga och påverkar därför inte strukturellt sparande (se diagram 136).¹³⁵ Eftersom

¹³⁵ Det strukturella sparandet blir något högre på grund av något lägre ränteutgifter, men förändringen är marginell.

Diagram 134 Svensk import

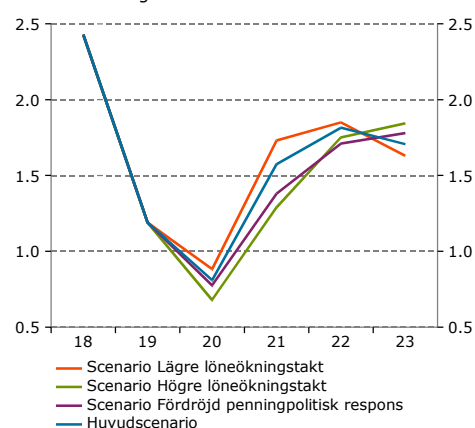
Procentuell förändring, fasta priser, kalenderkorrigerade värden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 135 BNP

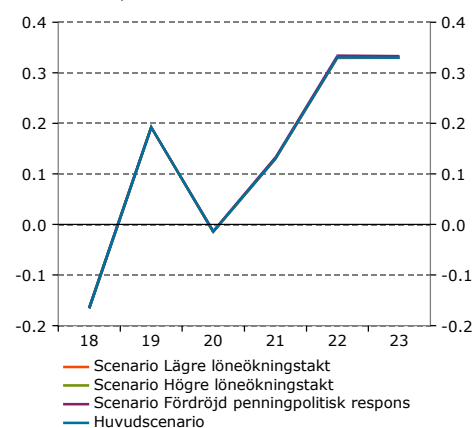
Procentuell förändring, fasta priser, kalenderkorrigerade värden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 136 Strukturellt sparande i offentlig sektor

Procent av potentiell BNP

Källa: Konjunkturinstitutet.

inkomstökningen dominerar utgiftsökningen stärks det finansiella sparandet i offentlig sektor (se diagram 137), vilket medför en lägre Maastrichtskuld än i huvudscenariot (se diagram 138).

SCENARIO: FÖRDRÖJD PENNINGPOLITISK RESPONS

I scenariot ”Högre löneökningstakt” beskrivs hur en högre löneökningstakt också ger en högre inflationstakt, samtidigt som det ger en lägre BNP-tillväxt, vilket har en negativ effekt på BNP-gapet. Samtidigt når inflationen i scenariot inte 2 procent förrän 2022. Riksbanken skriver ”Inflationen har dock underskridit målet under lång tid och skulle inflationen tillfälligt bli något högre än i prognosen behöver det inte innebära att penningpolitiken måste göras mindre expansiv i närtid.”¹³⁶

Därför analyseras i detta scenario hur ekonomin utvecklas om Riksbanken i ett år väntar med att reagera på den högre inflation som följer av den högre löneökningstakten (se diagram 129). I scenariot ökar arbetstagarnas förhandlingsstyrka lika mycket som i scenariot ”Högre löneökningstakt”. Scenariot illustreras av den lila linjen i diagrammen.

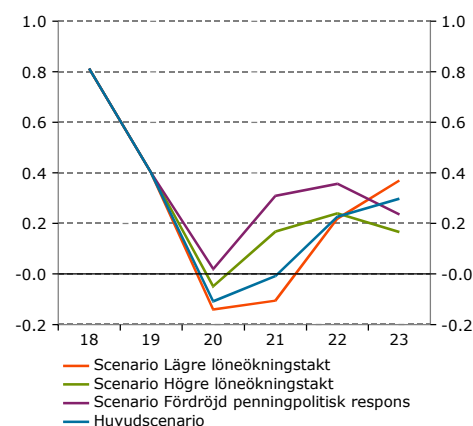
En förlängd period med låg reporänta dämpar den negativa effekten på BNP som följer av den högre löneökningstakten eftersom en mer expansiv penningpolitik, i förhållande till scenariot med omedelbar penningpolitisk respons, stimulerar hushållens konsumtion, samt leder till en svagare växelkurs vilket stimulerar exporten (se diagram 132 och diagram 133). Den positiva efterfrågestimulansen ökar företagets efterfrågan på arbetade timmar jämfört med scenariot ”Högre löneökningstakt” (se diagram 126). Därmed blir även löneökningstakten något högre (se diagram 125), trots att ökningen i arbetstagarnas förhandlingsstyrka är lika stor som i scenariot ”Högre löneökningstakt”. De ökade kostnaderna för företagen leder till att de höjer sina priser, vilket gör att inflationen blir högre än i scenariot ”Högre löneökningstakt” (se diagram 127).

Hushåll utan sparande ökar sin konsumtion då lönesumman påverkas positivt både av en högre lön och ett högre antal arbetade timmar än i scenariot ”Högre löneökningstakt”. Vidare ökar även hushållen med sparande sin konsumtion till följd av den mer expansiva penningpolitiken (se diagram 130).

Exporten växer snabbare än i scenariot ”Högre löneökningstakt” till följd av en svagare krona (se diagram 133). Trots den svagare kronan, som har en negativ effekt på importen, hålls importefterfrågan uppe av en högre efterfrågan på konsumtion, investeringar och export. Sammantaget följer importen scenariot ”Högre löneökningstakt” (se diagram 134).

Diagram 137 Finansiellt sparande i offentlig sektor

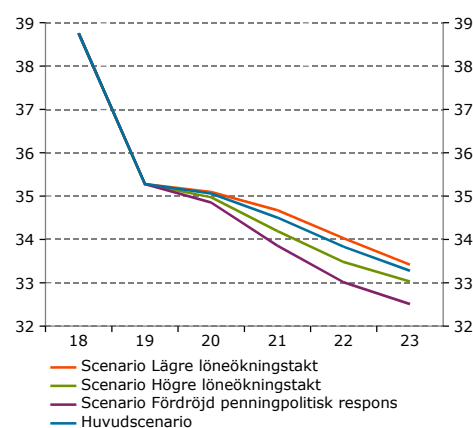
Procent av BNP

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 138 Maastrichtskuld

Procent av BNP

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

¹³⁶ Se Sveriges Riksbank (2016).

De offentliga inkomsterna påverkas positivt av den, relativt scenariot "Högre löneökningstakt", expansiva penningpolitiken eftersom både skatteinkomsterna från lönesumman och hushållens konsumtion är högre. Vidare är de primära utgifterna lägre till följd av ett mer positivt BNP-gap. Det strukturella sparandet påverkas dock inte nämnvärt, och ligger därmed i linje med scenariot "Högre löneökningstakt" (se diagram 136). Sammantaget förstärks det finansiella sparandet i offentlig sektor och Maastrichtskulden blir lägre än i scenariot "Högre löneökningstakt" (se diagram 137 och diagram 138).

Referenser

Konjunkturinstitutet (2019a), *Konjunkturläget*, mars 2019.

Konjunkturinstitutet (2019b), “SELMA: Technical documentation”, på www.konj.se.

Konjunkturinstitutet (2019c), *Konjunkturläget*, oktober 2019.

Sveriges riksbank (2016), *Penningpolitisk rapport*, december 2016, Sveriges riksbank.